

T.C.

**GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**LÜBNAN'DA FRANSIZ YAPILANMASI
EKSENİNDE
BÜYÜK LÜBNAN DEVLETİ'NİN ORTAYA
ÇIKIŞI
VE FRANSA'NIN İZLEDİĞİ STRATEJİLER**

Çağlar KURT

Yüksek Lisans Tezi

Milli Güvenlik Stratejileri

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Azmi ÖZCAN

GEBZE

2008

T.C.

**GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**LÜBNAN'DA FRANSIZ YAPILANMASI
EKSENİNDE
BÜYÜK LÜBNAN DEVLETİ'NİN ORTAYA
ÇIKIŞI
VE FRANSA'NIN İZLEDİĞİ STRATEJİLER**

**Çağlar KURT
Yüksek Lisans Tezi
Milli Güvenlik Stratejileri**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Azmi ÖZCAN**

GEBZE

2008

 GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ	YÜKSEK LİSANS JÜRİ ONAY FORMU
--	---

G.Y.T.E. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 19/06/2008 tarih ve 2008/770-61 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 04/07/2008 tarihinde tez savunma sınavı yapılan Çağlar KURT'un tez çalışması Milli Güvenlik Stratejileri Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE

(TEZ DANIŞMANI) : Prof. Dr. Azmi ÖZCAN

ÜYE : Doç. Dr. Halit KESKİN

ÜYE : Yrd. Doç. Dr. Okan YEŞİLOT

ONAY

G.Y.T.E. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
..... tarih ve/..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

İÇİNDEKİLER:

ÖZET.....	iv
SUMMARY.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
KISALTMALAR.....	vii

GİRİŞ

1.LÜBNAN ADININ ANLAMI VE KÖKENİ.....	1
2.LÜBNAN'IN COĞRAFİ YAPISI.....	1
3.LÜBNAN'IN STRATEJİK ÖNEMİ.....	2
4.LÜBNAN'IN İKLİMİ VE BİTKİ ÖRTÜSÜ.....	3
5.LÜBNAN'IN NÜFUSU VE AİLE YAPISI.....	4
6.LÜBNAN'IN EKONOMİSİ.....	5
7.LÜBNAN'IN DİLİ VE KÜLTÜREL YAPISI.....	6
8.LÜBNAN'IN DİNİ VE ETNİK YAPISI.....	6
1.Dürziler.....	7
2.Maruniler.....	10
3. Diğer Gruplar.....	11

BİRİNCİ BÖLÜM

İLKÇAĞLARDAN OSMANLI DÖNEMİNE KADAR LÜBNAN

1.İLKÇAĞLARDA LÜBNAN.....	12
2.EMEVLER DÖNEMİNDE LÜBNAN.....	12
3.ABBASILER DÖNEMİNDE LÜBNAN.....	13
4.HAÇLI SEFERLERİ DÖNEMİNDE LÜBNAN.....	13
5.MEMLÜKLER DÖNEMİNDE LÜBNAN.....	14
6.19.YÜZYILA KADAR OSMANLI DÖNEMİNDE LÜBNAN.....	15

İKİNCİ BÖLÜM

19. YÜZYILDA AVRUPA VE OSMANLI'NIN GENEL DURUMU

1.AVRUPA'DAKİ GELİŞMELER.....	18
1.1. İngiltere.....	20
1.2. Fransa.....	20

1.3. Avusturya.....	21
1.4. Rusya.	21
2.19. YÜZYILDA OSMANLI KURUMLARININ YAPISINDA AVRUPA'DAKİ GELİŞMELERE PARALEL YAŞANAN DEĞİŞMELER.....	22
2.1. Osmanlı Toplumsal Yapısı ve Değişmeler.....	24
2.2. Osmanlı Siyasi Yapısı ve Değişmeler.....	26
2.3. Osmanlı Taşra Yönetimi ve Değişmeler.....	28
2.4. Osmanlı Askeri Yapısı ve Değişmeler.....	30
2.5. Osmanlı Ekonomik Yapısı ve Değişmeler.....	31
2.6. Osmanlı Sanayii Yapısı ve Değişmeler.....	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA'NIN ORTADOĞU'YA İLGİSİ VE İZLEDİĞİ STRATEJİLER

1. ORTADOĞU'NUN TANIMI VE SINIRLARI.....	35
2. ORTADOĞU'NUN STRATEJİK ÖNEMİ.....	36
3. AVRUPA'NIN ORTADOĞU'YA OLAN İLGİSİ.....	36
4. AVRUPA'NIN ORTADOĞU POLİTİKALARI.....	39
4.1. Şark Meselesi.....	39
4.2. Sömürgecilik.....	40
4.3. Kutsal Yerler.....	41
4.4. Oryantalizm.....	43
4.5. Misyonerlik.....	45
4.5.1. Misyonerlerin Çalışma Yöntemleri ve Amaçları.....	45
4.5.2. Misyoner Faaliyetleri'nin Osmanlı Devleti'ne Etkisi.....	47
4.6. Milliyetçilik.....	49
4.6.1. II. Abdülhamid Döneminde Arap Milliyetçiliği.....	51
4.6.2. II. Meşrutiyet Sonrası Arap Milliyetçiliği.....	51

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1860 CEBEL-İ LÜBNAN ÖNCESİ GENEL DURUM

1. MISIR VALİSİ MEHMET ALİ PAŞA İSYANI.....	53
1.1. İsyân'ın Nedenleri.....	53
1.2. İsyân'ın Çıkması.....	54
1.3. İsyân'ın Bölge'ye Sonuçları.....	55

2.1842-1845 OLAYLARI VE LÜBNAN İDARESİNDE YAPILAN	
DÜZENLEMELER.....	56
2.1. Kaymakamlık Sistemi.....	57
2.2. Lübnan Nizamnamesi.....	58
3.CEBEL-İ LÜBNAN OLAYLARI.....	58
3.1.1860 Dürzi-Maruni Çatışmasını Hazırlayan Şartlar.....	58
3.1.1. Bölgedeki Yabancı Memurların Yarattığı Huzursuzluklar.....	58
3.1.2. Toplumlararası Uyuşmazlık.....	59
3.2. 1860 Dürzi-Maruni Çatışması ve Lübnan Olayları.....	60
3.3. Avrupa'nın Bölge'ye Müdahalesi.....	61
3.4. Avrupa'nın Müdahalesine Karşı Osmanlı'nın İzlediği Politika.....	64
3.5. Paris Mukavelesi.....	65
3.6. Fransız Askeri'nin Bölge'ye Gelişi.....	65
3.7. Cebel-i Lübnan'a Mutasarrıflık Düzeni Getirilmesi.....	67

BEŞİNCİ BÖLÜM

I. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE LÜBNAN

1.SAVAŞIN ÇIKIŞI VE OSMANLI DEVLETİ'NİN TUTUMU.....	68
2.FRANSANIN SAVAŞ ÖNCESİ LÜBNAN'DAKİ FAALİYETLERİ.....	69
3.SYKES-PİCOT ANTLAŞMASI.....	71
4.FRANSANIN LÜBNAN'I İŞGALİ.....	72
4.1. San Remo Konferansı'nda Lübnan'ın Durumu.....	73
4.2. İşgal Döneminde Lübnan'da İç Gelişmelerde Etkin Olan Cemiyetler.....	74
4.3. Paris Barış Konferansı'nda Lübnan'ın Durumu.....	75
4.4. King Crane Kongresi.....	76
5.BÜYÜK LÜBNAN DEVLETİ'NİN KURULUŞU.....	76
SONUÇ:.....	83
KAYNAKLAR:.....	84
ÖZGEÇMİŞ:.....	90

ÖZET

TEZ BAŞLIĞI: Lübnan'da Fransız Yapılanması Ekseninde Büyük Lübnan Devleti'nin Ortaya Çıkışı ve Fransa'nın İzlediği Stratejiler

YAZAR ADI : Çağlar KURT

Giriş bölümünde Lübnan hakkında genel bilgiler vererek, Lübnan adının anlamı, coğrafi yapısı, stratejik önemi iklimi, nüfusu, ekonomisi.kültürü ve etnik yapısı hakkında bilgiler verdim.

Birinci bölümde; Lübnan'ın Osmanlı hakimiyetine kadar olan süreçteki tarihsel geri planını anlattım.

İkinci bölümde; 19. yüzyılda Avrupa ve Osmanlı'nın genel durumunu inceleyip olayların asıl temelinde yatan nedenler hakkında bilgi vermeye çalıştım.

Üçüncü bölümde; Avruap'nın ortadoğuya olan ilgisini ve izlemiş olduğu politikalar ve stratejilerin alt yapılarını ifade ettim.

Dördüncü bölümde; 1860 Cebel-i Lübnan da yaşanan çatışmaları ve yapılan düzenlemeleri açıkladım,

Beşinci bölümde ise; I. Dünya savaşı öncesinde Lübnan'ı Fransa'nın işgal ederek Büyük Lübnan Devletini kurmasına kadar olan süreci anlattım.

SUMMARY

TITLE of the THESIS : The Emergence of the Great Lebanon on the Axis of French Structuring in Lebanon and the Strategieis of France

AUTHOR : Çağlar KURT

In the introductory chapter I have given informations about the meaning of the name of the country “Lebanon” and about its fundament, strategical importance, climate, population, economic structure and culture and ethnic structure by mentioning the general informations about the country.

In the first chapter I have explained the historical background of Lebanon untill the Ottoman domination.

In the second chapter I have tried to give information about the true reasons of the cases that lies behind by analizing the general situation of Europa and Ottoman Empire in the 19th eve.

In the third chapter the interest of Europe to the Middle East and the politics and stratigical infrastructure have been explained.

In the fourth chapter I have explained the struggles in 1860 in Mount Lebanon region and the following collocations.

In the fifth chapter I have explained the process untill the erection of the Great Lebanon by France after the France occupation before the world war I.

TEŞEKKÜR

Ortadoğu dünya kıtaları arasında oldukça büyük bir öneme sahip olmuştur. Bunun nedeni ise taşıdığı stratejik önemidir. Bölgenin oldukça karışık bir etnik yapıya sahip olması batılı büyük devletlerin bu bölge ile uzun yıllardan beri uğraşmasına sebep olmuştur. Ben, Osmanlı hakimiyeti içerisinde uzun yıllar boyunca kalan ve bir Orta Doğu devleti olan Lübnan'ı incelemeyi gerekli gördüm. Çünkü Avrupalı devletlerin (bilhassa Fransa) burada uygulamış oldukları politikalar ve stratejiler incelendiğinde bir coğrafyadan nasıl uydu devletler ortaya çıkarıldığı çok aşikardır. Bir yerleşim sahasında iki ayrı grubun var olması ve bunların sürekli kontrollü kan kaybetmeleri stratejisi üzerine kurulu olan muhtaç olmaya inandırma politikalarının bu bölgede nasıl kök saldığını anlatmaya çalıştım.

Bu yüksek lisans tezimi hazırlarken bana maddi manevi her türlü desteği sağlayan en başta aileme, birçok kaynağa ulaşmama veya bana ulaşmasını sağlayan, orijinal metinlerin çevirilerinde yardımcı olan sınıf arkadaşlarıma ve kardeşim Ümit ARSLAN'a, tez çalışmamda özgür bir çalışma imkanı sağlayarak sadece yönlendirme ve tavsiyelerde bulunan değerli hocam Prof. Dr. Azmi ÖZCAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Çağlar KURT

Gebze, 2008

KISALTMALAR:

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m	: Adı Geçen Makale
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
İ.A	: islam Ansiklopedisi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
T.D.V	: Türk Diyanet Vakfı
y.y.	: Yüzyıl

GİRİŞ

1. LÜBNAN ADININ ANLAMI VE KÖKENİ

Lübnan'ın batı ve doğu dağ silsileleri Suriye'nin en yüksek ve büyük dağlarıdır. Akdeniz sahilinde birbirine paralel kuzeyden güneye doğru sıralanan iki sıradağdır. Ülkeyi ikiye ayırırlar. Lübnan bu iki dağ silsilesine birden verilen addır (Duman, 1993, s.257). Lübnan dağlarının üst kısmı devamlı karla kaplı olduğundan, beyaz anlamına gelen Lübnan denmiştir. Bu ismi Yunanlılar vermiştir. İbraniler Doğu dağı Batı dağı olarak isimlendirmişlerdir. Bazıları da Lübnan'daki taşların beyazlığı nedeniyle bu ismi aldığını söylerler. Ancak buna itiraz olarak Lübnan'ın ormanlarla kaplı olduğunu ve beyaz taşların gözlenmediğini söylemektedirler. Bazıları ise; ne kardan ne taştan bu ismi aldığını Samiler döneminde bol yeşil yaprağı olan koku veren bir ağaçtan bu ismi aldığını söylemektedirler (El Yesuhi, 1986, s.79). Lübnan ismi diğer bölge isimleri arasında belirgin bir özelliğe sahip olan Samice bir isim olması nedeniyle bütün zamanlarda ve bütün milletler tarafından değiştirilmeden kullanılan ve bilinen bir isimdir (El Yesuhi, 1986, s.79).

2. LÜBNAN'IN COĞRAFİ YAPISI

Lübnan, Doğu Akdeniz'de bulunan yaklaşık 220 km sahil şeridi olan küçük bir ülkedir. Kuzey ve doğusunda Suriye, güneyinde İsrail bulunmaktadır (Acar, 1989, s.1). Yüzölçümü 10452 km²'dir. Dikdörtgen şeklindedir. Akdeniz'deki uzunluğu 210 km²'dir. Eni ise 35-50 km arasında değişmektedir (Hasaneyn, 1985, s.24).

Lübnan'da kuzeyden güneye doğru dört önemli özellik söz konusudur. Sahil şeridi, Lübnan Dağları, Biga vadisi ve Anti Lübnan Dağı (Colleo, 1987, s.86). Genelde engebeli bir yapıya sahip olan Lübnan'da başlıca kabartı kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan ve ülkenin adı ile anılan Lübnan Dağlarıdır. Genelde Jura devri kalkerlerinden meydana gelen Lübnan dağları (Gözenç, 1999, s.176). Akdeniz'e paralel olarak, Anadolu'nun kuzeyinde bulunan Trablusşam'da Suriye kıyılarının ortalarına düşen Sayda'ya kadar uzanırlar. Suriye'nin batısında Doğu Akdeniz kıyılarına paralel olarak,

kuzey-kuzeydoğu, güney-güneydoğu doğrultusunda 170 km²'yi ve en geniş bölgesi kuzeye doğru 45 km'yi bulan bir dağ kütesidir. Daha çok vadilerle yarılmış bir yayla manzarasını gösteren Kuzey Filistin'den kuzeye doğru yükseklik gittikçe artar ve 200 metre'yi bulur. Daha kuzeyde dağların genişliği ile beraber yüksekliği de artar ve 2900 metre'ye varır. Bu dağların zirvesi 3088 metre'yi bulur (Duman, 1993 , s. 257-258). Bu dizinin hemen doğusunda yer alan tektonik çukurluk Beka vadisi olarak bilinir. Ortalama yükseltisi 1000 metre olan vadinin genişliği 20 km. kadardır. Beka Baalbek yakınında küçük bir eşikle kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayrılır, buraya Asi ve Litani nehirleri yerleşmiştir. Bunlardan Asi kuzeye Suriye'ye kadar devam edip Türkiye'den Akdeniz'e ulaşırken, Litani güneye doğru bir müddet aktıktan sonra batıya yönelip alçalan Lübnan Dağlarını keserek Akdeniz'e ulaşır. Tektonik çukurluğun doğusunda Lübnan dağlarına paralel olarak uzanan Anti Lübnan Dağları ise Suriye ile sınır teşkil eder (Gözenç, 1999, s.176). Anti Lübnan'a dahil bütün dağ kütleleri umumiyetle çıplak ise de, yükseklikleri dolayısıyla oldukça fazla yağışa maruz kaldığından suyu bol membarları besleyerek Şam vahasının gelişmesini sağlar (Tekindağ, İstanbul, s. 102).

3. LÜBNAN'IN STRATEJİK ÖNEMİ

Lübnan, Güneybatı Asya'da daha çok kullanılan adı ile Ortadoğu ülkeleri içinde Akdeniz'e kıyısı olan devletler içinde yer almaktadır. Uzun zamandan beri iç karışıklıklara sahne olmuş değişik din ve kültüre sahip etnik grupları üzerinde barındıran ve zaman zaman dış güçlerin müdahaleleriyle hep dikkatini üzerine toplayan bir ülkedir. Coğrafi özellikleri dolayısıyla özellikle İslam'dan sonraki dönemlerde ticari ve kültürel birçok faaliyetlerin yapıldığı önemli bir muhit olarak çağlar boyunca önemli devletlerin gözlerini üzerinde hissetmiştir (Duman, 1993 , s.257). Lübnan, Arap Orta doğusu devletleri içinde birçok bakımdan farklı özellikler taşır. Arazisi küçük (10000 m² kadar) fakat 2.2 milyon nüfusu ile ortalama nüfus yoğunluğu en fazla olandır. Arap Orta doğu'sunda en yağışlı, su bakımından en zengin köşesidir. Bunun tabii bir sonucu olarak göçebe hayatının mevcut olmadığı tek Orta Doğu ülkesidir (Öngör, 1964, s.218.) Lübnan, kuzeydoğu ve güneydoğu ile Suriye ile buluşmaktadır. Denize açılması sebebi ile yolların kesiştiği medeniyetin beşiği durumundadır (Hasaneyn,1985, s.24). Lübnan'ın büyük çoğunluğu Hristiyan ve Müslümanlığın farklı mezheplerine mensuptur. Lübnan'da Müslümanlar; Şiiiler, Sünniler, Dürziler ve Hristiyanlar; Maruniler, Yunan Ortodoks'ları ve Protestan'lardan

oluşmaktadır (Colleo, 1987. s. 87). Arap ülkeleri içinde Hristiyan Arap'ların en kalabalık olandır (Öngör, 1964, s.218). Doğu Akdeniz'de Orta Doğu'nun en önemli liman merkezidir ve bölgenin en önemli ticaret, ulaşım, kültür ve finans merkezlerinden birisidir (Dursun, 1992, s.81). Fenikelilerin aynı kıyılarda bir devamı olan Lübnanlılar Arap ülkeleri içinde iktisadi açıdan en gelişmiş olanıdır. Lübnan kıyıları Doğu Akdeniz'in en önemli limanıdır. İnsan başına düşen yıllık ortalama milli gelir bakımından İsrail'den sonra Ortadoğu'da ikinci durumdadır (Gözenç, 1999, s. 177).

4. LÜBNAN'IN İKLİMİ VE BİTKİ ÖRTÜSÜ

Ülke iklimik yönden ele alındığında genel olarak Lübnan'da sıcak, kurak yazlara, serin, yağışlı kışlara vesile olan Akdeniz iklimidir (Colleo, 1987, s.89). Bu bakımdan kıyı kesimde gerçek Akdeniz iklimi dikkati çekerken iç kesimlerde değişiklik ortaya çıkar. Kıyı önünde yükselen Lübnan Dağları, denizel etkilerin iç kısımlara ulaşmasını engeller. Bu nedenle, iç kesimlerde kuraklık daha fazladır (Gözenç, 1999, s.177). Sonbahar, sıcaklığın düşmesi ve az yağmurla bir geçiş mevsimidir. Kış yağmurları bitkilerin büyümesi için durduğu zaman bahar gelir (Halife, 1984, s.85). Kıyıda ve dağlık yamaçlar üzerinde 900 mm'yi bulan yağışlar iç kısımlarda 400-500 mm arasındadır. Kış aylarında Lübnan Dağlarının yüksek kesimleri karla kaplı olur. Sıcaklıklar ise, kıyıda temmuz ayında, ortalama 30 °C civarında iken iç kesimde Bekaa vadisinde 32-33 °C'dir. Ocak ayında ise bu değerler 10 °C ve 2 °C'ye kadar düşer (Gözenç, 1999, s.178). Avrupa'da iklim yönünden Lübnan'a benzer bir bölge bulunmaz. 33-35 paralelleri arasında yer alması nedeniyle bütün Avrupa ülkelerinin güneyinde yer alır. 200 m'de 1 °C sıcaklık düşen Lübnan'da birkaç iklim bir arada görülür. Mevsimler arasındaki fark yüksek bölgelerde Avrupa'daki gibi belirgindir. Ancak sahil şeridinde bir fark yoktur (El Yesuhi, 1986, s.79). Lübnan yükseklik itibariyle birkaç bölgeye ayrılır ve yüksekliğe bağlı olarak farklı bitki örtüsüne sahiptir. Lübnan elverişli iklim ve toprak şartları gibi Orta doğu ülkeleri içinde en fazla ormanlık alanlara sahip ülkelerden biridir. Ülke yüzölçümünün yaklaşık % 10'nu kaplayan ormanlık alanlarda özellikle sedir, kızılcam, gürgen gibi kıymetli ağaçlar yer alır. Bu bakımdan ormanlar ülkenin önemli bir gelir kaynağını oluştururlar. Sedir ağacı bugünkü Lübnan Cumhuriyeti bayrağı üzerinde de temsil edilmektedir (Tekindağ, 1970, s. 102).

5. LÜBNAN'IN NÜFUSU VE AİLE YAPISI

Lübnan'ın bugünkü siyasi kuruluşu ve bünyesi beşeri şartları ile çok yakından ilgilidir. Bu memleket öteden beri birbirinden bariz surette farklı bir takım klanlardan ve muhtelif klanların meydana getirdiği cemaatlerden müteşekkildir. Bu klanlar bir takım şeflere veya Lübnan hayatında önemli rolü olan ailelere dayanmaktadır. Lübnan'daki hayata aileler hakimdir ve politik, ekonomik ve kişisel ilişkileri yönlendirir. Aynı gruptan olan aileler dahi daima birbirleri ile güç, prestij ve liderlik için çekişme içindedir. Bir şahsın ailesinin durumu, onun kişisel olarak tahsil yapma şansının en büyük belirleyicisidir. Tahsilden sonraki iş hayatında da aile en belirleyici unsurdur. Geleneksel aile yapısı, Türkiye'deki kırsal kesim aile yapısına çok benzer. Ataerkil bir aile yapısı olup, üç nesil aynı çatı altında yaşar. Ancak bu yapı yavaş yavaş kırsal kesimde dahi terk edilmektedir. Buna karşılık, aile bağları özellikle Hristiyan ve Müslüman kökten dincilik ve etnik ayrımcılığın zirveye ulaştığı iç savaş döneminde daha da kuvvetlenmiştir. Örneğin; Hristiyan Maruniler arasında aile bilinci her zaman ön plânda tutulmakta olup sloganları “tanrı, anavatan ve aile” dir (Colleo, 1989, s.74). Bunun en büyük nedeni; Lübnan'ı fetheden Yavuz Sultan Selim Lübnan emirlerine yarı bağımsızlık tanıyınca veraset geleneğine dokunmamıştır. Bunun sonucunda, Lübnan'da, Osmanlı İmparatorluğunun diğer yörelerinde görülmeyen bir feodal yapı kurulmuş, toprağa bağlı kuvvetli aileler Lübnan toplumunu kendi denetimleri altında tutmuşlardır (Ülman, 1966, s.12) .

Lübnan tarihinin karmaşıklığını, bu ülkede yaşayan toplumun bağlı olduğu mezhep çeşitliliği gösterir. Bunlardan Hristiyan Maruniler, inançları bakımından Katolik kilisesine bağlıdır. IV. Yüzyılda yaşamış Maran isimli bir rahibin kurduğu mezhebi izledikleri için kendilerine Maruni denilmektedir. 1860 yılında Lübnan'da Dürzilerle çatıştıkları sırada sayılan ortalama olarak 200 bin kadar kestiriliyordu (Ülman, 1966, s.6). Dürziler; Dürzi adını ilk defa, XI. Asrın ilk yarısında, Fatimi halifesi Hakim bi-Amr Allah zamanında geçer. Lübnan'ı aşmışlar ve Kasravan dağlarında ve daha sonra da Şuf bölgesine yerleşmişlerdir (Tekindağ, 1970, s. 104). Dürziler; Irak, Arap, Iraklı Farşlılardan meydana gelmiş ve Fars eğilimini benimsemiş bir kanşımdır. Arap çoğunluk içinde azınlık olmaları nedeniyle Araplaşmışlardır. Dürziler içerisinde Araplardan başka kimse yoktur. Bunlar içinde en yeni olan Ermenilerin, çoğunlukla Birinci Dünya Harbi içinde ve 1939'da Hatay'ın Türkiye'ye katılması sırasında Türkiye'den bilhassa Hatay'dan gelmişlerdir

(Öngör, 1964,s.222). Bunlardan başka Melkiler, Ortodoks Yunanlılar, Müslümanlar, Şiiler bulunmaktadır.Bu grupların içinde en kalabalık etnik unsur Araplardır. Dini grupların nüfusa göre oranları: % 32 Şiiler, % 24,5 Maruni Hristiyanlar, % 21 Sünni Müslümanlar, % 7 Dürziler, % 6,5 Ortodoks Rumlar, % 4 Katolik Rumlar, % 4 Hristiyan Ermeniler ve % 1 oranında da diğerleri (Duman, 1993, s.267).

6. LÜBNAN EKONOMİSİ

Lübnan toprakları daha ilkçağlarda yerleşik hayata sahne olmuştur. Fenikeliler M.Ö. 3000 yıllarında bu topraklarda merkezler kurmuşlardır. Sonraki yıllarda Mısırlıların, Asurluların egemenliğine giren bu topraklar daha sonra Perslerin ve İskender'in egemenliğine geçmiştir. Bu devrelerde kıyıda ve iç kesimlerde yer alan şehirlerin gelişmiş bir liman, ticaret ve pazar merkezi olduğu dikkati çeker. Lübnan topraklarının % 30'u tarıma elverişlidir. Tarımsal faaliyetler kıyı boyunca, Beka Vadisinde ve dağların yamaçlarında yoğunlaşmıştır. Kıyı ovalarında turunçgil, üzüm, çeşitli sebze ve zeytin üretimi yaygındır. Ayrıca muz, incir ve çeşitli meyveler yetiştirilir (Gözenç, 1999, s.178-179). Lübnan'da çeşitli tahıl ürünleri ülkenin her bölgesinde yetişmektedir. Biga vadisi ise en verimli topraklardan bir tanesidir. Güney kesimde tütün üretimi de yapılmaktadır (Colleo, 1989, s.90). Halkın büyük bir bölümü tarım ile geçinimini sağlamaktadır. Tarım modern usullerle yapılmakta, tarım alanlarının tamamı düzenli bir şekilde kullanılmaktadır. Tarımın yanında ormancılık, hayvancılık ve balıkçılıkta önemli gelir kaynaklarındandır. Çeşitli tarım ürünlerinin yanı sıra büyük ve küçük baş hayvan su ürünlerinin yanında ağaç sanayi, ateş tuğlası, çimento, pamuk ipliği, dokuma gibi sanayi kolları gelişmiştir (Duman, 1993. s. 266). İpek böceği yetiştirilmesi XVII.'ci asra kadar Lübnan'da başlıca ticaret maddelerinden biri sayılıyordu (Tekindağ, 1970, s. 104).

Ülkede genelde uluslararası transit ticaret ile bankacılık ve turizme dayalı bir ekonomik sistem hakimdir. Bu sektörde ülke faal nüfusunun ancak % 5'i çalıştığı halde milli gelire olan katkı % 45 'tir (Gözenç, 1999, s.178-179). Lübnan ekonomisinin önemli kaynaklarından biri de turizmdir. Orta Doğu'nun turizmde en çok gelir elde eden ülkesi olan Lübnan'da turizmin gelişmesi hem ülkeye önemli bir gelir kaynağı, hem de ülke içinde geniş bir iş alanı açılmasını sağlamıştır. Turizmin gelişmesine paralel olarak ülkede büyük ölçüde turistik tesisler de gelişmiştir. Ancak daha sonraki yıllarda uzun süren iç savaş ve zamanımızda da devam eden çeşitli terörist örgütlerin hesaplaşma alanı olması nedeniyle bu

önemini kaybetmiş, ekonomik dengesi bozulmuş bir ülke haline gelmiştir (Bozarslan, 1976, s.50-51). Ülkede çalışan nüfusun % 50 tarım ve sanayi faaliyetlerinde görülür. Ancak tarım ve sanayinin milli gelire olan katkısı % 30 kadardır. Beyrut ve Trablus'un yakın çevreleri endüstri faaliyetlerinin yoğun olduğu alanlardır. Buralarda dokuma, kimyevi maddeler, çimento, madeni eşya kuruluşları dikkati çeker. Trablus'ta ayrıca bir de petrol rafine tesisi yer alır. Dışarıda çeşitli gıda maddesi, sanayi ürünleri, petrol ve ulaşım araçları alan ülke; turuncgiller, dokuma ve petrol ürünleri ihraç eder. Lübnan dış ticaretinin büyük kısmını Fransa, İtalya, İngiltere ve A.BD. ile gerçekleştirmektedir. Türkiye ise, Lübnan'a gıda maddeleri, canlı hayvan, demir-çelik ürünleri, çeşitli makine'ler satarken ham deri almaktadır (Gözenç, 1999, s.180).

7. DİL VE KÜLTÜREL YAPISI

Resmi dil Arapça ve Fransızca'dır. Halkın geneli Arapça konuşmaktadır. Lübnan'da İngilizce de giderek artan bir şekilde kullanılmaktadır. Toplumun sosyal yapısı, sosyal, ekonomik, politik, kültürel ve dini ve mezhepsel nedenlerle derin olarak birbirinden ayrılmış bir görünüm içindedir. Bir Lübnan'lıyı tanımlayan en önemli unsur, onun bağlı olduğu aile ve ailenin sosyal ve dini yapısıdır. Bu durum, ülkede yaşayan toplumun bir araya gelmesi ve kuvvetli bir birlik oluşturmalarının önünde en büyük engeldir. Toplum sadece boyuna dini ve mezhepsel ayrılıklarla değil, ailelerin sosyo-ekonomik durumları neticesinde enine de derin uçurumlar yaşamaktadır (Colleo, 1989. s. 74).

8. LÜBNAN'DA DİNİ VE ETNİK YAPI

Dünya'nın bu önemli coğrafyası aynı zamanda bir uluslar mozaigi'dir (Şen, 2004, s. 25). Avrupa, Asya ve Afrika arasında çok eski bir kavşak noktası teşkil eden Ortadoğu'nun, sınırlarının çizilmesi gerçekten zordur. Bunun nedeni ise, belirgin bir coğrafya birimi olmamasından kaynaklanır. Ortadoğu, Batı Avrupa gibi coğrafi değil, "batı" gibi siyasal ve kültürel unsurlar tarafından belirlenir. Lübnan, etnik yapısı bütünlük göstermeyen ülkelerden biridir. Çoğunluk Arapça konuşmakla birlikte Arap olmayan çeşitli etnik gruplar da vardır. Ayrıca Arapça konuştuğu halde Arap kökenli olmayan topluluklar da ayrı bir özellik göstermektedirler. Bu haliyle ülke nüfusu, son derece karmaşık bir etnik yapıya sahip bulunmaktadır. Bu etnik yapı karmaşıklığı, din ve mezhep ayrılıklarının da eklenmesiyle

daha da karışık bir durum almakta, ülkenin başlıca sorunlarından biri haline gelmektedir. Ülkede etnik özelliği olmayan tek topluluk, çoğunlukta bulunan Sünni Araplardır (Bozarslan, 1976, s.22-23). Sünni Arapların dışında kalan bütün topluluklar aynı etnik özelliklere sahiptirler ve bu özelliklerini yansıtan siyasal ya da dinsel örgütler kurmuşlardır⁶ Oldukça kanşık bir tarihe sahip olan Lübnan toplumunun bağlı olduğu mezhep çeşitliliğini şu şekilde sıralayabiliriz;

Dinsel Gruplar

1- Müslümanlar

i) *Şiiler*

ii) *Sünniler*

iii) *Dürziler*

2- Hristiyanlar

i) *Maruniler*

ii) *Ortodokslar*

iii) *Katolikler*

iv) *Ermeniler*

8.1. Dürziler:

Dürziler, 1017 yılında kendini Tanrı olarak ilan ettikten sonra esrarlı bir şekilde ortadan kaybolan ünlü Fatimi Halifesi al-Hakim'in veziri Hazma bin Ali'nin kurduğu mezhebin üyeleridir (Ülman, 1966, s.6). Dürzilerin menşei meselesi henüz halledilmiş değildir. Bunlardan ilk bahseden Yahya- İbn Sac'id al-Antaki ve al-Makin bu hususta hiçbir şey söylemediği gibi, kaynak mahiyetindeki İslam eserlerinde de malumat yoktur (Tekindağ ve Gökbilgin, 1972, s.662). Dürzileri Franklara bağlayan eski bir rivayete göre, XII. asırda Suriye'de kalıp, memleketlerine dönemeyen bir kısım Haçlılar, Müslümanların tazyiki karşısında Comte de Drevu'nun kumandası altında dağlara çekilmişler ve yerlilerle evlenerek, İslam ülkesinde bir Hristiyan cemaati teşkiline muvaffak olmuşlar ve Dreux isminden kaynaklanmış olan "Dürzi" adını almışlardır.

Dürziliğin inançsal kökenine bakıldığında, Mısır'daki Fatimi devletine dayandığı görülmekte ve Fatimi Halifesi el-Hakim bi Emrullah'ı ilah tanımaktadırlar. Dürzilik, esas itibariyle Şiiliğin İsmaliye kolundan kaynaklanmaktadır (Duman, 1993 , s.258). Bu siyasi ve iktisadi mezhep, gerçek şeklini Hamza bin Ali bin Muhammed ez-Zevani zamanında almıştır. Fatimi Halifesi el-Hakim uluhiyet (tanrılık) iddiasında bulunarak uluhiyetinin yayılması ve kendi görüşlerinin kabul görmesi için etrafa dailer göndermiştir. Önemli dailerden olan Anuştekin ed-Darazi'yi Suriye'ye göndermiş ve bu da el-hakim adına

davette bulunmuştur. Ancak Hakim'in veziri olana Hamza b. Ali kendi halkı olan imameti Anuştekin gasp etmeye kalkıştığını, bu işin ehli olamadığını ileri sürerek onunla uğraşmıştır. Netice de 1019 yılında Anuştekin bir isyanda öldürülür. Böylece fırsat Hamza b. Ali'nin eline geçer, yeniden dailer vasıtasıyla propagandalar yapılır. Hamza b. Ali Hakim'in tanrılığına dayanan bu yeni inancı yaymak görevini üstlenir ve Hakim'in imamlığını ve tanrılığını savunan iki risale kaleme alır. Bu risalelerde Allah'ın yedi imama hulul ederek insan biçimine büründüğünü, Hakim'in önünde Allah'ı bulunduran son imam olduğunu iddia eder. Hazma, Hakim'in tanrılığının yanı sıra, kendisinin de peygamber olduğunu ortaya atar. Dürzilerin inanç yapışma baktığımızda ise, bu da diğer Müslüman topluluklarının inançlarından önemli ayrımlar görülmektedir (Bozarslan, 1976, s.24). Dürziler kendilerini gerçek tevhid inancına sahip olarak uluhiyeti, bir de beşeri tezahürü vardır. Allah kendisini beşer idrakine ancak bir insan şeklinde yani el-Hakim şeklinde göstermiştir. Aksi halde insan Allah'ı gerçek uluhiyetiyle tanımaya güç yetiremezdi. El-Hakim'in Allah'ın beşeri tezahürü olarak imamet mevkiine oturması ve onun tebliğini üstlenmesi Allah'ın gerçek tevhididir (Fiğlali, 1991, s.174-175). Dürzilik oldukça kanşık esaslar içermekle birlikte temelde dört esastan oluşur. Hamza b. Ali tarafından ortaya atılan bu esaslar:

- 1.el-Hakim b. Emrullah'ı Allah bilmek
- 2.Emri tanımak
- 3.Hududu tanımak
- 4.Vasayaya riayet etmek

Birinci esasta Hakim hem Allah hem de insandır. Bu iki özellik birbirinden ayrılmayacak şekilde iç içe geçmiştir. İnsan aklı O'nu ve işlerini kavrayamaz ve tanıyamaz. Allah birçok kez insan biçiminde zuhur etmiş, en son olarak Hakim biçiminde kendisini göstermiştir. Kötülükler ortadan kalktığında gizlendiği yerden bir kez daha ortaya çıkacak, Dürzileri ödüllendirip inançsızları cezalandıracak (Tekindağ, 1972, s.666). İkinci esasta yaratıkların en şerefli olarak kabul edilen Hamza b. Ali Allah'ın ilk yarattığı cevher olarak kabul edilir. Allah'ın öz nurundan yaratıldığı için imamların imamı olup, kıyamet gününde sevap ve ikap onun eliyle yapılacaktır. Üçüncü esas da ise Tanrısal emirleri öğrenip yayan, hudut ismi verilen vezir de denilen Hazma ve Hamza'dan sonra gelen dört kişi kastedilir ve bunlar en onurluları ve her türlü günahattan uzak, evlenmeyen

kişiler olarak kabul edilirler. Dürziliğin dördüncü esası ise, İslam inancının yedi akidesi yerine konan yedi vasiyettir. Bu yedi vasiyet: sözde doğruluk, iman kardeşlerini koruma ve karşılıklı yardım, önceki ibadetler ve batıl inançların tamamını terk, İblis'i ve bütün şer güçleri tammamak, Allah olarak Hakim'in birliğine iman, ne olursa olsun fiillerine sahip olma, açık ve gizli O'nun ilahi iradesine teslimiyet ve kabul şeklindedir. Dürziler kendilerini tevhid akidesine bağlı kabul ediyorlar. Ancak İslam akidesine tamamıyla ters olan Allah'a layık olmayan sıfatları izafe etmişlerdir. Dürzi inancında katmansal bir yapı söz konusudur. Şöyle ki Dürziler, akıllılar ve cahiller şeklinde iki kısma ayrılırlar. Dürzilerin halavat adı verilen ve camiye benzeyen ibadet yerleri vardır (Güşlüay, 2004, s.417-418). Bütün bunların dışında zamanla bazı Dürzi ailelerin Hristiyanlığı seçtiği görülmektedir. Özellikle Şihab ailesinden bir kısmı 18. yüzyılın başından itibaren Hristiyan olmuştur (Arı, 2004, s.82-107).

Dürzilerin siyasi kimliklerini ilk ortaya koydukları dönem Haçlı seferleridir. Dürziler bu dönemde İsmaililer ile birleşerek İslam ordularına karşı Hristiyanların yanında yer almış ve Haçlı seferlerinin sonuna kadar da Hristiyan müttefiki olarak kalmışlardır. Daha sonra Dürzilerin "Kaysiler" ve "Yemaniler" diye iki kola ayrılmışlardır. Mercidabık Savaşında Osmanlı'nın yanında yer almışlardır fakat daha sonraları sürekli ayaklanma çıkartmalarından dolayı Osmanlı Devleti'nin sorunlu topluluklarından olmuşlardır. Dürziler daha ziyade Lübnan Dağlarının güneyindeki Şuf bölgesinde Anti Lübnanlarda ki Hasbaya ve Raşeya çevrelerinde ve Şam'ın güneyinde ki Havran Dağlarında yaşıyorlardı (Karal, 1983, s.337). Dürzi aileler arasındaki mücadeleler neticesinde bölgedeki üstünlükleri 18. yüzyıla doğru azalmaya başlamış, buna karşılık bölgedeki üstünlük Marunilerin eline geçmiştir (Alamuddin, 1998, s.65). 1788 yılında II. Beşir unvanı ile Hristiyan Beşir Şihab'ın Lübnan emirliğine atanması, 19. yüzyılın başında Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın istekleri ve oğlu İbrahim Paşa'yı Suriye'ye göndermesi akabinde de Beşir'in İbrahim Paşa'yı desteklemesi ve Dürzilerin de Osmanlıların yanında yer alması, olayları daha da kışkırtmıştır. Mehmet Ali Paşa'nın Dürzi gençlerden zorla asker toplaması ve Lübnanlıları silahsızlandırma girişimi Dürzi ve Marunilerin tepkisine yol açmış ve birbirlerine yaklaştırmıştır. Daha sonra Osmanlı Devleti II. Beşir'in Emirliğine son verip, III. Beşir'i emirliğe 1840'da atayınca Dürzi-Maruni çatışması yeniden başlamıştır (Gökbilgin, 1993, s.674). Birinci Dünya Savaşı sırasında ise Dürzilerin bir kısmı Fransızları desteklerken bir kısmı da İngilizleri desteklemişlerdir.

8.2. Maruniler:

Maruniler, Lübnan'da hem sayı olarak hem de politik ve askeri güç bakımından önemli bir Hristiyan etnik grup olmuştur (Bozaslan, 1976, s-27). IV. Yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı ve V. yüzyılın başlarında öldüğü tahmin edilen Aziz Marun (Maran). Suriye'nin batısında Asi nehri kıyılarında Antakya Kilisesine bağlı bir rahip olarak münzevi bir hayat sürmüştür. Marunilerin kökeni, kurucularının kabri etrafında inşa edilen manastırda toplanan cemaate dayanmaktadır. Maruni cemaatinin İsa'daki insanlık ve ilahlık unsurlarının birbirine denk olduğu şeklindeki Ortodoks diyofizit anlayışın teyit edildiği Kadıköy Konsili'ni (451) kabul ederek, monofizitliğe karşı tavır almaları, doğu kiliseleri için de müstakil bir kilise olma yolunda ki ilk ciddi adımları olmuştur. Maruniler, konsil kararlarını kabul etmeyen birçok kiliseye ve manastıra karşı mücadele başlatmışlardır. Doğu kilisesinden farklı olarak Marunîlerin Kadıköy Konsili'ni kabul etmeleri onları Bizans İmparatoru ile birlikte hareket etmeye sevk etmiş bu birliktelikten yola çıkılarak bazı kilise tarihçileri Marunilerin de monotelit olduklarını ileri sürmüşlerdir (Taşpınar, 1999 s.71). Maruniler, Suriye'de toplu olarak Lübnan dağlarının batı eteklerinde, Trablusşam'ın kuzeyinde denize dökülen Nahr-al- Barid ile Beyrut'un kuzeyinde denize dökülen Nahr-al-Kelb arasında, güneyde de şuf bölgesindeki Dayr-al-Kamar ve Cezzin kesimlerinde bulunurlar. Ayrıca dağınık olarak Büka bölgelerine yerleşmişlerdir. Bunlar, sonradan bölgeye hakim olan Emeviler, Abbasiler, Memlûkler dönemlerinde kilise ve Manastırlarını Lübnan dağlarının sarp kayalıklarına taşımışlardır. Maruniler, Roma Katolik Kilisesiyle ilişkilerini geliştirerek bağlılığa kadar götürme çabası adma sinodlar toplanmışlardır. Ancak Memlûkler döneminde bölge Beşâre'deki sorumlu "mukaddemler" tarafından yönetildi, böylece Maruniler'in Roma ile ilişkileri de zayıflamaya başladı.

1516 Yılında Mercidabık Muharebesi ile Suriye, Lübnan ve Ürdün Osmanlılar tarafından fethedildikten sonra da bölgedeki Maruniler, yönetimden gördükleri müsamahanın yanı sıra coğrafi şartlar sayesinde dinlerini ve geleneklerini korudular. Marunîlerle Katolik kilisesi arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi yönünde Cizvit rahibi John Eliano'nun gösterdiği yoğun gayretler neticesinde Papa XII.Gregory, 1584 yılında Roma'da Marunî din adamlarının yetiştirilmesi için bir eğitim merkezi kurdu. 7. yüzyılın ortalarında, Müslüman Arapların Suriye'yi almaları üzerine Lübnan dağlarına çekilen Maruniler, Araplarla olan ilişkileri nedeniyle zamanla kendi dillerini unutup

Arapça konuşmaya başlamışlar. Maruniler; Abbasiler döneminde gördükleri baskı yüzünden haçlıları desteklemişlerdir. Haçlıların başarısızlığa uğraması üzerine bölgeden çekilen Avrupalılar ile birlikte bazı Maruniler de göç etmişler ve Kıbrıs ile Rodos'a yerleşmişlerdir (Bozaslan, 1976, s.27). Avrupalılar ile ilişkileri çok eskiye dayanan Marunilerin ekonomik ve siyasi güçleri artmaya başlamıştır. Haçlı seferleri sırasında Maruniler'in yaptıkları hizmetlere karşılık Fransa Kralı onlara "Charte" vermiş, dört yüz yıl sonra 16. Zuibir Hatt-ı Hümayün'la Maruniler'i himayesine aldığını göstermesi, Fransa'nın 1535'de Osmanlıdan aldığı imtiyazlar, Napolyon Bonapart'ın Suriye seferi bu devletin Suriye'ye olan ilgisinin artmasına ve bölgenin Katolik Hristiyanlar ile geleneksel yakınlıklarını kuvvetlendirmesini sağlamıştır (Arı, 2004., s.109). Fransızların Lübnan'ı işgali döneminde Maruniler'in desteğini almış olmalarının temeli buraya dayanmaktadır.

8.3. Diğer Gruplar:

Maruni ve Dürzilerden sonra, Lübnan'daki önemli topluluk arasında Şiileri saymak gerekir. Genellikle güney bölgelerinde yaşayan Şiiler, ayrıca Lübnan'ın en yoksul topluluğunu oluşturmaktadır. Gerek yoksul olmaları ve gerekse mezhep ayrılığı yüzünden, Lübnan'ın bugünkü bozuk düzenine karşı, en çok Şiiler tepki göstermişlerdir. Bu arada, Arap olmayan Şiilerinde bulunduğunu belirtmek gerekir (Bozaslan, 1976, s.24-25). Ayrıca Lübnan da Şii olan Mütevalilerin de önemli bir etnik unsur olduğunu belirtmek gerekir (Ülman, 1966., s.7). Maruniler'den sonra ikinci sırayı alan Hristiyan etnik gruplar sırası ile Rum Katolikler, Rum Ortodokslar ve Ermeniler oluşturmaktadır. Rumlar Yunanistan'dan, Kıbrıs'tan, Rodos'tan ve Türkiye'den gitmişlerdir. Bunlar daha çok ticaretle uğraşmaktadırlar. Ermenilerin de büyük çoğunluğu Beyrut'ta yaşamaktadır. Ermeniler Rumlar gibi ticaretle uğraşmaktadırlar. Bu her üç grup da aynı zamanda, ekonomik ve politik bir güce sahiptirler. Müslüman ve Hristiyan etnik gruplar dışında Yahudiler de bulunmaktadır. Yahudiler de, başka ülkelerdeki soydaşları gibi ticaret yapmaktadırlar.

1. BÖLÜM

İLKÇAĞLARDAN OSMANLI DÖNEMİNE KADAR LÜBNAN

1. İLKÇAĞLARDA LÜBNAN

Lübnan, eski bir Fenike şehri olup Teli al-Amara metinlerinde bile adı geçer. M.Ö. 1400 senesine doğru müstakil bir krallık iken Gebel'e tabi oldu. Lübnan, İskender devrinde de bir limandı. İskender'in halefleri zamanında, Mısırlıların hakimiyetine geçti ise de büyük III. Antiochus burasını Mısırlılardan geri aldı. M.Ö. 140 senesinde Suriyeli Diodotos Tryphon tarafından zamanında Agrippa tarafından, yeniden bina edildi ve Rana askeri kolonisi mertebesine çıkarıldı. İmparatorlar devri sonunda burası Tyr (Sur) ile birlikte, ipek ticaretinin merkezi idi (Hell, 1970, s.58).

2. EMEVİLER DÖNEMİNDE LÜBNAN

Müslümanların, Suriye bölgesine 636'da fethetmelerinden sonra Lübnan Şam eyaletine bağlanmıştır. Bu tarihten itibaren küçük millet grupları için tabii bir sığınak rolü oynadığı ve grupların zamanla daha başka kaçakların katılması ile büyüdüğü anlaşıyor. Nitekim Merdailer, bu tarihlerden sonra İslam alemindeki karışıklardan faydalanmak üzere Amanoslardan gelerek Lübnan'a yerleştiler. Emevi halifesi Abdulmelik bu gruba karşı sefer düzenlemiş ancak Hristiyan dünyasının adı geçen gruba destek sağlamasıyla bu seferler amacına ulaşamamıştır. Lübnan'ın asırlar boyunca yarı bağımsız bir durumda kalması, buraya sığınan ve Müslümanlıktan ayrı olan Mütavalli, Dürzi ve Nusayri toplulukların gelişmelerine ve ayrı bir özellik kazanmalarını sağladı. Daha sonraki dönemlerde Melki, Yakubi ve Maruni gibi Hristiyan topluluklar da buraya yerleştiler. Bu toplulukların

Ortaçağdan beri Fransızlarla ilişkileri olmuştur. Zaman zaman elde ettikleri üstünlükler Suriye'deki Müslüman etkisinin azalıp çoğalması ile ilgilidir (Duman, 1993, s.587).

3. ABBASİLER DÖNEMİNDE LÜBNAN

Abbassiler, burayı elde etmek için, büyük çaba gösterdiler; zora ve baskıya başvurdular.Çıkan karışıklıklar sırasında Bedeviler de güney ve kuzeyden Lübnan'a girmeye çalıştılar. Bu Bedevi göçü sonunda Beni Taglib kabilesi, Lübnan'da yerleşerek etkili bir topluluk oldu. Güneyde Leytani'yi aşan Bedeviler, bu ülkede Yemeni ve Kaysî Arapları arasındaki anlaşmazlığı yaydılar; Şiilik propagandasına giriştiler. Nusayriler, kendi bölgelerini bu bedevi göçüne karşı korudular. Böylece çeşitli mezheplere bağlı topluluklar, yerli hanedanların yönetimi altında Şam, Bağdat veya Kahire'deki hükümdarlara bağlandılar. Lübnan'daki reisler, yakın şarkta birbirini takip eden idareler, halifeler, Selçuklu Sultanları, Haçlılar, Eyyûbiler, Memlûkler ve Türk paşaları arasında ve iktidar kargaşalığı içinde işlerini hayret verici bir maharetle yürütmeye imkân bulmuşlardı (Tekindağ, 1972, s.102-103).

4. HAÇLI SEFERLERİ DÖNEMİNDE LÜBNAN

XI. yüzyılda Batı Avrupa ekonomik atılım sürecine girdi. Batı Avrupa ile Doğu Avrupa arasındaki ticarî ilişkilerin niteliği değişti. Batı Avrupa'nın rolü edilgenlikten etkinliğe döndü. Doğuya hammaddenin yanı sıra işlenmiş ürün de yollana biliniyordu. Dolayısı ile doğuya yapılan ticarî gezilerin sayısı arttı, ticarî amaçlar, dinsel motiflerle iç içe geçmeye başladı. Bu yolculuklar sırasında batılı şövalyeler ve tüccarlar doğu tekniğinin ve kültürünün batıdan üstün olduğunu bizzat gördüler (Runciman, 1995, s.14).XI. yüzyılın ikinci yarısında doğu'ya yönelik ticarî ve dinî hamle, Türkler tarafından ciddi şekilde engelleniyordu. Bunun üzerine doğunun ele geçirilmesi fikri ortaya çıktı. Fikrin temeli kutsal toprakların kâfirlerin elinden kurtarılmasına dayanıyordu. Başta Papa olmak üzere krallar tarafından yapılan çağrılar, Avrupa'nın tüm toplumsal sınıfları arasında geniş bir yankı uyandırdı. Fransız ve Alman şövalyeleri doğunun olağanüstü hâzineleri ile zenginleşmeyi düşünüyorlardı. Doğunun fethi büyük senyörler açısından topraklarının genişlemesi, gelirlerinin çoğalması, siyasal nüfuzlarının artması anlamına geliyordu. Haçlılar ile doğrudan

ilgili İtalyan ticaret kentleri bakımındansa doğu ve batı arasındaki ticarete, temel aracı rollerinin ön plana çıkması demektir. Köylüler de feodallerinin boyunduruğundan kurtulmak, yoksun kaldıkları özgürlüğe yeni topraklarda kavuşmak ümidi ile yol koyuldular (Levtchenko 1999, s. 201).

Haçlılar Cebel'i, Hışn al-Akrad ve Şakif Arnun (Beaufort) gibi kaleleri kuşatmışlardır. İslâm hakimiyeti sırasında böyle tahkimat yapılmaması, Caracima gibi, Marunilerin şimali Lübnan'daki yüksek sahalara yerleşmelerini ve Cebel'de esaslı bir rol oynayan Hristiyan cemaatının gelişmesini kolaylaştırdı. IX. asrın sonuna doğru, Haleb taraflarından gelen Tanuh Arapları, Cenubî Lübnan'da kısmen Araplaşmış ve Şii itikatlarının tesiri altında kalmaya başlamış kavimler arasında, kendilerine bir emirlik temin ettiler. Bu tanuhilerden Bani'l - Hamra, Bani Abi'l - Cayh ve bilâhere Garp Emûrleri ismini alan Bahturtar evvelce Hristiyan olup Abbasiler tarafından İslamiyeti kabule zorlanmışlardı. Bu emirliğin gelişmesi, XI. asırda Sayda ve Beyrut Hristiyan Baronluklarının kurulması ile durdurulmuş oldu. Cubayl, Batrun Hristiyan beylikleri ve Trablus kontluğu şimalî Lübnan'ın Hristiyan kuvvetine dayanmakta idi. Başka bir Lübnan kavmi olan Dürziler bu bölgede ayrı bir cemaat teşkil ettiler. Fakat bunlar, daha sonra Lübnan'ı aşmışlar ve Kasravan dağlarında ve daha sonra da Şûf bölgesinde yerleşmişlerdir. Öyle anlaşıyor ki, İslâm-Hristiyan ve İslam-Moğol savaşları zamanında, Lübnan'daki reisler, eski hukukunu te'yit edebilecek bir vaziyette bulunan devletten, maiyetlerini yerleştirmek üzere, bir miktar arazi koparmaya muvaffak olmuşlardır (Tekindağ, 1972, s.104).

5. MEMLÜKLER DÖNEMİNDE LÜBNAN

Memlükler, 706 (1306 / 1307)'dan itibaren, Lübnan'ı idareleri altına almışlardır. Evvela, Beyrut'un müdâfaasını Tanuhilere bırakan Memlükler, Lübnanlılar'ın hariç ile münâsebetlerini kesmek ve muhtemel bir ayaklanmayı önlemek için bir kısım Türkmenleri, Lübnanlılar'ı, göz önünde tutmak üzere, Kasravan dağlarında yerleştirdiler. Lübnan'ın sahil kısımları Memlükler tarafından askeri bölge haline getirildi ve bununla alakalı sıkı nizamlar konuldu. Mamafih XIV. asırda, Hristiyan donanmalarının İskenderun, Akka, Şur, Trablus ve Sayda'ya yaptıkları akınlar ve Memlûk ümerasının birbirleri ile uğraşmaları yüzünden, Lübnanlılar bilhassa Dürziler, etrafa dağılan taraftarlarını toplayarak, eski kazalarını yeniden iskan etmek fırsatını buldular. Bu arada, Garb ve Şuf

yeniden bir Dürzi nahiyesi olmuş idi (Tekindağ, 1972, s.104). Kudüs Krallığının eline geçen Beyrut'u, Selâhaddin-i Eyyubî ger aldıysa da on yıl sonra Haçlılar burayı tekrar zaptettiler ve Kudüs Krallığına bağladılar. 1291'e kadar Haçlıların elinde kalan şehir, bu tarihte Memlûk Sultanı el-Melikü'l-Eşref Halil adına Şam Valisi Emir Şencer Ebû Şücâî tarafından fethedildi (Dursun, 1992, s.81). Nitekim 1441'de, bir Dürzi - Manini heyetinin, Roma'ya giderek, Papa tarafından kabul edildiği görüyoruz. Böylece, XIII. - XV. asırlarda, Memlûklere karşı vukua gelen isyanın ardından; orta Lübnan Mutavalilerinin ve Dürzilerinin şiddetle cezalandırılması, Martinilerin Nahr İbrahim cenubundaki bölgeleri, XV. Asırdan itibaren, işgal etmelerini kolaylaştırdı (Tekindağ, 1972, s.104).

6. 19.YÜZYILA KADAR OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE LÜBNAN

1453 yılında, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra Osmanlının Yahudi politikasında yaptığı değişikliklerden sonra, imparatorluk topraklarına akın eden imparatorluk sınırları dışındaki Yahudiler, zamanın padişahları tarafından Anadolu ve Arap topraklarına yerleştirilmişlerdir. Özellikle Kahire, Şam ve Lübnan şehirlerinden Beyrut, Sidon ve Tripoli'ye yerleştirilen Yahudilerin bir kısmı Jerusalem yani Kudüs'e gönderilmiştir (Stanford, 1991, s.33).

Osmanlı İmparatorluğu Lübnan'ı 1516 yılında Yavuz Sultan Selim zamanında topraklarına kattı. Osmanlı, fethettiği diğer topraklarda olduğu gibi bu yöre halkına da din, kültür ve sosyal yapısına müdahale etmeksizin padişahlar tarafından atanan valiler tarafından yönettiler. Osmanlının, fethedilen topraklarda din farkı gözetmeksizin uyguladıkları bu liberal sistem Lübnan'daki çeşitli din ve mezheplerin dini, sosyal ve kültürel varlıklarını Osmanlı idaresinde kaldıkları 400 yıl süre ile korumalarını sağladı. Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında Beyrut, eyalet statüsünde değildi (Öztuna, 1989, s.1065). Sayda ve Beyrut sancakları Şam Eyaletine bağlı sancaklardı (Kılıç, 1999, s.94). Daha sonra 1660'da Sayda eyaleti oluşturuldu. Osmanlı padişahları Lübnan'daki feodal yapıya fazla dokunmamışlar, buradaki beyleri Sayda valiliğine bağlamalarına rağmen bu beyler yarı bağımsız bir düzen içerisinde kalmışlardır (Ülman, 1963, s.264-266). 1887'de ise Beyrut vilayeti oluşturulmuştur (Karal, 1988, s.141).

Emirler Döneminde Lübnan: XVI. yüzyıl başında Tenuhiler, 1516'da Suriye'yi alan Osmanlılara bağlı kaldılar. Lübnan'da gücü azalan Tenuhiler, yönetimi Dürzi'lerden Maanoğullarına bırakmak zorunda kaldılar. II. Fahreddin Lübnan'da bağımsız bir devlet kurmayı tasarladı. XVII. yüzyılın ilk yarısında, Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandı. İsyan 1635'te bastırıldı. Halefleri zamanında Lübnan'da yine karışıklıklar çıktı. 1660'ta Şam valisi olan Köprülü Fazıl Ahmet Paşa, Lübnan'a kuvvet göndererek ayaklanmayı bastırdı. 1892'de Maanoğullarının son emiri Ahmed ölünce, Lübnan'da iktidar Vadiyütteyim'den gelen Şihaboğullanna geçti (Christopher, 1966, s.42).

Kays ve Yemen kolları arasında uzayıp giden ihtilaf Tanuhileri zayıflattığı gibi, aynı ihtilaf Dürzilere de sirayet ederek, onları da ikiye ayırmış ve Cebel daimi bir ihtilaf kaynağı haline gelmiştir. Maanoğulların Yemen kolunu tutmalarına mukabil, Şihabilerin Kaysilere taraftar olması bu muhalefeti çoğaltmıştır. Şihaboğullar zamanında, Lübnan'da meydana çıkan Canbulati ve Yazbaki isminde iki fırka, bunların yerine geçmiştir. Fahr al-Din'in sükutu ile, Osmanlı hakimiyeti, bilhassa Sayda valileri vasıtası ile, Lübnan'da daha çok hissedilmeye başlamış ve böylelikle, asayişsizliği ve Dürzi reislerinin tecavüzlerini önlemeye çalışan Şihabilerin nüfusu zaafa uğramıştır (Tekindağ, 1972, s.101). Maanoğulları egemenliğinin ortadan kalkması, Fransızların bölgedeki Hristiyanları korumak amacıyla müdahaleci bir tavır almaları ve kimi Dürzi şeyhlerinin Hristiyanlığı benimsemeleri, Sayda, Beyrut ve Şam'da olaylara yol açınca, Osmanlı yönetimi 17. yüzyıl'da bölgeyi Şam eyaletine bağladı (Karaaslan, 1988, s.108).

16. ve 17. yüzyılda Lübnan'da sayıca ve en kalabalık olan mezhep Maruniler idi. Daha ziyade Beyrut'un doğusu ve kuzeydoğusunda yaşayan Maruniler, Hristiyan Katolik mezhebini benimsemiş bir topluluktur. Bu yüzyıllarda sayıca kalabalık olmalarına rağmen Marunilerin ülkedeki etkinliği fazla olmayıp devrin güçlü Dürzi aileleri ile ilişkileri oldukça iyi idi. Osmanlı idaresindeki Lübnan'da, Sünniler ve Şiiler'de sayıca fazla olmayıp özellikle ilk zamanlarda fazla güce sahip değillerdi. Lübnanlı Sünni topluluk ayrıcalıklı ve avantajlı bir duruma idi. Buna karşılık, güney Lübnan'da ve doğuda Baalbek civarında yaşayan Şiilerin Sünniler kadar gücü yoktu.

18. yüzyıla yaklaşıldıkça Lübnan'da ki geleneksel Dürzi üstünlüğü azalmaya başladı. Dürzi aileler arasında kanlı çekişmeler gerek sayı gerek ekonomik yönden Dürzilerin gücünü azaltmıştı. Böylece, Lübnan'da geleneksel Dürzi egemenliği azalmaya, buna karşılık Maruni Hristiyanların ekonomik ve siyasi güçleri artmaya başladı. 18. ve 19. yüzyıllarda Dürzilerin geleneksel üstünlüklerinin yavaş yavaş

Marunilere geçmesine neden oldu. Bu gelişme Dürzileri iyice yıpratırken 1788 yılında, II. Beşir unvanı ile Hristiyan Beşir Şihab'ın Lübnan emirliğine atanması ülkedeki Hristiyanları daha güçlü hale getiren bir unsur oldu (Acar, 1989 s.8-9). Çok zeki ve hassas bir adam olan Emir Beşir, Osmanlı Valisi Cezzar Paşa ile arasının devamlı açık olmasına rağmen imparatorluk ile iyi ilişkiler kurması ve sürdürmesi sayesinde Emirliğini devam ettirdi. 1804 yılında Cezzar'ın ölümü, Beşir'in Lübnan'da ki gücünü daha da sağlamlaştırmak için iyi bir fırsat yarattı. Bu amaçla Beşir, zengin ve güçlü Dürzi aileler olan Arslan, Talhuk, îmad bi Abdulmelik'in malları ile ayrıcalıklarını ellerinden aldı. Dürzilerin iktidara muhalefeti Canbolat ailesinin liderliği altında olacaktır (Hitti, 1957, s.412).

II. BÖLÜM

19. YÜZYIL'DA AVRUPA VE OSMALI'NIN GENEL DURUMU

1. AVRUPA'DAKİ GELİŞMELER

Avrupa'nın denizlerde yeni üstünlük kazanması sonucunda, Amerika kıtalarından bol miktarda Avrupa'ya akan gümüş ve altın, fiyat devrimini gerçekleştirmiştir. Avrupa'da fiyatların 1500-1650 yılları arasında hızla değiştiği bir çağda, geleneksel toplumsal ve ekonomik ilişkilerin yol açtığı görenekleşmiş yaşamın sağladığı tüm belirlilik yok olmuştur. Avrupalılardan hiç kimse bu fiyat devriminin etkisinden kurtulamamıştır. Ayrıca, denizciliğin gelişmesi ile birlikte Avrupa'ya Amerika'dan tarım ürünleri girmeye başlamıştır. ⁶⁷. Bu gelişmeler, Avrupa'nın ekonomisine büyük canlılık getirmiştir. Bunun sonucunda Avrupa dünya medeniyetinin merkezi haline gelmiş ve hakimiyetini bütün dünyaya yaymaya başlamıştır. Feodalizmin kaldırılması ve yerine milli devletin kurulması, Rönesans ile Reform gibi Avrupa dünyasına büyük etki bırakan hareketlerin sonucunda Avrupa'da büyük ölçüde toplumsal ve ekonomik değişiklikler yaşanmıştır. Avrupa'nın ekonomik yaşamı sürekli ve hızlı bir gelişme göstermiştir. Ayrıca, toplumsal düşünce açısından da önemli değişiklikler olmuştur.

XVIII.yüzyılın sonlarında, Batı yarımkürenin birçok yerinde büyük karışıklıklar olmuştur. Bunlar, Aydınlanma Çağı'nda geliştirilen düşüncelerle doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili hareketlerdir. Değişen bir toplumun gereksinimlerini ve gerilimlerini yansıtan bu düşüncelerin temelinde, XVII. yüzyılın akla ve ilerlemeye dayalı inancını doğuran yeni bilimsel bilgiler yatmaktadır.

Aydın hükümdarın geliştirdiği merkezleştirme eylemine, eski rejim yanlısı olan kilise, lonca ve bazı şirketler tarafından karşı çıkılmıştır. Ayrıca, bu dönemde hükümdara karşı çıkan aristokratlar, önderleri toplumunun organik bir parçası olduğunu ve geleneksel tabakalaşmanın toplum üyelerine devrolunamaz haklar verdiğini öne sürerek, bireyleri despotluğa karşı güvence altına alan bir güç dengesi oluşturduğunu kanıtlamak için Montesquieu ve Burke'ün kuramlarına sarılmışlardır. Bu durum eyaletlerin özerklik isteklerinde ortaya çıkan kargaşanın kökenini oluşturmaktadır (Dünya Tarihi Atlası, 1980,s. 202).

Bu sırada bütün Avrupa ve dünya da büyük bir etki uyandırmış ve bunların tarihine yeni bir yön vermiş olan Fransız İhtilali 1789 yılında başlamıştır. Fransız İhtilali'ni meydana getiren sebepler, o zamanlarda Avrupa'nın durumunu iyice göstermektedir. Eski rejime karşı kitlesel muhalefeti, burjuva dediğimiz ticari çevrelerde, küçük soyluların desteğini kazanan Kalvenizm mezhebi yapmıştır. Ayrıca, yüzyılların baskısını ve sömürsünü üzerinde hisseden muhalif kitleler, ihtilalin ana dinamiğini teşkil etmiştir. Öte yandan, ihtilali meydana getiren sebeplerden o zamanlarda Fransa'da Aydınlanma Felsefesi'nin tesiriyle yayılmış olan demokrasi ideolojisinin rolü de büyüktür. Üstelik 1775 yılında İngiliz idaresine karşı başlayan Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın zafere ulaşması ise Fransa'da coşkuyla karşılanmış ve Fransız halkının, üzerinde mevcut rejimden kurtulma isteklerini daha da arttırmıştır (Tabakoğlu, 1995, s.190-191).

Fransız İhtilali'nin en önemli sebebi, ülkenin ekonomik yönde son derece kötü durumda olmasıdır. XVIII. yüzyılda büyük nüfus artışı görülmektedir. Nüfus artışı tarımsal ürünlere talebi artırmış ve böylece fiyat artışlarına sebep olmuştur. Nüfus artışı, nüfus ile yiyecek maddeleri arasındaki nazik dengeyi parçalamaya eğilimlidir ve bu şekilde sosyal gerginliği arttırmıştır. Yiyecek maddesi sıkıntısı ve olağanüstü pahalılık, tabii olarak yönetici sınıflar ve hükümet otoriteleri altındaki köylü ve şehirli yığınları harekete geçirmiştir (Soboul, 1989, s.30-33). Fransız İhtilali, önce Avrupa'nın daha sonra dünyanın siyasi, hukuki ve sosyal yapısını değiştirmiştir. Avrupa'da ortaçağdan beri devam etmekte olan eşitsizliğe dayalı toplum düzeni değişmeye başlamıştır. Eşitlik, özgürlük ve adalet ilkeleri yaygınlaşmıştır. Milliyetçilik fikirleri, Avrupa'da hızla yayılmıştır. Milliyetçilik, imparatorlukların yıkılmasına, milli devletlerin kurulmasına yol açmıştır. Bu gelişmelerin sonucunda, Avrupa ülkeleri uluslaşma sürecine girmiş ve sınıflar arasındaki hareketler daha da artmıştır. Böylece, Avrupalılar arasında vatandaş kavramı ortaya çıkmıştır. Laik devlet

anlayışı yerleşmeye başlamıştır. Bu liberal siyasal akım, toplumsal reformun devamlı bir süreç olduğu düşüncesini doğurmuştur. Toplum, yeni mülkiyet ve gereksinim standartları benimsedikçe azar azar gerçekleşen değişiklikler, sınırsız bir değişme esnekliği bulunan bir varlık olarak görülmüştür (McNeill, 1985, s.382).

1.1. İngiltere:

İngiltere, özellikle II. Pitt ile önemli ölçüde kalkınmaya ve zenginliğe kavuşmuştur. Amerikan buhranı ve Amerika'nın İngiltere'den ayrılması, bu kalkınmayı pek az yavaşlatmıştır. Bu dönemde icraatların artması ve teknolojik gelişmeler sonucunda nüfus da artmış, bu ise fiyatların yükselmesi ve işsizliğin çoğalması gibi bazı sorunları meydana getirmiştir. 1789 tarihinde meydana gelen Fransız İhtilâli İngiltere'de başlangıçta sempatiyle karşılanmış, ancak daha sonra ihtilâlin yaymış olduğu fikirlerin halkın büyük çoğunluğu tarafından coşkuyla karşılanması endişelere sebep olmuştur. 1793'te İngiltere ile Fransa arasında bu nedenle başlayan savaşlar, 1815 tarihine kadar sürmüştür. Bu savaşlar esnasında İrlanda 1798'de İngiltere'ye karşı ayaklanmış, ancak bu ayaklanma İngiltere tarafından bastırılarak 1800'de İrlanda, Büyük Britanya Krallığı'na katılmıştır (MeydanLarousse,1987,s.695-696). Başlangıçta ticarî menfaatlere dayanan İngiltere ile Osmanlı Devleti ilişkileri, XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren Rusya'nın gittikçe güçlenerek Osmanlı Devleti'ni ve İngiltere'nin menfaatlerini tehdit etmeye başlaması üzerine, askerî ve siyasî etkenler de rol oynamaya başlamıştır. İngiltere, XVIII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ileri bir sanayi ülkesi haline gelmiş ve okyanusları da ele geçirerek büyük bir sömürge imparatorluğu kurmuş bulunuyordu. Özellikle 1713 tarihinde Cebelitarık Boğazı'nı ele geçirmesi ile İngiltere, Osmanlı Devleti üzerindeki siyasî, ekonomik ve ticarî etkinliğini arttırmış ve birçok haklara sahip olmuştur. Ayrıca, o dönemde İngiltere'nin en önemli sömürgelerinden olan Hindistan'a giden yolların Osmanlı topraklarından ve denizlerinden geçmesi, İngiltere'yi Osmanlı Devleti ile daha yakından ilgilenir hale getirmiştir. XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Rusya ve Avusturya'nın Osmanlı Devleti üzerinde gittikçe artan baskısı, İngiltere'yi menfaatleri nedeniyle endişelendirmekteydi. Bu sebeple İngiltere, bu dönemde menfaatlerinin devamı için Osmanlı Devleti'nin varlığının devam etmesinden yana bir politika izlemekteydi.

1.2. Fransa:

Bu dönemde Fransa, 1789'da çıkan ve kısa bir sürede tüm ülkeyi ve Avrupa'yı etkisi altına alan ihtilâlin meydana getirdiği gelişmelerle uğraşmaktaydı. Napolyon Bonapart imparator olduktan sonra, Fransa'yı Avrupa'nın en büyük ve en güçlü ülkesi yapmak için harekete geçmiştir. Fransa o yıllarda İngiltere'yi en büyük düşman, Avusturya'yı da en büyük rakip olarak değerlendirmekteydi. Bu dönemde Fransa, tüm Avrupa devletleri ile savaş yapmıştır. Fransa, Avrupa devletleri ile yaptığı bu savaşları kazanarak hem topraklarını genişletmiş, hem de Avrupa'nın en saygın ülkelerinden biri durumuna gelmiştir (Büyük Kültür Ansiklopedisi, 1984, s.1851).

XVIII. yüzyılın sonlarında Fransa, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasından yana bir politika izlemekteydi. Çünkü, Fransızlar'ın Osmanlı topraklarından elde ettikleri menfaatlerin devamı, bu ülkenin varlığını devam ettirmesine bağlıydı. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin giderek Rusya ve Avusturya'nın baskı ve tehdidi ile karşı karşıya kalması, Fransa'yı endişelendirmekteydi. Bu nedenle Fransa, uluslararası politikada çoğunlukla Osmanlı Devleti'nin yanında görünmekteydi. Ancak Fransa ile Osmanlı Devleti arasındaki bu iyi ilişkiler, Napolyon Bonapart'ın 1798'de Mısır'ı işgal etmesiyle bozulmaya başlamıştır.

1.3. Avusturya:

Bu dönemde Avusturya'yı Habsburglar yönetmeye devam etmekteydi. Avusturya, Fransız ihtilâli'nin, ülkesinde yaşayan azınlıkları etkilemesinden endişelenmekteydi. Bu nedenle Avrupa ülkelerinin Fransa'ya karşı kurmuş olduğu koalisyonlara katılarak Fransa ile savaştı. Bu mücadeleler sonunda Avusturya bir kısım topraklarını kaybetti. 15.yüzyılın sonlarında Avusturya, diğer büyük Avrupa devletleri gibi Osmanlı Devleti'nden geniş haklar elde etmiş bir devlet durumundaydı. Avusturya, XVIII. yüzyılın sonlarında bu hakları genişletmek amacındaydı. Bu dönemde Avusturya bir kara devleti olmasından dolayı, denizlere ulaşma politikasını takip etmekteydi. Bu amaçla bir taraftan Adriyatik Denizi'ne ulaşmaya çalışırken, diğer taraftan da doğuya doğru ilerleyerek Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarını ele geçirmeye çalışmaktaydı (Büyük İslam Tarihi, 1989, s.217). Ancak XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren Rusya'nın Balkanlar'a nüfus etmeye çalışması Avusturya'yı endişelendirmekteydi. Bu nedenle Avusturya, Rusya'nın güneye inmesini kendisi içinde tehlikeli olarak görmüş ve bunu engellemeye çalışmıştır. Fakat daha sonra Rusya'nın bu amaçlarına engel olamayacağı anlayan Avusturya, zaman zaman bu devletle Osmanlı Devleti'ni paylaşma konusunda anlaşmıştır.

1.4. Rusya:

Bu dönemde Rusya, topraklarının genişlemesi ve nüfusunun artmasıyla Avrupa'nın en büyük devletlerinden biri durumunda bulunmaktaydı. I. Aleksandır'm başa geçmesinden sonra Rusya, Fransa'ya karşı kurulmuş olan koalisyonlara katılmış ve yapılan savaşlar sonunda Fransa'yı mağlup etmiştir. Böylece Rusya, Avrupa siyasetindeki etkisini arttırarak sürdürmüştür. Rusya XVIII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, Osmanlı Devleti'nden önemli topraklar, ticarî hak ve çıkarlar elde ederek güneye doğru genişlemiş ve gittikçe Osmanlı Devleti'nin varlığını tehdit etmeye başlamıştır. Rusya, bu dönemde daha da güneye inerek İstanbul'u alma politikasını gerçekleştirmeye çalışmaktaydı (Uçarol, 1995, s.59). Rusya'nın gittikçe güçlenmesi ve güneye doğru inmesi, bu devletin karşısına Avusturya'yı, Fransa'yı ve İngiltere'yi çıkarmıştır. Bu dönemde Osmanlı-Rus ilişkileri, Rusya'nın bu yayılmacı tutumu nedeniyle karşılıklı mücadele ve gerginlik içinde bulunmaktaydı.

2.19.YÜZYIL'DA OSMANLI KURUMLARININ YAPISINDA AVRUPA'DAKİ GELİŞMELERE PARALEL YAŞANAN DEĞİŞİMLER:

Osmanlı Devleti 19.yüzyıla gelindiğinde, eski gücünü kaybetmiş olmakla beraber, yine de gerek topraklarının genişliği yönünden gerekse siyasî yönden Avrupa devletler dengesinde büyük ölçüde yeri olan önemli bir devletti. Sınırları: Asya'da Arabistan Yarımadası, Hint Okyanusu, Basra Körfezi, İran'dan geçip Kafkasya'dan Anapa'ya kadar; Avrupa'da Dinyester Nehri'nin batı kıyılarından bugünkü Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Amavutluk'u içine alacak şekilde devam ederek Avusturya'ya dayanıyor; Afrika'da hemen hemen Kuzey Afrika'yı ayrıca Doğu Akdeniz ve Ege Denizi adalarının da tamamını içine alıyordu. Bu haliyle Osmanlı Devleti, üç kıtada toprakları olan; Karadeniz, Marmara, Ege Denizi ve Kızıldeniz'e tam anlamıyla egemen ve Akdeniz kıyılarının büyük bir bölümüne sahip olan bir imparatorluktu. Devletin yüzölçümü yaklaşık olarak 4 milyon kilometrekare, nüfusu ise 25 milyon kadardı (Karal, 1961,s.1).

Devletin sınırları içinde yaşayan nüfus, oldukça karışık bir yapıya sahip olup, çeşitli ırk, dil, din ve mezhebe sahip insanlardan meydana geliyordu. Bunlar, Türk ve Müslümanlar ile, Hristiyanlar ve diğer Müslüman olmayanlar olmak üzere başlıca iki gruba

ayrılmaktaydı. Müslümanlar ile Müslüman olmayanlar kendi içlerinde de çeşitli mezheplere bölünmüşlerdi. Bu nüfusun içinde Türkler, devletin sahibi ve asıl unsuruydu. Devletin kurucusu, koruyucusu ve yöneticisi olarak, devletin bütün yükünü ve sorumluluğunu taşırlar, haklarından da yararlanırlardı. İkinci gruba giren Müslüman olmayanlar ise, kendi kültür, din ve mezheplerine göre serbestçe yaşarlardı. Ancak Müslüman olmadıkça devlet yönetiminde görev alamazlar ve askerlik yapamazlardı. Bunların dışında devletin her türlü imkânlarından yararlanırlardı. Müslümanlığı kabul etmeleri halinde ise, devlet içinde görev alıp sadrazamlığa kadar yükselebilirlerdi. Osmanlı yönetiminin Müslüman olmayanlara sağladığı bu haklara, o yüzyıllarda Avrupa devletlerinde rastlamak mümkün değildi. Osmanlı Devleti'nin nüfusunun çoğunluğu Türk ve Müslümanlardan meydana geliyordu, devletin dayandığı hukuk da İslâm hukukuydu.

Yakınçağ başlarında Osmanlı Devleti'nin yönetim şekli, eskiden olduğu gibi mutlak monarşi idi. Yönetimin başında bütün yetkilere sahip padişah bulunurdu. Padişahlar Osmanlı soyundan olurlardı. XVII. yüzyılın ilk yıllarına kadar padişahlık babadan oğula geçerken, bu tarihlerden sonra Osmanlı ailesinin en yaşlı üyesi padişah olmaya başlamıştır. Osmanlı padişahları 1517 tarihinden itibaren aynı zamanda bütün Müslümanların da halifesi oldular. Yetkileri bakımından sadece Allah'a karşı sorumlu olan padişahlar, bununla birlikte icraatında dinî kaidelere uyarlardı.

Osmanlı Devleti'nin sosyal yapısı, Avrupa'dakine benzemezdi. Yani, ayrıcalıklara sahip bir aristokrat sınıf, dolayısıyla eşitsizliğe dayanan bir yapı yoktu. Bu sistem içinde Müslüman olmak kaydıyla herkes devlet hizmetine girebilir, çalışma ve kabiliyetine göre en yüksek mevkilere gelebilirdi.

Padişah'tan sonra devletin en büyük yöneticisi sadrazamdı. Sadrazam, padişahın mutlak vekiliydi; bunun belirtisi olarak onun mührünü taşırdı. Devletin bütün işlerinden yetkili ve sorumluydu. Savaş zamanında Serdar-ı Ekrem ünvanıyla orduya komuta ederdi. Sadrazam'dan sonra gelen yetkili ise Şeyhülislâm idi (Uçarol, 1995, s.44). Şeyhülislâm, yapılan işlerin şeriata uygunluğu hakkında fetva verirdi. Bu dönemde devletin en büyük kurumu yine Divan idi. Divan, yüksek dereceli devlet adamlarından meydana gelen bir nevi bakanlar kuruluydu. Burada her türlü devlet işleri görüşülür ve bir karara varılırdı. Ancak verilen kararlar hakkında son söz sadrazama aitti. Sadrazam da padişaha karşı sorumluydu. Bunun yanında olağanüstü durumlarda Meşveret gibi özel meclisler toplanırdı. Osmanlı Devleti bu dönemde yönetim bakımından önceki dönemlerde olduğu gibi merkeziyetçiydi. Ancak özel idareye sahip eyaletler, muhtar ve bağlı

beylikler de vardı.

Bu dönemde devletin ordu teşkilatı ise aynı şeklini muhafaza etmekteydi. Devletin devamlı ordusu, Yeniçeri Ocağı'ydı. Ancak bu ocak, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren gittikçe gücünü ve disiplinini kaybetmeye başlamıştı. Bu haliyle devlet otoritesini sağlayamaz hale gelmişti. Üstelik çıkardıkları isyanlar devlet otoritesinin eyaletlerde de sarsılmasına yol açmaktaydı. Devletin diğer askerî kuruluşları da bir gerilemenin içindeydi. Osmanlı Devleti sürekli bir gerilemenin içinde bulunmaktaydı. Bu gerilemede, devletin ekonomik yönden zayıflamış olmasının yanında, devlet kuruluşlarının bozulması, ordunun, eğitim kurumlarının kendilerini yenileyememesi, Avrupa'nın ekonomik ve siyasî yönlerden gittikçe güçlenmesi, buna karşılık Osmanlı Devleti'nin hemen her alanda bir duraklama içine girmiş olması büyük rol oynamaktadır. Osmanlı Devleti Avrupa'daki gelişmelerden haberdar olamamış ve Avrupa'daki önemli başkentlerde daimî elçilikler açmakta geç kalması bunda etkili olmuştur. Bu durum da devletin, özellikle büyük mücadele ve ilişki içinde bulunduğu büyük Avrupa devletleri hakkında siyasî, askerî, ekonomik ve diğer alanlarda, aynı zamanda bu devletlerin kendisi hakkındaki düşüncelerinde bilgi eksikliğine, dolayısıyla dış politikasını değerlendirme açısından kendi zararına gelişmelere yol açmıştır. Böylece Osmanlı Devleti devletlerarası diplomasi alanında kendini yalnızlığa terketmiş, bundan ise en çok yararlananlar Avrupa devletleri olmuştur.

2.1.Osmanlı Toplumsal Yapısı ve Değişimler:

Toplumsal yapının en önemli unsuru nüfustur.Devletin kuruluş dönemiolan XIV. yüzyıldaki iktisadi durgunluk ortamında nüfus, kıtlıklar, salgınlar ve savaşlar yüzünden çok az artmıştır. Ancak, XVI. yüzyıla gelindiğinde bir nüfus artışı, sadece Osmanlı ülkelerinde değil, bütün Akdeniz ülkelerinde gerçekleşmiştir.Osmanlı ülkelerinde de, Rumeli hariç nüfusun durağan olduğu ve büyük şehirlerde toplandığı anlaşılmaktadır. Bunun sebebi, kırsal kesimlerden şehre göç olgusundan kaynaklanmaktadır.Devlet, ihtiyaç olmadan yer değiştirmeleri önlemeye çalışmıştır. Böylece, üretimin ve vergi gelirlerinin düşmesinin engellenmesi amaçlanmıştır. Göç olayı bu düzeni bozmuştur.XVII. yüzyılın sonlarındaki yoğun savaş ortamında Balkanlar savaş alanı haline gelmiş ve bu da yer değiştirme olaylarını arttırmıştır. Devlet, bu tür olayları önlemek için vergi indirimi veya kişilere bağışık verme yoluyla teşvik tedbirleri

almıştır.İstanbul'a göç olayı XVIII. yüzyılda ev göçü haline gelmiş; kiracılık, gecekondulaşma, asayişin bozulması, işportacılık, esnafın geçim imkanlarının daralması gibi yeni olgular ortaya çıkmıştır (Tabakoğlu, 1995, s.41)¹. Osmanlı Devleti'nde halk, dışa kapalı bir hayat tarzının egemen olduğu hayat yaşamaktadır. Halkın mutlaka bir grubun üyesi olması gerekmektedir. Ayrıca, toplum içindeki zümreler arasında ve mekandaki yer değiştirmeler sınırlı ölçüde tutulmuştur.Ancak, XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya bakış açısının değişmesiyle başlayan yakınlaşma, halkın günlük hayatını de etkilemeye başlamıştır.XVI. yüzyılda Avrupa ticaretinin getirdiği bazı maddelerin yayılışı dikkatle bakıldığı zaman fark edebilecek etkiler yaratmıştır. Bunların başında kahve gelmektedir. Kahvehaneler Osmanlı ülkelerinde özellikle İstanbul'da cami ve mescidin yerini alan ilk siyasal dedikodu hatta komplo yuvaları olmuşlardır. Daha kötüsü kahvehaneler ve meyhaneler reayanın uğradığı eğlenme ya da dinlenme yeri olmaktan çok hükümet için korkunç bir gücün oluşmasına ve yeniçeriler ile Bektaşilerin ayaklanma karargahları haline gelmesine sebep olmuştur. Zamanla Osmanlı ailesinin hayat tarzı da Batılı hale gelmiştir (Berkes , 1973, s.41).

15.yüzyıldan itibaren görülen nüfus artışından dolayı, köydeki toprak darlığı ve tımar sisteminin bozukluğu nedeniyle pek çok köylü yerlerini terk edip şehirlere ya da Anadolu'ya yayılmaya başlamıştır (Yaşar, 1988, s.900). Topraklarını terk edip şehirlere gidenler, şehirli olmak için esnafa kaşmak isteyince esnafın şikayeti çoğalmıştır. Esnaf işlerini bilmeyenlerin bu zümreye kaşmaları, eski düzeni bozarak esnafın kalitesinin düşmesi gibi bir sonuç doğurmuştur ve devlet adalatnameler düzenlemiştir (Akdağ, 1971, s.386-400). İktisadi darlıktan doğan yoksulluk nedeniyle tek elde toplanan zenginlikten dolayı halkın içkiye düşkünlüğü artmış ve fuhuş gibi bazı sosyal problemler ortaya çıkmış, Osmanlı toplumunda geleneksel düzen, güven ve denge yok olmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti toprakları içinde yaşayan halk, dini yönden Müslümanlar, Hristiyanlar ve Musevilerden oluşmaktadır. Osmanlı Devleti, ülkede yaşayan toplulukları din ya da mezhep esasına göre teşkilatlandırıp yönetmiştir. Bu yönetim biçimine 'millet sistemi' denilmektedir. Osmanlı Devlet düzeni, Müslümanların hakimiyeti esasına göre kurulmuştur. Dini ayırım, özellikle vergi yönünden önemlidir. Devletin Müslüman olmayan tebasına, zimmi denir. Temel haklar bakımından Müslümanlarla aralarında pek fark yoktur. Farklı oldukları taraf, cizye vergisi

ödemeleridir. Osmanlı Devleti'nin bütün cemaatlere karşı uyguladığı yönetim prensibi olarak kamu haklarında eşitlik sağlanmıştır. XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti, eski gücünü kaybetmeye başlayınca, topluluklar arasındaki denge korunamamıştır. Dini ayırım giderek askeri-reaya ayırımının önüne geçmeye başlamıştır. 1789 Fransız İhtilali'nin getirdiği milliyetçilik fikirlerinin etkisi ve XVI. yüzyılda Rusya'nın Panslavizm propagandası sonucu, Balkan milletleri (Sırp, Rum, Bulgarlar) ayaklanmıştır. Fransız İhtilali'nin azınlık üzerindeki etkisinden dolayı ortaya çıkan sorunlar, Osmanlı Devleti'nin sürekliliğini tehdit etmeye başlamıştır (Cem, 1998, s.204-206). Birçok yıkıcı faaliyetlerde bulunan Hristiyanlar, Avrupa devletlerini Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmaları ve müdahalede bulunmaları için kışkırtmışlardır. Bunun sonucunda Osmanlı Devleti dağılmaya başlamıştır (Lewis, 1953, s.113).

2.2. Osmanlı Siyasi Yapısı ve Değişimler:

XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti yeteri kadar genişlemiş ve birçok yerlerde sınırlar okyanuslara, çöllere ve dağlık alanlara yayılmıştır; batıda Atlas Okyanusu, güneyde Büyük Sahra Çölü ve Hint Okyanusu, doğuda Kafkas dağları. Bu nedenle mevcut sınırların daha fazla genişlemesi artık imkansız hale gelmiştir. Bunun yanı sıra özellikle Avrupa'da güçlü devletlerle komşu durumuna gelmiştir. Üç kıtaya yayılan Osmanlı Devleti, farklı dil, din ve ırklara mensup olan insanları bir arada tutabilmek üzere, padişahların kuvvet ve iktidarı büyük önem taşımaktadır. Osmanlı klasik uygulamasına göre, padişahlar şehzadelerinde sancaklara gönderilip orada devlet işlerini öğrenerek göreve gelmiş ve orduların başında savaşlara katılmışlardır. Bu usul, XVI. Yüzyılın sonlarından itibaren tımar sisteminin çözülmesiyle kapıkulunun önemi artınca, kaldırılmış ve yerine sarayda kalmaları ve eğitimlerin burada tamamlama uygulaması getirilmiştir. Şehzadelerin sancaklara gönderilmesi uygulanmasına son verilmesi, onların devlet yönetimiyle ilgilerinin kesilmesine, toplumdan uzaklaşmasına ve askerlerin hoşnutsuzluğuna sebep olmuştur. XIX. yüzyıla dek belirli bir veli hatm bulunmasına, şehzadelerden birinin derli toplu yetiştirilerek, sultan öldüğünde ya da tahttan indiğinde hemen işi devralmaya hazır olmasına pek seyrek rastlanmaktadır (Palmer, 1995, s.22). Böylece, padişahın mutlak gücü zayıflayınca devlet yönetimi de sarsılmaya başlamıştır. Ayrıca, klasik Osmanlı siyasi ve sosyo-ekonomik yapısının ilk özelliği, teorik olarak yapıya vücut veren bu sistemde yer alan bütün kurumların, padişahın mutlak otoritesini gerçekleştirme amacına dönük işleyişidir (Yücel, 1987, s.897). Bu durumda

merkezi otoritenin zayıflamasının devletin bütün kurumlarını etkilemesi doğal bir sonuçtur. Bunun yanı sıra, padişahın en yakın kişilerin siyasal etkisi arttıkça padişahlar gibi devletin mutlak gücünü simgeleyen divan-ı hümayun üyelerini, hatta vezir-i azamların siyasal gücü giderek zayıflamış ve kapıkulu, ulema, saray halkı arasında kurulan geçici, kaypak güç birliği denemeleri payitaht siyasetine yön vermiştir (İnalçık,1967, s.49). Geçmişte bilgili, yetenekli devlet adamlarının göreve getirilmelerinin yerini daha çok kayırılanlar ve rüşvet verenler önemli görevlere getirilmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda, rüşvetle göreve gelenler verdiklerini geri almak için halkı soymakta olduğu için ülkede, hoşnutsuzluğa ve devletten nefret edilmesine sebep olmuşlardır (Kunt, 1995, s.28).

XVIII.yüzyılda meydana gelen değişiklikler, divan-ı hümayun altında oluşturulan örfiyye, ilmiyye ve kalemîyyenin fonksiyonunun değişmesine yol açmıştır. Devlet adamlarının çoğu, XVIII. yüzyıla gelinceye kadar, askerlikten, askeri yöneticilikten yetişmiş ve örfiyye mensubu olmak istemiştir. Ancak, XVIII. yüzyılın barış siyaseti güçlendikçe kapıkulunun sayısı azaltıldığından kapıkulu komutanları da gittikçe önem kaybetmiş ve İstanbul yönetimi sivilleşmeye başlamıştır. Ayrıca, sivil bürokrasi içinde çeşitli görevlerin birbirine göre öneminde de bir değişiklik görülmüştür. Öncelikle, devlet maliye konusuna ağırlık verdikçe defterdarlık makamı güçlenmiştir. 1700 yılından sonra reis'ül-küttap, barış döneminin diplomatik çalışmaları ön plana çıktıkça İstanbul yönetiminde ağırlık kazanarak hızla önemini arttırmış ve o dönemde katiplikten yetişme kalem efendileri vezirliğe sık sık getirilmiştir (Cem, 1998, s.207). XVIII. yüzyılda eski tercüman Hristiyanlar, artık gittikçe Müslüman tekeline geçen devlet divanlarında önemli bir rol oynamaktan çıkmışlardır. Hür Türk kuşağından laik eğitim görmüş sivil bürokratlar, gittikçe artan bir rol oynamaya başlamış ve bunlar Avrupa'nın önemini fark etmişlerdir. Bunun yanı sıra, Avrupa ülkeleri ve işleri üzerinde doğrudan doğruya ve daha güvenilir bilgi sağlamak amacıyla 1792'de III. Selim, başlıca Avrupa başkentlerinde düzenli ve sürekli Osmanlı elçiliklerinin kurulmasına karar vermiştir. Bu elçiliklerde Avrupa dillerini ve Batı toplumunun yaşayış yolları hakkında öğrenen genç Türk katipler, dönüşlerinde Bab-ı Ali'de memur olup bürokratik hiyerarşi içinde Batı'ya dönük bir azınlık teşkil etmiş ve Osmanlı reformlarında önderlik yapmışlardır (Lewis, 1984, s. 61-63).

2.3. Osmanlı Taşra Yönetimi ve Değişimler:

XVII. yüzyıldan itibaren taşra teşkilatı, giderek eski özelliklerini kaybetmeye başlamıştır. Bu yüzyılda eyalet ve sancaklara yönetici olarak atanan beylerbeyi ve sancak beyleri, görev yerlerine gitmeyip yerlerine vekil göndermeye başlamışlardır. Bu vekillere önceleri müsellim sonraları mütesellim adı verilmiştir. Böylece, taşra yönetiminde yaygın bir vekalet uygulaması başlamıştır. İlk zamanlarda bu vekiller, beylerbeyi ve sancak beylerinin kapı halkından olan kimselerdi. Sonraları bu göreve, eyalet ve sancakların eşraf ve ayan denilen ileri gelenleri getirilmeye başlanmıştır. Bu dönemde tımar sistemine göre düzenlenen taşra teşkilatı, yavaş yavaş çözülmeye başlamıştır. XVIII. yüzyılda yöneticilerin sayısının artması ve bunlara yetecek kadar görevi mansıp olmaması yüzünden görevi süresinin kısıtlanması, reaya ile örfi mensuplar arasında, iyi ilişki kurmayı zorlaştırmış ve onların kalitelerini düşürmüştür. Bunların kısa zaman içinde kendi çıkarlarını elde etmek istemeleri sonucunda merkezi otorite zayıflayarak yönetim alanında bi'dat olmuştur. Çeşitli suistimaller yönetime sızmış ve usulsüz tayinler, akraba kayırmalar ve rüşvet almalar gibi yolsuzluklar yaygınlaşmıştır. Tımar sahipleri, köylerde kanunsuz vergiler toplamış, bazen de toplanmış olan vergileri ikinci defa toplama yoluna gitmişlerdir (Özkaya, 1994, s.18-26).

Eskiden eyalet ve sancaklarda güvenlik işi, tımarlı sipahiler tarafından sağlanmıştır. Bu yüzyılda ise, taşranın yeni yöneticileri, kendi kapılarında topladıkları başıbozuk silahlı gruplarla bu işi görmeye başlamışlardır. Paşaların kapısında toplanan bu silahlı gruplar, savaş sonraları boş kalmakta ve eyaletlerde güvenliğin bozulmasına yol açmaktadır. Üstelik, silahlandırılan reaya askerleri başkent İstanbul'da ağırlığı giderek artan bir siyasal güç oluşturmaya başlamıştır. klasik Osmanlı düzeninin çözülmesiyle taşra teşkilatında meydana gelen en önemli değişiklik ise, ayan, ağa ve derebey gibi ortaya çıkan iktidar boşluğundan faydalanan yeni unsurların gücünü kazanmasıdır. Derebeyinin meydana çıkması, öncelikle, bu kişinin önemli çapta toprak mülkiyetine sahip olmasına bağlıdır. Sonra mülkiyetin kendisine verildiği maddi imkandan yararlanarak toprağındaki insanları siyasi ve idari egemenliği altına almış, bir oranda özerk olan bir bütün yaratmış, hatta istediklerini kabul ettirmek için emrindeki insanlarla silahlı bir güç meydana getirmiştir. Anadolu'da oluşan derebeylerin bir bölümü, İstanbul'daki devlet memurlarıyla işbirliği bile yapmışlardır (Cem, 1998, s.191-196). Mahalli derebeyler yeni üretim ilişkileri geliştirmiştir. Çağdaş ekonomi gelişimine aykırı bir yönde toplum düzeyinde tutucu bir güç durumuna gelmiştir. Bu kökleşme daha sonra çağdaş üretim sistemini uygulamayı gerektiren girişimleri olanaksız duruma getirecektir

(Berkes, 1973, s.70-71). XIX. yüzyılda Anadolu tamamen bunların eline geçmiş, pek az yer devletin gönderdiği yöneticiler tarafından idare edilmiştir. Genel güvensizlik ortamı, merkezi devletin çıkarlarına ve devletin iktisadi gelişmesine darbeler vurmuştur. merkezi devlet, tarımsal kesimden vergi toplayamaz duruma gelmiş ve savaş dönemlerinde asker toplamakta güçlük çekmiştir. Bu durumda, merkezi yönetim, mali, askeri ve siyasal konularda işbirliği yapabileceği, yerel koşulları iyi bilen, yerel kökenleri güçlü toplumsal kesimler arayışı içindeydiler. XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu ve Balkanların kent ve kasabalarında ayanın yükselişi işte bu koşullarda gerçekleşmiştir (Pamuk, 1988, s.149). XVII. yüzyılın sonlarından itibaren ortaya çıkan ve 1726 yılında da hükümet tarafından resmen bazı hanedan sahiplerine görev verilmesi ile yerli ailelerin arasında ön plana geçmek için gerçekleşen mücadeleler sonucunda gelişmeye başlayan ayanlık örgütü, XVIII.yüzyılın ortalarına doğru Anadolu'nun önce önemli sancak ve kazalarında yüzyılın ikinci yansında ise bütün Anadolu'da hemen hemen köylere kadar her yerde görülmeye başlamıştır (Özkaya, 1994, s.13). Gücünü sürdürmek, etkili olabilmek için ayan, hem kendi yöresindeki toplumsal unsurlarla hem de merkezi devletle iyi ilişkiler kurmak, bir yandan yerel güçleri merkezi devlete karşı temsil ederken, öte yandan da devletin taşradaki temsilcisi olarak belirli mali, askeri ve siyasal işlevleri yerine getirmek durumundaydı. Böylece, merkezi devletin gücünün azalmasından sonra taşrada ortaya çıkan iktidar boşluğu doldurulmuş, merkezi devlete karşı yeni ve güçlü bir iktidar odağı yerini almıştır. Arap eyaletinde yerel ayan savaş sırasında daha güçlü olmuştur. Kendi ordularını, maliyelerini ve yönetimlerini kurmuşlardır. Merkezi iktidarın böylesine genel bir çözülüşü karşısında padişah, ayanı dizgin altında tutabilmek için onları resmi mevkilere getirmiş, ya da bağılılıkları karşılığı rüşvet vermiş, birbirlerine düşürmeye çalışmış ya da üzerlerine askeri kuvvet göndermiştir. Ancak, sefer açıldığı zaman askerin çoğu kendilerine daha iyi para ve koşul sağlayan ayana katılmıştır. Osmanlı Devleti'nin en verimli bölgelerinin denetimi ayanın eline geçmiş olduğu için hazine gelirleri düşmüş, İstanbul ve diğer büyük kentlerin önemli yiyecek kaynaklarından yoksun kalmış, yaşam koşulları giderek ağırlaşmıştır (Stanford, 1982, s.342-344). Ayanın yöre halkını ve yerel çıkarları devlet katında temsil etmeye başlamasında önemli bir rol oynaması ve merkezi devlete karşı güçlü bir iktidara sahip olması, bir yandan devletin otoritesini zayıflatarak ademi merkezileşme sürecine girmiş öte yandan modern çağın özerkliği ve meclisinin ilk filizi olmuştur. Ayanın asıl görevine bakılırsa, daha modern gelişmeler olabilirdi. Ancak, merkezi yönetimin temsilcisi olarak görev üstlenmesi, onun asıl rolünü sınırlandırıp Avrupa'nın girişimci ve devrimci burjuvazisi değil, tersine az gelişmiş ülkelerin az

gelişmiş burjuvazisini yaratmış ve daha kalıcı bir özerkliğe dönüştürememiştir. Ayrıca, ayanın iktisadi faaliyetleri esas olarak varolan üretim tarzı çerçevesinde kalmış, bu üretim tarzını kapitalist üretim tarzına dönüştürmeye yönelmemiştir (Pamuk, 1988, s.150-152).

2.4. Osmanlı Askeri Yapısı ve Değişimler:

Toplumun ilk ve en köklü bölünmesi, askeri olanlar ve olmayanlar arasındadır (Kunt, 1995, s.64). Klasik Osmanlı askeri sistemi, iki alana ayrılmaktadır. Birincisi, İstanbul'da padişahı korumak için teşkil edilen ulufeli merkezi asker olan kapıkulu askerleri, ikincisi ise klasik dönemde hem mali hem de askeri bakımdan ağır önem taşımış olan eyalet ordusu yani tımarlı askerlerdir. XVI. yüzyılın ikinci yarısında başlayan Osmanlı Devleti'nin mali bunalımı, gittikçe ağırlaşarak süreklilik kazanmıştır. Bunun sonucunda devletin nakit gelir gereksinimlerinin artmasıyla birlikte, o döneme kadar tımar düzeninin bir parçası olan ve daha çok tarıma dayanan vergi kaynaklarını tımarlı sipahilerin elinden alıp mukataalara çevirerek açık artırma yoluyla mültezimlere devretmeyi başlatmıştır. vergi gelirlerini tımar düzeni çerçevesinde dolaylı olarak kullanmak yerine, doğrudan merkezi hazineye toplama çabalarının sonucunda da, iltizam ve malikane sisteminin yayılmasına başlanmıştır (Pamuk, 1988, s.154-155). Bu usul yaygınlaştığı oranda tımarlı sipahiler de tasfiye olunmuştur. yeni toprak rejiminden ötürü ordunun bozulması, imparatorluk için bir sorunun başlangıcı olmuştur. bu dönemde binlerce yeniçeri maaştan tımara geçmişlerdir. Toprak, paralılara devredilince eyalet ordusunun geliri elinden alınmış ve hakkı olmayanlara zeamet ve tımar verilmeye başlanmış, bunun sonucunda da eyalet ordusunun sayısı da azalmaya başlamıştır (Cem, 1998, s.172-174). Savaş teknolojisinde ortaya çıkan gelişmeler, sürekli maaş alan ve ateşli silahlarla donatılan merkez ordularının önemini arttırmıştır. Bu eğilim hem Osmanlı maliyesine önemli bir ek yük getirmiş, hem de devlet gelirlerinin daha büyük bir bölümünün para olarak merkezde toplanması zorunluluğunu yaratmış ve tımar düzeninin çözülüşüne giden yolu açmıştır (Pamuk, 1988, s.153).

Eyalet ordusu olan tımarlı sipahiler zayıflayıp sayısı azaldıkça devlet, onun yerine koyduğu yeniçerileri çoğaltmıştır. Bunun yanı sıra, XVII. yüzyıl boyunca uzun ve yorucu savaşlar için merkezi devlet kırsal alanlardaki reayayı da silahlandırmış ve cepheye sürmüştür. 1590'dan itibaren önem kazanan, silahlarla donatılmış sekbanlar, XVII.

yüzyılda yeniçerilerin yanında Osmanlı Devleti'nin başlıca kuvveti olmuştur. Bu ücretli geçici askerler yani levend ve sekbanlar, başkent İstanbul'da ağırlığı giderek artan bir siyasal güç oluşturmaya ve devlet otoritesini zayıflatmaya başlamıştır. Asker ve reaya ayrımı gittikçe belirsizleşmiş, Balkanlarda yöresel savunmada halktan asker alınması ve askerliğin halk için bir yükümlülük haline gelmesi sonucunda eski asker ve reaya kümelerinin arasında yeni bir grup oluşturulmaya başlanmıştır (İnalçık, 1980, s.294-298). Askerler esnaf loncaları arasındaki bağların güçlenmesi, devletten sürekli maaş alan yeniçeriler esnaf loncalarına girmeye, ticaret ve zanaatlarla uğraşmaya başlamışlardır (Pamuk, 1988, s.147).

Osmanlı askeri donanımları ve savaş yöntemleri iki yüz yıldır değişmemektedir. Birtakım değişiklikler olsa bile, bunlar geleneksel bir kontrol ve komutan sistemi içine alınmaktadır. Eskiden beri İslamiyet'in kutsal yasalarında değişiklik yapmak olanaksızdır. Ayrıca, Osmanlılar Avrupalılardan öğrenecek hiçbir şey olmadığına inanmışlardır. Ancak, sürekli yenilgiye uğraması, Osmanlı yönteminin üstünlüğü hakkında kesin görüşlerine, kuşku karışmaya başlamıştır. Osmanlı orduları, eskimiş donanımdan çok sadece geleneksel savaş yöntemlerine güvendikleri için sürekli yenilmişlerdir (Wheatcroft, 1996, s.74-78).

2.5. Osmanlı Ekonomik Yapısı ve Değişimler:

Klasik Osmanlı Devleti prokapitalist özellikler gösteren bir toplumsal yapı yani geçimlidir. Ekonomi, Osmanlı yöneticilerinin kavramsal dünyasında yer almamaktadır. Sadece yöneticilerin temel kaygısı, siyasi düzeni ekonomik dengelerle sürekli kılmaktır. Bundan dolayı Osmanlı yönetiminin en çok uğraştığı şey de, provizyonizm bakımından, asker, saray, donanma mürettebatı, bürokratlar ve İstanbul halkının tüm gereksinmelerini karşılayabilmelerini sağlamaktır. Bu yüzden ithalat için her türlü kolaylık sağlanmıştır. Kapitülasyonların amacında da bu tür bir mantık yatmaktadır. Provizyonizm ve uzun süredir varolan bağımlılık, Osmanlı ekonomisinin büyümesini önemli bir ölçüde kösteklemiştir (Zürcher, 1993, s.46-47). 1760'ların sonlarından itibaren Osmanlı Devleti bir dizi uzun, masraflı ve ağır yenilgilerle sonuçlanacak savaşın içine sürüklenmiştir. Bu savaşlar sırasında merkezi devletin gücü gerilerken, taşrada çeşitli başkaldırı hareketleri yaygınlaşmıştır. Bununla beraber, hem tarımsal üretim hem de zanaat üretimi gerilemiş, iç ticaret de daralmaya başlamıştır (Faroqhi, 1987, s. 22).

Burada Avrupa'nın ekonomik yapısındaki değişime bir göz atarak uygulanan metodu açıklayalım.,XVI. yüzyılda görülen canlılık ve XVII. yüzyılda görülen durgunluk gibi bu iktisadi gelişmelerin sonucunda tarımsal yapı kapitalist üretime geçmiştir. Büyük çiftçiler pazarlara yönelik ürünler yetiştirmeye kalkışmış ve verimliliği arttırmak için teknolojik gelişmeler meydana getirmiştir. XVI. yüzyılın büyük bir bölümüne damgasını vuran iktisadi genişleme iç ve dış ticaretin canlanmasına, kırsal bölgelerle kentler arasındaki işbölümünün derinleşmesine yol açmıştır. Kentler arasındaki zanaatlar da bu iktisadi canlılıktan paylarına düşeni almışlardır. Yani, feodal üretim tarzının gerilemeye başlamasından sonra gelişen bu iktisadi dalga, Batı Avrupa toplumlarında kapitalizmin yükselmesine ve güçlenmesine olanak sağlamıştır.XVII. yüzyıldaki uzun dönemli durgunluk ve bunalımın aşılması, daha sonra da Sanayi İnkılabı'yla birlikte gelen genişleme dalgasının hız kazanması sonucunda kapitalizm Avrupa'da egemen üretim tarzı konumuna gelmiştir (Toprak,1995, s.222). Böyle bir süreç içinde Avrupa'da kapitalizmin gelişmesi Sanayi İnkılabı ile daha hızlandırılmış ve Avrupa devletleri de endüstri ve ticareti teşvik etmekte, tarımı canlandırmakta, koloniyalizmin yayılma yollarını aramakta ve nakit sistemini düzeltmekte veya vergi sistemini ıslah etmektedir (Berkes,1970, s.108-112). Sanayileşen Avrupa ülkeleri hammadde ile yeni pazar için yeni sömürgeler arayışına girmişler ve feodalizm önemini yitirerek ulus-devlet ve birey kavramları önem kazanmıştır.Avrupa'da feodalizmin tasfiyesini sonuçlandıran metot burada da Osmanlı sisteminin kendi kendini yıkması şeklinde sonuçlanarak içinden çıkılmaz ve çözümü bulunamaz bir dizi çelişkiler yaratmıştır. Bunların sonucunda, yeni Batı Avrupa kapitalist uygarlığının karşısında hazır bir idare, dış ticareti tüm yabancı kapitale, iç ticareti azınlık kapitaline bağımlı bir ekonomi, siyasal güçleri arasında çekişmeli bir devlet ve gelir, vergi toplama, tarım, ticaret ve endüstrisinin başarıyla direnen ortaçağ tekel ve imtiyaz usulleri ile yönetilen bir ülke görünüşünü göstermektedir (Pamuk, 1988, s.161-164).

2.6. Osmanlı Sanayi Yapısı ve Değişimler:

Osmanlı Devleti'ni etkileyen Avrupa sanayindeki gelişmeler üç aşamalı bir süreç geçirmiştir. Birincisi, esnaf grubuna benzeyen korperasyon sistemidir. Yani, yakın çevre için belirli zaman içinde ne kadar talep varsa ona göre üretimin düzenlendiği bir sistemdir.Bu sayede kırsal bölgelerle kentler arasındaki işbölümü derinleşmiş, yerel ticaret canlanmış, kasaba ve kentlerdeki loncalar çerçevesinde örgütlenen zanaatlarda üretim güçlerinin gelişmesi mümkün olmuştur (Veinstein,1998, s.44). Avrupa

sanayinin ikinci aşaması olan, manüfaktör üretim tarzına geçilmesidir. Mutlakiyetçi geniş monarşilerin gelişmeye başlamasıyla birlikte milli krallıklar coğrafi keşiflere başlamıştır. XVII. yüzyılda Avrupa devletlerinin çoğu sömürgeciliğe yönelmiştir. Hindistan ve Amerika bu sömürgeciliğin ilk hedefi olmuştur (Berkes,1970, s.369-370.) Avrupa'nın sanayinin üçüncü aşaması; 1765'te James Watt'ın buhar gücüyle çalışan makineyi bulmasıyla Sanayi İnkılabı gerçekleşmiş olmasıdır. Buhar gücüne dayanan makinelerin kullanıldığı, ücretli işçilerin çalıştıkları fabrika sistemi ortaya çıkmıştır. Bunun sayesinde üretim maliyetleri hızla düşmüş, üretim artmış, fiyatlar ucuzlamıştır. Bunun sonucunda Doğu ticareti gittikçe mamul madde satma, hammadde alma yönünden gelişmiştir. Sanayileşen Avrupa devletleri bol ve ucuz hammadde ile yeni pazara ihtiyaç duymuştur. Bu nedenle yeni sömürgeler arayışına girmişlerdir. Osmanlı'nın zamanında güç ve denge sağlamak için uyguladığı Kapitülasyon politikasının en önemli olumsuz etkisi, Batı Avrupa ile olan ticaret dengesinin kesin ve sürekli olarak aleyhine bir dengeye dönüşmüş ve bunun Osmanlı maliyesi ve para sistemi üzerine olan yıkıcı etkisi sonucunda ikisi arasında bir çıkmaza girilmiştir (Berkes,1970, s.209-210) Kapitülasyonlarla tanınan haklar genişlemeye başlayınca, Avrupalı tüccarlara Osmanlı ülkesinde kendi mahkemelerini kurmak ve ticari anlaşmazlıklarını bu mahkemelere götürmek gibi Osmanlı Devleti 'nin egemenliğiyle çelişen yeni haklar da verilmeye başlanmıştır. XVII. yüzyıldan sonra merkantalist siyasetler ve gelişmelerle birlikte Batı Avrupa ülkelerinin kesin politikası, daha çok hammadde almak, mümkün olduğu kadar mamul madde satmaktır. Ancak, bu eğilime zıt olarak giden Osmanlı Devleti, içeriye mal gelmesinin servet getirmediğini, bunların çoğu mamul maddeler şeklinde olduğundan ülkenin kendi endüstrisinin daha çok farklılaşmasına ve gelişmesine zarar verdiğinin farkında değildi. Ayrıca, ithalat, ihracatı aştığı zaman değerli maden kaybı olarak ve dışarıdan kalp gümüş para akımı başlayınca Osmanlı para düzeninin bozulmasına neden olacaktır. Sanayileşmek için en önemlisi, endüstri üretiminde bir üretim sistemi değişikliği yapacak bir etki yaratacak kapital birikimidir. Ama Osmanlı egemen sınıfına ait servet birikiminin niteliğini, toplumsal sınıfların ekonomik gelişmesine değil de daralmasına ve fakirleşmesine yol açtığı servetleri ortaya çıkarmıştır. Servet ve para biriktirici sınıf eski düzenin temellerinde hiç bir devrimsel değişme gerçekleştirememiştir. Osmanlı bozuk düzeninin yıkılmasını değil, tersine sürmesini destekleyerek bir devrim gerçekleştirecek yeni bir gücün doğmayışı yüzünden

sanayileşme gibi devrimsel bir yol açılamamıştır.Devlet adamı, mültezim, sarraf, ayan ve derebeyi ne kadar birbirine aykırı ve çatışık tipler olurlarsa olsunlar, toplumsal sınıfların sömürölüşünden elde edilen servetleri biriktirişleri bunları, üretim devrimi yapacak kişiler değil, eski sistemin varlığını kendi varlıklarının bir şartı olarak tutan bir tutucular koalisyon sınıfı yapmıştır (Berkes,1970, s211-212).

III. BÖLÜM

AVRUPA'NIN ORTADOĞU'YA İLGİSİ VE STRATEJİLERİ

1. ORTADOĞU'NUN TANIMI VE SINIRLARI

Ortadoğu tâbîri, ilk defa 1902 yılında Alfred Mahan tarafından kullanılmıştır. Ortadoğu, bölgede yaşayan insanının kendi yaşadığı alanı tanımlamak için kullandığı bir kavram değil, Avrupalı tarihçilerin bölgeyi tanımlamak için kullandığı bir kavramdır. Avrupalıların 19. yüzyılda Çin'e girmesi "Uzak Doğu" kavramının ortaya çıkmasına yol açtı. Bunun üzerine Avrupa, Asya, Afrika kıtaları arasında bulunan Karadeniz, Akdeniz, Kızıldeniz'in çevrelediği bölgeye Ortadoğu denmeye başlandı. Osmanlı İmparatorluğu'nun hakim olduğu devirde Ortadoğu ismi bölge için kullanılmaya başlanmıştı (Türközü, 1985,s.20).

19. yüzyılın başında Ortadoğu, Kızıldeniz'den İngiliz nüfuzu altındaki Hindistan'a kadar olan bölgeyi adlandırmak için kullanılmıştır. Ortadoğu, en geniş anlamda, Kuzeybatı Afrika'dan Akdeniz'in güneyine doğru uzanan Fas, Cezayir, Tunus, Libya ve Mısır, Kızıldeniz çevresinde yer alan ülkeler, Arabistan Yarımadası üzerinde bulunan Suudî Arabistan, Basra Körfezinde yer alan Emirlikler ile İran, Ürdün, Irak, Lübnan, Suriye, Türkiye ve İsrail'i kapsayan bölge olarak kabul edilir. Kıbrıs, Doğu Akdeniz'de taşıdığı stratejik önemi ve Akdeniz'de olan konumu sebebiyle Ortadoğu'ya dahil edilmektedir . Ortadoğu, Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında yer alır ve Akdeniz'i, Atlas Okyanusunu Hint Okyanusuna bağlar. Dünyanın önemli su geçitleri olan Süveyş Kanalı, Hürmüz Boğazı, Basra Körfezi, Çanakkale ve İstanbul Boğazları da Ortadoğu'dadır. İnsan yerleşmelerinin temel koşulu olan besin kaynakları, çevreye ve coğrafyaya bağımlıdır. Ortadoğu, Güney Irak bataklıklarından, Ürdün ve Suriye'nin bazalt çöllerine ve İran'ın kar kaplı dağlarına kadar çok çeşitli iklim tiplerini ve yüzey şekillerini barındırmaktadır. Ayrıca bölgenin yerleşmeye en müsait alanı olarak nitelenen "Verimli Hilal" bölgenin en eski yerleşme yeridir. Her iklim tipi değişik bitkilerin yetişmesine olanak sağlamış ve o bölgede yaşayanlara farklı geçinme yöntemleri sunmuştur. Birbirine yakın ama çok çeşitli doğal alanların bulunması. Ortadoğu'da değişik yaşam biçimlerinin sürekli birbirleriyle ilişki içinde olmasına olanak vermiş, teknolojik, bilimsel ve toplumsal ilerlemelerini sağlamıştır (Roaf, 1994, s.17).

Ortadoğu bölgesinde günümüzde genellikle Arap kültürü ve İslâm dinî egemendir. Ayrıca Müslüman olan İranlılar ve Türkler, bulundukları topraklarda anayurtları olarak yerleşik durumdadırlar. Bölge devletlerinden nüfusunun yansı Hristiyan olan Lübnan ve Musevi İsrail dışındaki devletlerde halk büyük çoğunlukla Müslüman'dır. Türkiye, İran ve İsrail dışında ki tüm devletlerde Arap halkı esas unsurdur (Eyicil, 1990, s.253).

2. ORTADOĞU'NUN STRATEJİK ÖNEMİ

Bir bölgenin coğrafi özellikleri, o bölgede bulunan ülkelerin takip edeceği politika üzerinde çok etkilidir. Bir bölgenin stratejik yapısı nüfusuna, komşu bölgelerine, deniz yollarına yakınlığına, içerisinde bulunan ülkelerin ekonomik ve siyasî gücüne, yer altı kaynaklarına göre değişkenlik gösterir. Dünya haritasına bakıldığında zaman Ortadoğu dünyanın en önemli yerini işgal etmektedir. En eski dönemlerden beri bilinen ve insanların ilk dönemlerinden beri yaşadığı üç kıtanın geçiş noktasında bulunan Ortadoğu, Uzakdoğu ile Avrupa arasındaki ticaret yollarına ev sahipliği yapmıştır. Dünya üzerinde bu bölge kadar göçlere ve istilalara sahne olan bir başka coğrafya görülmemiştir. Ortadoğu üzerinde pek çok devlet kurulmuş ve yıkılmıştır. Bunun sonucu olarak kurulan ve yıkılan her devlet kendi kültür mirasını bölgeye bırakarak gitmiştir. Ortadoğu Asya ve Afrika ile Avrupa arasında siyaset, felsefe, ekonomi ve kültürel alanda da geçiş bölgesidir. İpek, şeker, narenciye, kağıt, pusula, barut hep Ortadoğu yolu ile Avrupa'ya girmiştir. Bugün Ortadoğu petrolü Avrupa ve Asya'nın enerji ihtiyacının büyük bölümünü karşılamaktadır.

3. AVRUPA'NIN ORTADOĞU'YA OLAN İLGİSİ:

Bölgeye karşı eskiden beri milletlerarası bir ilgi bulunmaktadır. Ülkeleri buraya çeken güç, öncelikle yerli halk ve kutsal mekanları, daha sonra da bölgenin ticari ve stratejik bakımdan taşıdığı önemdir. Fransa, bölgeyle bağlantı kökleştiren en eski ülkedir. Marunîlerle olan mezhep birliği zamanla kendisini bölge ticâretinde üstün hale getirmiştir. Önceleri din ve kültür yaklaşmasıyla başlayan Marunî-Fransa müştereki, bölgede kurulan Fransız ticâret odalarıyla daha da gelişerek ticari bir ağırlığa ulaşmıştır. Son dönemde İngiltere de bölgeye alâka göstermeye başlamıştır. 19. asrın ilk çeyreğinden itibaren bölgede kurulan İngiliz ticâret odaları ve kumpanyaları, bu ülkeyi Fransızlarla rekabet edebilecek düzeye getirmiştir. Bunun

en somut göstergesi, Napolyon'un 1798'deki Mısır seferine kadar Fransa'da olan Doğu-Akdeniz'deki ticâret üstünlüğünün bu tarihten itibaren İngilizler lehine değişmeye başlamasıdır. Zamanla Amerika ve diğer Avrupa ülkelerinin de bu ticaret kervanına kalmasıyla, bölgenin Avrupa'yla entegrasyonu hızlanmıştır (Ortaylı, 1980, s.89-113). Bölgenin üç din için de kutsal sayılan topraklara yakınlığı, her yıl pek çok hacı adayını buraya çekmektedir. Hacı olmak için bölgeye gelen Müslüman, Hristiyan ve Yahudiler yöreye ayrı bir ticarî canlılık kazandırmaktadır. Eskiden beri önemli bir sektör oluşturan hac turizmi, ekonomiye önemli bir girdi sağlamaktadır. Bölge bu konumuyla dış ülkelerin ilgi odaklarından birini oluşturmaktadır. Buraya hakim olmak pek çok avantaj sağladığından, tarihten gelen bir cazibeyle dış güçler bölgeye daima önem vermişlerdir. Bölgede hâkimiyet kurmak isteyen ülkeler, öncelikle burada yaşayan toplumlardan birini elde etme yoluna gitmektedir. Bu noktada din, kurulacak karşılıklı çıkar ilişkilerinin ilk müşterekini oluşturmaktadır. Başlıca 3 ülke bölgeyle ilgilenmektedir: Fransa, Rusya ve İngiltere. Fransa'nın bölgeyle ilgisi Maruniler dolayısıyladır. Marunî-Fransız dostluğu Haçlı Seferlerine kadar uzanmaktadır (Ülman, 1963, s.243-267). Fransa Kralı Loui'nin VII. Haçlı Seferi sırasında gördüğü yardımdan dolayı kendilerine Fransız milletinin bir parçası olarak gördüğünü ifade eden bir mektup yazmasıyla başlayan yakınlaşma, yine Loui'nin bir mektupla kendilerini Fransa'nın özel himayesine aldığını bildirmesiyle daha da artmıştır. Bu temel üzerine inşa edilen karşılıklı ilişkiler, zamanla Fransa'nın Suriye'ye sığramasına ve Katolik Maruniler üzerinde özel himaye kurmasına yol açmıştır. Marunî toplumu üzerindeki kilise ve din adamlarının yönlendiriciliği, bu ilişkinin son döneme kadar sürekli artmasının en makul izahıdır (Akarlı, 1989, s.25-26).

¹Françous'in Kanuni'den elde ettiği kapitülasyonlardan yararlandırılan Maruniler, Fransız misyonerlerinin gayretleriyle zamanla bu ülkenin âdeti bir parçası haline gelmiştir. Kapitülasyonların verdiği haklarla bölgede okullar açan misyonerler, hem buradaki Hristiyanların Fransa ile yakınlaşmasına hem de halk arasında Katolik Fransız kültürünün yayılmasına hizmet etmişlerdir. 17. asırdan itibaren Sayda, Beyrut, Trablusşam, Şam ve Halep şehirlerine yayılan Capucin ve Cizvit tarikatına mensup papazlarla daha sonra bunlara katılan Lâzaristler, bölgenin Fransızlaşma sürecini giderek hızlandırmışlardır. Bunun yanında Fransız tüccarları da Halep, İskenderun, Trablusşam, Şam ve Beyrut'ta açtıkları ticâret odaları ile hem bölge ticâretinde önemli bir yer edinmişler hem de yerli Hristiyanlarla ticari bir ilişkiye girmişlerdir (Ülman, 1963, s.246).

Fransa'dan sonra bölgeyle köklü bağı bulunan ikinci ülke Rusya'dır. Suriye-Lübnan'da yaşayan Ortodoks Rumlar doğal olarak Rusya'nın ilgisini çekmiştir. Rusya, Küçük kaynarca'dan itibaren Padişahın Ortodoks tebaasını yanına çekmek için izlediği politikanın devamı olarak, Suriye'deki Ortodoks Rumlarla bağlarını kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Yerli Rumları bölgeye atlama taşı olarak kullanmak isteyen Ruslar, doğal olarak karşılarında Fransızları bulmuşlardır. Çok geçmeden iki ülke çatışma ortamına girmiştir. Hasta Adam ölmeden mirasından pay almaya çalışan bu ülkeler, ilk defa Makamât-ı Mübâreke sorunuyla kavgaya tutuşmuşlardır. Kırım Savaşı'na yol açan bu sorun, aynı zamanda Rusya'nın bölgedeki ağırlığını hissettirmeye dönük ilk adımı ve artık bundan sonra bölgede eksik olmayacak ecnebi çekişme ve rekabetinin de ilk işareti olmuştur (Baykal, 1959, s.241-265).

İngiltere'nin bölgeye ilgisi ise, Hint sularının güvenliği nedeniyle. Zâten bölgede İngiltere'nin ilişki kurabileceği Protestan bir nüfus bulunmamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasına paralel olarak bölge üzerindeki milletlerarası rekabet de kızışmaya başlamıştır. Saydığımız bu ülkeleri bölgeyle ilgilenmeye iten etkenler doğal olarak birbirleriyle mücadele etmelerini de kaçınılmaz kılmıştır. Bu çerçevede Fransa'nın bölgede hâkimiyet kurmaya dönük ilk fiili teşebbüsü, Napolyon'un 1798'deki Mısır ve Suriye'yi işgalidir. Bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmışsa da, ileriki yıllarda Lübnan Marunileri ve Emir Beşir Şihapla olan çok yakın ilişki ve yine Mısır'a sahip olduktan sonra Ortadoğu'da ağırlığını hissettirmeye başlayan Mehmet Ali Paşa'nın Fransız taraftarı tutumu, Fransa'yı daima bölgeye yaklaştırmış yada buradaki nüfuzunu perçinlemiştir. Fransa ile müttefik bu iki gücün Suriye-Lübnan'daki varlığı, Fransa için her zaman elverişli bir ortam yaratmıştır. Mehmet Ali Paşa'nın Suriye-Lübnan'ı işgaliyle kısa süre de olsa yerli Hristiyanlarla işbirliğine girmesi Fransa'yı en elverişli konuma getirmiştir. Mısır'da Fransız taraftarı bir hükümetin varlığı İngiltere'yi dengeyi sağlamak için Ortadoğu'ya hakim ve Mısır'ı kontrol altında tutabilecek konumdaki Suriye'ye yönelmiştir (Hitti, 1957, s. 430-431). Bölgedeki Ortodokslar konusunda Rusya'nın girişimci tavrı, İngilizlerin bölgenin geleceğiyle ilgili endişesini artıran bir diğer önemli gelişmedir. 19. asrın başlarından itibaren gözlenen Rus-Fransız yakınlaşması ve bu ülkelerin bölgedeki mezhepdaşları lehine bir ittifaka girişmeleri ihtimali, İngiltere'nin bölgeyle ilgilenmesinin nedenlerindendir. Bölgede nüfuz oluşturma bir ön koşulu olan, buradaki yerli halktan taraftar edinme ihtiyacı İngilizler için de zorunludur. Ancak Fransa ve Rusya gibi bölgede ağırlığı olan yerli

halklardan biriyle mezhep bağının bulunmayışı, çaresiz İngilizleri bir yandan az sayıdaki Protestan ahaliyi teşkilatlandırmaya diğer yandan da çok zaman alacak bu siyasete alternatif olarak, Lübnanlı Dürzîlerle işbirliğine girmenin yollarını aranmaya itmiştir.

4.AVRUPA'NIN ORTADOĞU POLİTİKALARI

4.1. Şark Meselesi:

Avrupalıların Türkleri Avrupa'dan ve Önasya'dan çıkarmak ve onların yaşama hakkını ellerinden almak amacıyla Osmanlı Devleti'ne yönelik düşünce ve uygulamaları ile bunlardan doğan gelişmelerdir.

Şark Meselesi siyasî bir terim olarak, ilk defa 1815'te Viyana Kongresi'nde kullanılmıştır. Şark Meselesi, Türklerin Avrupa'ya ayak basmaları, üç kıtada büyük bir imparatorluk kurmaları ile yada 1453 tarihinde İstanbul'u fethetmeleriyle başlamıştır. Bununla birlikte Şark Meselesi'ni, Haçlı Seferleri ile veya İslâmiyet'in doğuşu ile başlatanlar daha çoktur (Büyük İslam Tarihi, 1989, s.209).

Avrupa'yı uzun yıllar meşgul eden Şark Meselesi iki safhaya ayrılmıştır. Birincisi 1071-1683 tarihleri arasındaki Şark Meselesi'dir. Bu safhada Avrupa savunmada, Türkler ise taarruz durumundadırlar. Bu dönemde Avrupa devletleri için Şark Meselesi'nin esası ve safhaları şöyleydi:

- 1.Türklerin Anadolu'ya girmesine mâni olmak,
- 2.Türkleri Anadolu'da durdurmak,
- 3.Türklerin Rumeli'ye geçmesini önlemek,
- 4.İstanbul'un Türkler tarafından fethini engellemek,
- 5.Türklerin Balkanlar üzerinden Avrupa içlerine ilerleyişini önlemek.

Tüm bunlara rağmen Türkler Anadolu'ya girdiği gibi, Rumeli'ye de geçmiş, Balkanlar'ı tamamen zaptederek Viyana kapılarına kadar ilerlemişlerdir. Ancak Türklerin 1683 tarihinde II. Viyana Kuşatması'nda mağlup olmaları Şark Meselesi'nin ikinci safhasını başlatmıştır. Bu safhada Avrupa taarruzda, Türkler ise savunmadadırlar. 1920 tarihine kadar devam eden bu dönemde Şark Meselesi'nin esası şu şekildeydi:

Balkanlar'da yaşayan Hristiyan milletleri Osmanlı hâkimiyetinden kurtarmak ve bu amaçla onları isyana teşvik etmek;

1. Türkleri Balkanlar'dan tamamen çıkarmak,
2. İstanbul'u Türklerin elinden geri almak,
3. Osmanlı Devleti'ne Asya topraklarında yaşayan Hristiyan azınlıklar lehine reformlar yaptırmak, muhtariyet elde etmek yada onların bağımsızlıklarını sağlamak,
4. Türkleri Anadolu'dan çıkarmak.

XVIII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Şark Meselesi, bütün büyük Avrupa devletleri için kendi çıkarları doğrultusunda çözümlenmesi gereken bir sorun haline gelmiştir. Bu hal ise büyük devletler arasında çekişmelere, pazarlıklara ve savaşlara yol açmıştır. Avrupa devletleri, Şark Meselesi'ni kendi menfaatleri doğrultusunda çözmek amacıyla Osmanlı Devleti'nden hak ve çıkarlar ile toprak elde etmeye çalışırken, her devlet de kendisine rakip olan diğer devletlerle mücadele etmeye başlamıştır.

4.2. Sömürgecilik:

Sömürgecilik, bir devletin egemenliğini başka topraklar ve halklar üzerinde kurması veya genişletmesidir. Sömürgeciliğe çok yakın bir kavram olan emperyalizm ise, özellikle Avrupa'nın büyük devletlerinin XIX. yüzyılın ikinci yarısında diğer kıtalar üzerindeki genişlemeleri yada Avrupa'daki kuvvet politikasının, devletlerarası sürtüşme ve ekonomik rekabetin denizaşırı bölgelere yayılmasıdır (Sander, 1989, s.154-155). Özellikle XIX. yüzyıldan itibaren Avrupa'daki büyük devletlerin emperyalist politikalar büyük bir gelişme göstermiştir. Bunun sebepleri şunlardır:

a) Maddi Sebepler: XIX. yüzyılda Avrupa, dünyanın sanayi, sermaye ve üretim merkezi durumundaydı. Bu nedenle Avrupa'nın sanayisi için hammaddeye, üretimi için pazarlara, sermayesi için ise emeğin ucuz olduğu, tekniğin ve sanayinin bulunmadığı ülkelere ihtiyacı bulunmaktaydı.

b) Stratejik Sebepler: Sömürgeleri, pazarları, etki sahalarını korumak ve irtibatı sağlamak için stratejik mevkiileri ele geçirmek veya etki altına almak gerekmektedir.

c) Psikolojik Sebepler: Emperyalizm ve sömürgecilik sadece ekonomik ihtiyaçlar gidermez, aynı zamanda ruhî ihtiyaçlar da tatmin eder. Devletin prestijini arttırmak, büyük

millet ve devlet olma arzusu, Avrupa insanının diğer insanlardan üstün olması duygusu ve Hristiyanlık şuuru emperyalizm ve sömürgeciliğin önemli unsurları olmuşlardır. Bunun yanında Avrupalılar, kendi dışındaki dünya halklarını uyandırmak, medenileştirmek, Hristiyanlığı yaymak ve başka devletlerin sınırları içinde bulunan Hristiyanları kurtarmak gibi görevleri üstlenmişlerdir.

XIX. yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı Devleti'nin pek çok yönden Avrupa emperyalizmi açısından çok cazip bir bölge olmaya başladığını görmekteyiz. Ancak Avrupalılar, Osmanlı Devleti'nde Amerika, Avustralya, Afrika kıtalarında olduğu gibi gerçek bir sömürge politikası tatbik edememişlerdir. Çünkü Osmanlı Devleti, diğer sömürgeler gibi nüfusu az, boş bir toprak parçası yada siyasî ve sosyal müesseselere sahip olmayan ilkel kabilelerin yaşadığı bir bölge durumunda değildi. Bu nedenle Avrupalı büyük devletler, Osmanlı Devleti'ne başka değişik yollarla nüfuz etmeye çalışmışlardır. Bu nüfuz yollarının en başında ise, ticarî ve malî anlaşmalar ile devletin içinde bulunan gayrimüslimler gelmekteydi (Kodaman,1983, s.165).

4.3. Kutsal Yerler:

İsa peygamberin doğup büyüdüğü ve Hristiyanlığın ortaya çıktığı yerler olmasından dolayı Hristiyanlarca kutsal kabul edilen Kudüs ve civarında 8-9 tapınak yapılmıştı. Hristiyanlar tarafından ziyaret edilen bu kutsal yerlerin bakımı, onarımı ve temizliği Hristiyanlar tarafından yapılırdı. Osmanlı imparatorluğu buraları fethettikten sonra Hristiyan ülkeler Osmanlı sultanlarından aldıkları fermanlarla bu tapınaklar ve kutsal kabul ettikleri mekanların bakım, onarım ve temizliği için çeşitli imtiyazlar almışlardır. Zamanla bu imtiyazlar kapitülasyonlara dönüşmüştür. Osmanlı hanedanı hem Katoliklere ve hem de Ortodokslara imtiyazlar vermişti. Kutsal yerler meselesi ortaya çıktığı zaman bu her iki mezhebe hangi imtiyazların verildiği tam olarak tespit edilemeyecek kadar karışmıştı. Bu karışma neticesinde sorun daha da büyüyüp ülkeler arası siyasi bir sorun haline geldi.

1843 senesinde Beyt-ul-Lahim'in üzerinde asılı olan bir gümüş yıldız aniden kayboldu. Katolik ve Ortodokslar karşılıklı olarak birbirlerini suçlamaya başladılar. Bu suçlamalar zamanla şiddetli bir hal almaya başladı. Osmanlı devleti de tartışmaları yatıştırmakta çaresiz kaldı. Fransa'da 1848 ihtilalinden sonra III. Napolyon başa gelince Kilisenin ve kamuoyunun dini duygularını okşayıp desteğini kazanmak için bu meseleyi kurcalamaya karar verdi. Fransa 1851 mayısında Osmanlı Devletine başvurarak 1740

tarhli Kapitülasyonlarla kendisine tanınmış olan imtiyazlara saygı gösterilmesini isteyince, Rusya da 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasının hükümlerine saygı gösterilmesini istedi. Osmanlı hükümeti tartışmaları bir çözüme kavuşturmak için bir komisyon kurup meseleyi ona havale etti. Komisyon Fransa'nın aleyhine olacak bir karar verince Fransa'nın itiraz ve baskıları artmaya başladı. Osmanlı devleti Fransa'nın baskısı sonucu Fransa'ya meyledince bu sefer Rusya baskı uygulamaya başladı. Osmanlı devletinin arada kaldığı bu tartışma bir Katolik ve Ortodoks çatışması haline geldi. Rusya Fransa'ya karşı İngiltere'yi de yanına alarak Osmanlı devletini parçalamak için bu tartışmayı bahane olarak kullanmak istedi. Rusya, Fransa'da yeni iktidara gelen Napolyon'un İngiltere'de hoş karşılanmadığını ve Mısır meselesinden dolayı da aralarının açıldığını biliyordu. Fakat Rusya'nın Osmanlı Devletini parçalama teklifi reddedildi bu konuda oldukça hassas olan bir kamuoyuna sahip olan İngiltere tarafından bu teklif reddedildi. Rusya Ortodokslar arasında prestijini arttırarak, Akdeniz'le bir bağlantı yolu kurmuş olacak ve gelişen bölge ekonomisine dahil olacaktı. Rusya'nın niyetini sezen Fransa ve İngiltere ile birlikte Osmanlı devleti bu Rus talebine karşı durdu. Bunun sonucunda da 1853-1856 Kırım savaşı çıktı (Hitti, 1957,s.431). 1853 yılında Stratford memorandumunda kutsal yerler ile ilgili olarak görüşlerini şöyle dile getirir: " Kutsal yerler sorunu 2 yüzyıldır devam ediyor. Politik ve dini temayüllerle hareket eden rakip Fransa ve Rusya arasında hiç birini memnun edemediği için utanç ve tehlike içinde olan Osmanlı hükümeti vardır. Osmanlı devleti her iki taraftan da tehdit almakta, birini küstürmeden ötekisini memnun edememektedir. Yaklaşan bu tehlikeye karşı İngiltere Osmanlı hükümetine yardım etmelidir ve bunu Osmanlı hükümetine bildirmelidir. Buna karşılık Osmanlı hükümeti adalet, gelir dağılımı, yol, polis ve askeri savunma gibi konularda gerekli iyileştirmeleri sağlamalıdır. Aksi taktirde yaklaşan fırtınaya karşı İngiliz barınağının sempatisini kaybedecek ve savunmasız kalacaktır" (Ingram, 1993, s.144). Bu demeç üzerine Osmanlı hükümeti önce Tanzimat sonra da Islahat fermanlarını yayınlayarak merkezileştirme politikasına yeni bir boyut kazandırdı. İstanbul'un Arapları gücendiren bu politikasına rağmen Kudüs'ün ileri gelenleri Osmanlı devletine karşı bir tavır almadılar. Fakat iç işlerinde önemli biçimde bağımsızlık kazandılar. 3 büyük din tarafından kutsal sayılan bu mekan özel öneminden dolayı 1874 yılında Osmanlı Sultanına doğrudan sorumlu olan bir kişi tarafından yönetilecek ve bağımsız bir sancak haline getirilecekti. Kudüs bu yeni statüsünü kazandıktan sonra zenginleşmeye başladı ve nüfusu önemli miktarda arttı (Mansfield, 1993, s.119).

4.4. Oryantalizm:

19. yüzyıl boyunca Batı Avrupa ekonomileri denizaşırı piyasalar, hammadde, ucuz işgücü ve karlı topraklar peşinde idi. Hem savunma ve hem de dış politikası yabancı toprakları işgal etmeye ve işgal edilen topraklarda çok sayıda insana hükmetmeye yönelikti. Bu dönemim en yayılmacı devleti olan İngiliz sömürge siyaseti iki noktada toplanmıştır.

1. Halen İngiliz sömürgesi olan veya İngiliz siyasetinin tesirli olduğu ülkelerde, İngiliz devlet nüfuzunu ve kültürünü sağlamlaştırmak

2. Henüz İngiliz siyasetinin olmadığı yerlerde, yapılacak çalışmaları tanzim edip, programlamak.

Bu iki amacın gerçekleştirilmesinde Misyonerlik faaliyetleri çok önemli rol oynamaktaydı (Sırma, 1984, s.82). İngiliz hükümetinin işgal ettiği bütün toplumlara bakış açısı neredeyse aynıydı. Batı Avrupa devletleri ve özellikle İngiltere geçmişin ve karanlığın içinde bocalamakta olan köle toplumları aydınlığa kavuşturacaktı. Bu siyasal ve ekonomik anlamda Batı Avrupa ile entegrasyon ve dini olarak da misyonerlerin hedefledikleri şeydi. Bir bölge kolonileştikten sonra eğer hala öteki kolonyal güçlerle bir çatışma devam etmiyorsa işgal edilen bölgede bir yerleşme, orayı araştırıp inceleme ve idare etme süreci başlatılır. Avrupalı işgalcilere göre kendileri gelmeden önce söz konusu topraklarda yaşayan yerliler yönetilmek, direnirlerse yok edilmek veya sürülmek için yaratılmışlardı. Sanki onların varlık sebebi medeni ve doğru yolu bulmuş olan Batılı güçlerce yönetilmektir (Said, 1993, s.1).

Batı Avrupa Devletleri özellikle İngiltere'nin Osmanlı devletinin geleceği ile ilgili olarak takip ettiği iki temel politikası vardı. Birincisi Osmanlı devletinin modernizasyonuna yardımcı olmak. Böylece politik, ekonomik ve siyasi çıkarlarını statükoyu bozmadan korumuş oluyordu. Bu durum Kırım savaşının sonuna kadar devam etti. Bundan sonra Osmanlı devletine karşı saldırgan ve yer yer düşmanca bir tutum sergilemiştir. İngiltere Osmanlı devletinin reform çabalarına destek verirken bazı temel ikilemlerle karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı reformları Osmanlı devletinin geleneksel ve tarihi değerlerine mi dayanacaktı yoksa geçmişinden ve geleneklerinden tümüyle koparılıp Batılı değerler mi sunulacaktı? İkinci politika ise eğer modernize edilemeyecekse imparatorluk toprakları milli devletlere bölünecek ve parçalanacaktı. İngiltere de kendi payına düşeni alacaktı.

Aslında Osmanlı modernleşmesini isteyen sadece İngiltere değildi. Fransa da Osmanlı devletinin reformlar yapması ve bir an önce Avrupa tarzında bir idare ve toplumsal yapıya kavuşması için baskı kuruyordu. Özellikle azınlıklara eğitim hakkı verilmesi ve onların Müslüman tebaa ile aynı statüde kabul edilmesi konusunda Osmanlı hükümetine tavsiyelerde bulunuyordu. Avrupa müdahalesi sonunda başlayan reform hareketlerinde Bab-ı Ali'nin görevi uygulanan baskılar altında kendisine dayatılan reformları Osmanlı devletinin o günkü toplumsal, ekonomik ve siyasi şartlarına uygun bir şekilde yorumlayıp bunları uygulamaktı (Kodaman, 1991, s.21). Maarif Nezaretinin Fransız eğitim sistemini Osmanlı devletinin şartlarını gözetererek uygulamaya çalışması sonucu Fransız dili, kültürü ve eğitim sistemi oldukça yaygınlık kazanmıştır. Aynı dönemde Ortadoğu'da da Misyonerlerin benzer bir çalışma içinde olduklarına şahit olunmaktadır. Bu kültürel oryantasyon ekonomik ve siyasi hegemonyaya paralel bir süreçtir. Her iki hegemonik rakip gücün de en temel amaçlarından biri daha fazla kar sağlamaktı. Baharat, şeker, köleler, pamuk, esrar, altın ve gümüş. Bunlara sahip olmak için dünya genelinde mücadele etmekteydiler. Fakat sadece bunlara sahip olmak yetmiyordu. Bunlara sürekli sahip olmak için ilgili bölgelerde yerleşilmeliydi. Yatırımlar devam etmeliydi. Gelenek, piyasa veya kurumsal güçler yatırımların ve buralara olan ilgilinin devamını sağlayan şeylerdi. Fakat emperyalizmin ekonomik çıkardan başka sebepleri de vardı. Londra ve Paris'ten kibar bey ve bayanları kolonilere ekonomik çıkardan başka bir şey getiriyordu. O da, Avrupa'ya çok uzakta bulunan topraklarda yaşayan yerli insanların Avrupalılarca yönetilmesi gerektiği inancıydı. Bu inanç neredeyse metafizik bir zorunluluk gibiydi. Medeni ve Beyaz Avrupalılar az gelişmiş, beceriksiz ve düşük siyah insanları yönetmeliydi. Avrupa politik çevrelerinde ve Avrupa kamuoyunda Avrupa'nın bir imparatorluk olması gerektiği neredeyse evrensel bir kabul gibiydi. İşgal edilen yerlerde hayat şartları oldukça zordu. Avrupalılar bu şartlara uyum sağlamada zorluk çekiyordu. Ayrıca bu bölgeler Avrupa'dan fiziksel olarak çok uzaktı. İktidar pozisyonunda çok az bir Avrupalı azınlığa karşı yönetilen çok fazla sayıda yerli nüfus vardı. Bu olumsuz şartlar altında iktidarı elde tutabilmek için güçlü bir irade, kendine güven hatta kibir gerekiyordu. Metafizik zorunluluk ve misyonlarına olan inançları onlara bunu sağlıyordu (Said, 1993, s.1)

4.5. Misyonerlik:

Misyon; bir şahıs veya heyete verilen hususi görev, geçici ve belirli vazife, dinî, diplomatik vb. vazifelerin tamamı, heyet anlamlarında kullanılmaktadır. Misyoner; kendini

bir fikrin yayılmasına adanmış kimse, Hristiyanlığı yaymayı vazife edinmiş kimse anlamında kullanılmaktadır. Misyonerlik ise; Hristiyanlığı yayma yönündeki sistemli faaliyet ve teşkilat, misyonerin yaptığı iş anlamlarında kullanılmaktadır (Doğan, 2001, s.923).

Dinsel anlamdaki misyon ve misyonerlik, ilk Havariler döneminden günümüze gelen evriminde, esas itibariyle İncil'i öğretmek, Hristiyan olmayanları bu dine kazandırmak yada belirli bir mezhepten olmayanları o mezhebe çevirmek şeklinde algılanmış ve matbaa, tıbbî bakım, okul gibi araçların yardımıyla uygulamaya konulmuştur. Misyonlar ve misyonerlik faaliyetleri dinsel anlamdaki varlığını günümüzde de korumakla birlikte, 1960'lardan bu yana; barış, toplumsal ahenk, endüstriyel ilişkilerin insancıllaştırılması, renkli ırkların özgürleştirilmesi, kırsal alanların geliştirilmesi, sınıf farklılıklarının giderilmesi gibi laik ve çağdaş amaçlar da misyoner faaliyetlerinin kapsamı içine alınmıştır (Kocabaşoğlu, 2000, s.14).

4.5.1. Misyonerlerin Çalışma Yöntemleri ve Amaçları

Dünya genelinde yayılmayı ve mesajını tüm insanlara ulaştırmayı hedefleyen bütün evrensel dinlerde olduğu gibi Hristiyanlıkta da dinî inanç ve öğretilerin diğer insanlara iletilmesinde temel referanslar, dinin kutsal metnine ve teolojik yapısına dayanmaktadır. Bu bağlamda Hristiyanlıkta misyon ve misyonerlik, temel olarak Yeni Ahit metinleriyle Hristiyanlık teolojisinin temelini oluşturan kurtarıcı tanrısal oğul İsa Mesih anlayışına dayanır (Gündüz, 2002, s.6-7).

Misyonerlerin çalışma yöntemleri, tarihî süreç içerisinde zamana, muhabata ve çevresel şartlara göre şekillenen ve değişkenlik gösteren çok farklı metot ve uygulamalardan söz etmemiz gerekecektir. Misyoner James E. Dittes, "Hristiyan Misyonu Ve Türk İslamı" başlıklı makalesinde Türklere yönelik uygulanan metotları üç grup altında toplamıştır. Dittes'in stratejik bilgiler verdiği bu üç metot şunlardır:

- 1.Hristiyanlığın doğrudan doğruya bildirilmesi
- 2.Açık dinî katılım
- 3.Gizli/Dolaylı Anlatım-Öğretim (Küçük, 2005, s.31)

Misyonerlerin kullanmış olduğu yöntemler içerisinde en etkili yöntemin "halkın arasına karışmak" olduğu ifade edilebilir. Bu yöntemle misyonerler ; dinsel açıdan halkın durumu, din adamlarının durumu, ülkede eğitim ve öğretime ilişkin

durum, halkın moral durumu v.b. konularda bilgi sahibi olacaklar ve misyonerlik faaliyetlerini en etkili şekilde yürütme adına bu bilgileri kullanacaklardır (Kocabaşoğlu, 2000, s.24-26).

Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren misyonerlerin yaptığı ilk iş, Müslüman halka Hristiyan inancını sunmaya başlamadan önce misyon çalışmalarının yürütüleceği yörelerin daha iyi tanınması için oralarda yaşayan insanların kültürleri ve yaşam tarzları ele alıp incelemek olmuştur.. Bu çalışmaları yapmak için Osmanlı Devleti'nin muhtelif bölgelerine seyahat yapan misyonerler, hazırladıkları raporları bağlı bulundukları misyon kuruluşlarına göndererek bunlar doğrultusunda stratejiler oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak Müslüman Türk halkını Hristiyanlaştıramayacaklarını anlayan bu misyon kuruluşları, XVII. yüzyılın ortalarından itibaren çalışmalarını Osmanlı himayesi altında yaşayan azınlıklara yöneltmişlerdir. Bu bağlamda özellikle Rum, Ermeni, Süryani ve Yezidilere yönelik misyon çalışması yürütülen Katolik misyonerler açtıkları çeşitli eğitim, sağlık ve sosyal kurumlarla bu faaliyetlerini sürdürmüşlerdir (Gündüz, 2002, s.76).

Eğitim-öğretim faaliyetleri misyonerlerin kullandığı en etkili yöntemlerden biridir. Misyonerler dolaylı yollarla Müslümanlara yaklaşma hususunda ittifak etmişlerdir. Bu dolaylı yolların en verimlisi eğitimidir. Misyonerler gayelerine erebilmek için milletler ve topluluklar arasındaki cehaleti istismar etmişlerdir (Halidi and Ferruh, 1968,s.83). Okullar, eskiden beri misyonerlerin önem verdiği müesseselerdir. Bu yolla bir taraftan Hristiyan çocukların kendi dinlerine bağlı olmaları sağlanırken diğer taraftan bu okullara devam eden Müslüman çocukları Hristiyanlığa ısındırılmıştır. Yabancı sefaretlerin güçlü himaye politikası nedeniyle, Osmanlı yöneticilerinin açılan okullara, işin siyasi bir renk alması endişesiyle müdahale etmemeleri yüzünden okulların sayısı hızla artmıştır. Yerli gayr-i Müslimler, açtıkları okulları, kapitülasyonların yabancılara sağladığı imkanlardan istifade etmeleri amacıyla, kolayca yabancı bir devletin himayesine terk etmişlerdir (Mutlu, 2005, s.373).

Misyonerler, teşkilatlarının bulunduğu ülkelerin desteğini alarak, âdeta kendi devletlerinin Osmanlı ülkesine yönelik emelleri doğrultusunda faaliyet göstermişlerdir. Fransa, İngiltere, Amerika, İtalya vb. devletler ve maddî bakımdan katkıda bulundukları misyonerler, Osmanlı devletinde sosyal ve kültürel görünümlü çok sayıda

okul, hastane, kilise, yetimhane, darülaceze vb. müesseseler açmışlardır. Misyonerler, faaliyetlerinde gayet dikkatli, titiz ve sinsi davranarak bulundukları ülke ve yörenin şartlarına göre hareket ederler. Ürkütücü ve usandırıcı olmamaya, bezginlik vermemeye büyük gayret gösterirler. Bu bakımdan gittikleri her memlekette önce o milletin kıymetler manzumesini iyice teşhis ve tespitle işe girerler. Çünkü her ülkenin yöresel kültürü, gelenek ve görenekleri onlar için bir engel teşkil edecektir (Cilacı, 2005, s.36).

4.5.2. Misyonerlik Faaliyetleri'nin Osmanlı Devleti'ne Etkisi:

Osmanlı Devleti, farklı etnik köken ve dini inanca sahip unsurları yüzyıllarca bünyesinde bir arada barındıran bir devlettir. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettiğinde üç önemli topluluk ile karşılaşmıştı. Bunlar Ortodoks Kilisesi, Ermeni Gregoryen Kilisesi ve Yahudilerdi. "Zımnî" denilen bu topluluklar hiçbir şekilde etnik kökenleriyle anılmayıp, dinî ve mezhebî anlamda "millet" olarak nitelendiriliyorlardı. Bu anlayış sebebiyle Türk, Rum, Bulgar, Arap olarak değil; Müslüman, Katolik, Protestan, Gregoryen, Ortodoks ya da Yahudi olarak adlandırılıyorlardı (Bozkurt, 1989, s.1). Misyonerlik faaliyetlerini kolaylaştıran faktörlerin başında, Osmanlı Devlet yapısı içerisinde, azınlık ve yabancılara her alanda sağlanan serbestlik ve özgürlüğün geldiğini söyleyebiliriz. Bunun yanında Kapitülasyonlar, Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı da misyonerlerin işlerinin kolaylaşmasını sağlamış, onların daha rahat bir ortamda çalışmalarına zemin hazırlamıştır.

Kapitülasyonlar: Kapitülasyonlar, Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde 1535 'ten itibaren değişik tarihlerde Osmanlı Devleti tebaası için bir lütuf olarak tek taraflı verilen imtiyazlardı. Bu imtiyazlar giderek devletin duraklama ve gerileme devirlerinde bir hak gibi ileri sürülerek "imtiyazat-ı ecnebiye" durumuna getirildi. Önceleri Fransız'lara tanınan bu haklar, diğer Avrupa ülkelerine de yaygınlaştırıldı. Kapitülasyonların yabancılara tanıdığı ekonomik üstünlük yanında, Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandıran bir diğer yönü ise yabancılara Osmanlı içişlerine karışma fırsatını doğurmasıdır (Sertoğlu, 1986, s.175). Bunun en açık örneği yabancılara, ülkedeki Hristiyan azınlıkla ilgilenerek onlardan yararlanmaya çalışmalarıdır. Fransızlar Katoliklerin, Ruslar Ortodoksların, İngiliz ve Amerikalılar ise Protestanların koruyuculuğunu üstlenerek Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ermeni, Kürt, Arap vb. unsurlarla ilgilenmiş ve görünürde onların haklarını arama bahanesiyle okul, hastane,

dispanser, yetimhane gibi kurumlarını da açmayı ihmal etmemişlerdir (Tozlu, 1991, s.25.)

Tanzimat Fermanı (3 Kasım 1839) : 3 Kasım 1839 yılında Sadrazam Mustafa Reşit Paşa tarafından, Padişah Abdülmecit, nazırlar, üst düzey sivil ve askeri erkan, ulema, Ermeni ve Rum Patrikleri, hahambaşı ve yabancı devlet elçilerinin hazır bulunduğu bir ortamda ilan edilen “Gülhane Hatt-ı Hümayunu”, diğer adıyla Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti için yeni bir dönemin başlangıcı ve Tanzimat devrinin de ilk aşamasını teşkil eder. Bu ilk devir, 1856 yılında Islahat Fermanı’nın ilanına kadar devam etmiştir. Tanzimat’ın ilanından, 1876 Birinci Meşrutiyet’in ilanına kadar geçen dönem “Tanzimat Dönemi“ olarak adlandırılmaktadır. Batılı devletlerin siyasi – idari alandaki tavsiye ve taleplerinin amacı Osmanlı Devleti’nin bütün uyrukları arasında tam bir eşitliğin sağlanması yönündedir. Gerek Mısır sorunu, gerekse imparatorlukta yaşayan Ortodoksların mağduriyetini ileri sürerek nüfuzunu artırmaya çalışan Rusya’yi engelleyebilme amaçlarıyla, İngiltere ve diğer Batılı devlet taleplerine oldukça sıcak bakılmıştır (Karatepe, 2002, s.722).

Islahat Fermanı (28 Şubat 1856): Tanzimat fermanı yeterli bulunmayarak, gayr-i Müslimlere daha fazla hakların verilmesi için 1856’da yayınlanan fermanıdır. Tanzimat Fermanı gibi, Osmanlı Devleti’nde yapılması kararlaştırılan yeni bir düzenin program ve prensiplerini içine alır. Bu ferman esas olarak Tanzimat hükümlerini tekrarlayan, onları açıklayan ve genişleten bir fermanıdır. İngiltere, Fransa ve Avusturya elçilerinin ağır baskısı altında hazırlanan Islahat Fermanı’nın bir de eğitim boyutu vardır. Bu fermanla bütün cemaatler, Maarif Meclisinin nezaret ve denetiminde sanayi eğitimi ve genel eğitim verecek okulları açmaya yetkili kılınmıştır. Femandaki maarifle ilgili hükümler, daha çok gayr-i Müslim unsurlara kültür bağımsızlığı, okul açma hakkı, Türk okullarına giriş serbestliği vermiştir. Çünkü bu hükümlerin kabulünden sonra Osmanlı Devleti, kültür, eğitim ve siyasi açıdan hızlı bir parçalanmaya doğru gitmiştir. Islahat Fermanı’nın kendilerine tanımış olduğu kültür, eğitim ve öğretim haklarından yararlanan, gayr-i Müslim cemaatler, Avrupalıların da yardımıyla, geniş çapta eğitim faaliyetine başlayarak memleketin her tarafında okullar açmaya koyulmuşlardır (Kodaman, 1991, s.41). Batılı devletlerin Osmanlı devleti’nin yapmış olduğu ıslahatları desteklemelerindeki amaç; azınlıklara daha geniş haklar verilmesini sağlamak ve bu sayede azınlıkları kullanarak Osmanlı Devleti’nin çöküş sürecini hızlandırarak, Osmanlı toprakları üzerindeki emellerine kavuşmaktır.

4.6. Milliyetçilik:

Osmanlı Devleti'nin XVIII. ve XIX. yüzyıllarda özellikle askerî alanda iyice zayıflamasıyla, Avrupalı büyük devletlerin Ortadoğu'da çıkarları olan bölgelerdeki iktisatlarında canlanma olmuştur. XVIII. yüzyıl sonlarına doğru büyük devletler peş peşe elde ettikleri imtiyazlar sayesinde hem doğrudan doğruya Osmanlı Devleti'ne nüfuz etmek, hem de imkân dahilinde Ortadoğu'ya yerleşmek yolunda hızla mesafe almaya başlamışlardır. XVIII. yüzyılda Batı'da yaygınlaşan milliyetçilik fikri, Osmanlı Devleti'nde ilk önce Balkanlarda Hristiyan tebaa arasında kendini göstermiş, daha sonra Lübnan, Suriye ve Mısır'daki yabancı misyoner eğitim kurumları vasıtasıyla Ortadoğu'da yayılmıştır. Bu yeni akımın mensupları Osmanlı Devleti'nin sınırları dahilinde barınamadıklarından 1909'dan itibaren İngiliz idaresi altındaki Kahire'ye yerleşmek veya Paris gibi dış merkezlere taşınmak zorunda kalmışlardır. Bunlar arasında Müslüman Araplar olduğu gibi Hristiyan Araplar da vardı ve bunlar genellikle Beyrut'taki Amerikan Koleji St. Joseph Cizvit Koleji ve Kahire'deki el-Ezher'den yetişmiş kimselerdi (Anderson, 1995, s.91).

XVIII. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nde Arap nüfusunun çoğunlukta olduğu topraklar, sadece ticarî açıdan Avrupalıların ilgi alanı olmuştur. Bu bölgelerde özellikle İngiliz, Fransız ve İtalyanların ticarî faaliyetleri oldukça yoğundu. Fakat 1798'de Napolyon'un Mısır'ı işgaliyle bu durumda büyük bir değişiklik yaşanmıştır. Çünkü Haçlı seferlerinden bu yana ilk defa bir Avrupalı güç Yakındoğu'ya sefer düzenlemiş ve toprak elde etmişti. Her ne kadar bu işgal dönemi çok kısa sürmüştü de, daha sonra büyük ekonomik ve sosyal çalkantılara sebep olacak, Arap dünyasına Batılı güçlerin doğrudan müdahalesini getirecek süreci de başlatmıştır (Lewis, 1968, s.166). Eğitim alanında yapılan reformlar arasında, yabancı hocaların ders verdiği okulların açılması, Batı menşeli kitapların tercümelerinin desteklenmesi ve Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi dikkati çekmektedir. Avrupa'nın kültürel etkinliği Suriye'de kendisini başlıca dinî alanda, özellikle Hristiyan Araplar vasıtasıyla hissettirmiştir. Bu okulların da etkisiyle Hristiyan Araplar, Arap milliyetçiliğinin oluşmasında önemli rol oynamışlardır. Başlangıçta laik nitelik taşıyan bu akım, daha sonra Müslüman Arapların da milliyetçiliğe ilgi duymasıyla, Arap millî kimliğini oluşturacak etnik, dil ve din unsurları arasındaki dengenin sağlanması konusunda problemli hale gelmiştir (Ochsenwald, 2000, s.392). Bu okullarda misyonerlerin gözetiminde eğitimi tamamlayan Suriyeli Hristiyan entelektüeller Mısır ve

Suriye’de gazete ve dergi çıkarmak suretiyle bölge halkını etkilemeye başlamışlardır. 1860’lardan itibaren bölgede matbaanın yaygınlaşması, Arap yazar ve okuyucuların artması ve nispî özgürlükler sayesinde gazete ve dergiler çıkmaya başlamıştır. Bu dönemi takip eden otuz yıl içinde de matbuat Lübnanlı Hristiyanların eline geçmiştir (Hourani, 1984, s.97).

Milliyetçilik hareketlerinin gelişimi, 1882’de İngiltere’nin Arap dünyasının merkezi olan Mısır’ı işgal etmesiyle, yani Mısır’ın doğrudan Avrupa’nın etkisi altına girmesiyle daha da hızlanmıştır. Siyasî anlamda milliyetçilik fikri, Müslümanlar arasında ise, hiç şüphesiz, Batı dünyası ile yoğun temasa geçilmesi sonrasında yayılmaya başlamıştır. XIX. yüzyıl başlarında Avrupa’da bulunan bazı Türkler ve Mısırlı Araplar Fransız İhtilâli ile birlikte Avrupa’da yayılmış olan ‘anavatan’ ve ‘millet’ gibi fikirleri öğrenmişlerdir (Hourani, 1984, s.68-69).

Arap milliyetçilik hareketlerinin, özellikle Suriye eyaletinin bugün Lübnan diye bildiğimiz bölgesinde yoğunlaşmasının bazı sebepleri vardı. Bunlar, bölgedeki misyoner okullarının Batılı tarzda verdiği eğitim, Fransız İhtilâli’nin siyasî fikirleri, Arap dili ve edebiyatını canlandırma teşebbüsleri, burada matbaaların kurulmasıyla Arap gazetelerinin yayınlanması ve Lübnanlı göçmenlerin Amerika’da bir müddet yaşadktan sonra geri dönerek orada edindiği tecrübeleri bölgeye taşımak istemeleriydi. Bu bölgenin diğer Arap bölgelerinden farkı Batı ile daha çok ve sık irtibat halinde olmasının yanında, coğrafi yapısı dolayısıyla Avrupa ile olan ticarî faaliyetlerin de büyük ölçüde buradan yürütülmesiydi. Lübnan’da, Hristiyan Araplar arasında Türk aleyhtarı fikirlerin gelişmesinde bunların kendilerini Müslüman Türk idaresinde okyanusta bir ada gibi hissetmelerinin de etkisi büyüktür. Hristiyan Arapların bu düşüncelerine karşılık Müslüman Arapların büyük çoğunluğu Osmanlı idaresinden ayrılmak niyetinde değillerdi (Zeine, 1989, s.39). Hristiyan Araplar arasında yaygınlaşan milliyetçiliğin ilk yıllarında hemen bağımsızlık hareketine soyunmamış, önce eski Arap kültürünün canlandırılması konusunda eğilimler oluşmuştur

4.6.1. II. Abdülhamid Döneminde Arap Milliyetçiliği

II. Abdülhamid Pan-İslamist politikasıyla Arapları kazanmaya çalışmıştır. II. Abdülhamid idaresinde, padişahın kontrolü sayesinde Araplar arasında milliyetçilik şuuru çok yavaş bir gelişme göstermiştir. 20 Nitekim 1877-78 meclisinde Arap mebusları birleştiren ve onları diğerlerinden ayıran açık seçik bir ortak çıkar yada

belli bir “Arap görüşü” olmamıştır. Arap mebuslar kendilerini imparatorluğun temsilcileri olarak algılamış ve doğrudan doğruya seçildikleri bölgeyle ilgilenmişlerdir (Kayalı, 1998, s.31). Müslüman Arap entelektüeller, ayrılıp bağımsız bir devlet kurmanın peşinde koşmaktan ziyade, Osmanlı Devletini hem dinî hem de siyasî yönden güçlendirecek reformların yapılmasını hedeflemişlerdir.

Bu dönemde Araplar arasında Türk aleyhtarı hareketlerin yavaş gelişmesi iki nedene bağlanabilir. Birincisi, Avrupa kökenli milliyetçilik fikirlerinin söz konusu bölgelere ciddi anlamda işlememiş olması, ikincisi ise, II. Abdülhamid’in devletin elinde kalan bölümünü bir arada tutmak için uyguladığı başarılı ve kurnazca yöntemlerdir. Bu yöntemlerin başında Müslümanların dinî inançlarından yararlanmak ve ajanları vasıtasıyla bütün siyasî faaliyetlerden haberdar olmak geliyordu. II. Abdülhamid imparatorluğun Müslüman nüfusunu bir arada tutabilmek amacıyla halifelik müessesesini, dolayısıyla İslâm Birliği fikrini de etkili olarak kullanmak istemiştir (Mansfield, 1975, s.30).

4.6.2. II.Meşrutiyet Sonrası Arap Milliyetçiliği

II. Abdülhamid’in 1909’da tahttan indirilmesinden sonra Arap milliyetçilik hareketleri çok hızlı ve etkili bir seyir takip etmeye başlamıştır. 1908-1918 yılları arasında Araplar Osmanlı hükümetinden sürekli reform taleplerinde bulunmuşlardır. İstedikleri reformların temel hedefi Osmanlı sınırları dahilinde kendi eyaletlerine otonomi verilmesi olmuştur. İttihatçıların bu talebe olumlu cevap veremeyişi Arapların bağımsızlık için iştahlarını kabartmaktan başka bir işe yaramamıştır (Harari, 1962, s.106). II. Meşrutiyet’in ilânından sonra Araplar ve Türkler arasındaki ilk sarsıntı meşrutî meclisin oluşturulması için yapılan seçimlerde yaşanmıştır. Araplar seçim şartlarını Türklerin kendi lehlerine düzenlediklerini iddia etmişlerdir. Çünkü yapılan seçimler sonucunda Aralık 1908’de açılan meclisteki 288 sandalyenin 147’sini Türkler, 60’ını da Araplar almışlardı (Ahmad,1986, s.255). Arapların meşrutî rejimin faydalarını umdukları gibi kısa sürede görememeleri, İttihatçılar ile Araplar arasında hasmane duyguların gelişmesine sebep olmuştur. İttihatçıların yaptıkları reformların vazgeçilmez şartı olan merkezi otoritenin mümkün olan en geniş alana ulaştırılması prensibi ve bunun tamamlayıcı unsuru olan devletin dili Türkçe’nin kamu hayatının her alanında kullanılması hedefi, Araplarla gittikçe siyasîleşen bir anlaşmazlığa sebep olmuştur. Ancak, Türkçe kullanma zorunluluğu İstanbul ile Araplar arasında önemli ve hassas bir konu olarak ortaya çıkmışsa da, Arap siyaseti temelde imparatorluktaki genel eğilimlere uymaya devam etmiştir

(Kayalı, 1998, s.88-90). Balkanlardaki hareketlenmeler ve Araplar arasındaki huzursuzluklar sebebiyle İttihatçıların devleti kurtarmak amacıyla Pan-İslamizm'den Pan-Turanizm'e geçiş yapmaları ve bunun yanında sıkı bir merkezîyetçi politika izlemeye başlaması sonucu Araplar arasında bir reaksiyon oluşmuştur (Lewis, 1968, s.174).

21 Haziran 1913'te Paris'te yarısı Müslüman, diğer yarısı da Hıristiyan olan bir Arap Kongresi toplanmıştır. Bu kongrede de ayrılıkçı tavrıdan ziyade yine birlikte yaşamının formüllerini arayan uzlaşmacı bir tavır sergilenmiştir. Burada yapılan tartışmalara göre ılımlı Arap milliyetçileri kesinlikle tavırlarını “Batılılaşma” dan yana koymuşlardır. Bu toplantıda, modern medeniyete dahil olmak için imparatorluğu reforma etmek istediklerini ve bu konuda Avrupa'nın yardımını beklediklerini ilân etmişlerdir (Hourani, 1984, s.283). Ayrıca bu toplantıda aldıkları kararları ve Osmanlı Devleti'nde yapılmasını istedikleri reformları Paris'teki Osmanlı büyükelçisine de sunmuşlardır. Buna göre Osmanlı Devleti'nde köklü ve acil reformlar yapılmalı, Arapça Suriye ve Arap vilâyetlerinde resmî dil olarak tanınmalı ve askerlik hizmeti Suriye ve Arap vilâyetlerinde zaruri durum olmadıkça “bölgesel” olmalıydı (Kürkçüoğlu, 1985, s.37-38).

IV. BÖLÜM

1860 CEBEL-İ LÜBNAN ÖNCESİ GENEL DURUM

1. MISIR VALİSİ MEHMET ALİ PAŞA İSYANI:

Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılın sonlarından 1830 tarihine kadar son derece mühim çeşitli iç ve dış sorunlarla uğraşmak zorunda kalmış, bir yandan bu sorunların çözümlenmesi amacıyla birçok savaşlar ve politik girişimlerde bulunurken, diğer yandan da devletin eskimiş kurumlarını yenileştirmek amacıyla ıslahat faaliyetlerini sürdürmekteydi. Ancak bütün bu faaliyetlere rağmen iç ve dış sorunların çözümlenmesinde başarılı olunamamıştır (Yücel ve Sevim, 1992. s.208). Nitekim Osmanlı Devleti 1829'da Yunanistan'ın bağımsızlığını, 1830'da da Cezayir'in Fransızlar tarafından işgalini kabul etmek zorunda kalmıştı.

Osmanlı Devleti, Mora ve Cezayir'i kaybetmesinin hemen ardından Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanıyla karşılaşmıştır. Başlangıçta Osmanlı Devleti ile bir valisi arasında bir iç mesele niteliğinde olan Mehmet Ali Paşa isyanı, daha sonra büyük devletlerin olaya karışması ile uluslararası bir sorun haline gelmiş ve büyük devletlerin Osmanlı Devleti'ne ilişkin politikaları bu olayla açıklık kazanmıştır.

1.1. İsyân'ın Nedenleri:

Mısır isyanı, görünüşte Suriye'yi isteyen Mehmet Ali Paşa'nın bu toprağın kendisine verilmemesine kızmasından dolayı harekete geçmesi gibi görünmekte ise de, aslında gerçek sebep daha derinde yatmaktadır. Fransızların 1798'de Mısır'ı işgal etmesi üzerine Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Hükümeti tarafından üç yüz kişilik bir Arnavut birliğiyle Mısır'ın savunmasına gönderilmiştir. Mısır'da düzeni ve güvenliği sağladıktan sonra ekonomi ve bayındırlık alanlarında faaliyetlerde bulunmuştur. Ayrıca İngilizlerin yardımıyla güçlü bir donanma ve Fransızların yardımı ile de kuvvetli bir ordu kurmuştur. Mehmet Ali Paşa'nın bu başarıları, zamanla onun kişisel ihtiraslarını da ortaya çıkarmıştır. Onun amacı ve isyan etmesinin sebepleri, kendisinden sonra Mısır'ı oğullarının egemenliğine bırakmak, Mısır'ı komşu ülkelere Sudan'a ve Arabistan'a hükmeder duruma getirmek, Mısır'ın Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını sağlayarak Suriye ve Anadolu'yu ele geçirmektir (Tuncer, 1996. s.86).

1.2. İsyân'ın Çıkması:

1811 yılı sonunda Mehmet Ali Paşa Mısır'da hakimiyetini tam olarak sağladıktan sonra, komşu ülkelere nüfuz etmeye başlamıştır. Bu sırada Vehhabîler Arabistan'da gittikçe güçlenmeye başlamışlar, Hazreti Peygamber'in mezarını tahrip edecek kadar ileri gitmişlerdi. II. Mahmut, bunun üzerine Mehmet Ali Paşa'yı Vehhabîler'i tenkil görevlendirmiştir. Mehmet Ali Paşa kısa sürede bu hareketi bastırarak, Arabistan'ın tekrar Osmanlı egemenliğine girmesini sağlamış, ancak buraların idaresi de onun eline geçmiştir. Suriye içlerine genişletmeyi tasarladığı bir sırada ise Osmanlı yönetimi, Yunan ayaklanmasının bastırılması için ondan yardım istemiştir. Bu ayaklanmanın bastırılmasına karşılık Sultan II. Mahmut, Girit, Mora ve Suriye'nin idaresini Mehmet Ali Paşa'ya vereceğini vaat etmiş, ancak Mora'da Osmanlı ve Mısır kuvvetlerinin başarısız olmasından sonra bu yerler Mehmet Ali Paşa'ya verilmemiştir. Bunun başlıca nedenleri, Mehmet Ali Paşa'nın padişahın iznini almadan kuvvetlerini Mora'dan çekmesi ve 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında Mısır'ın Osmanlı Devleti'ne hiçbir askerî yardımda bulunmamasıdır. Osmanlı yönetimi, Mehmet Ali Paşa'dan kurtulmak için onu Mısır'da bir ayaklanma ile düşürmeye karar vermiş, ne var ki, Mehmet Ali Paşa İstanbul'daki casusları vasıtasıyla bu durumu öğrenmiş ve Suriye için harekete geçmeye karar vermiştir. O sıralarda Mehmet Ali Paşa Mısır'ı çok sert bir şekilde yönetmekteydi. Bu durumdan şikâyetçi olan 6.000 kadar Mısırlı ülkeden kaçarak, Akkâ Valisi Cezzarzâde Abdullah Paşa'nın yanına sığınmışlardı. Bu olay Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'ye saldırması için bir bahane oldu. Mehmet Ali Paşa'nın bu kişileri istemesi, ancak teklifinin Abdullah Paşa tarafından reddedilmesi üzerine Mısır kuvvetleri Suriye'ye girmiştir, İbrahim Paşa komutasındaki Mısır kuvvetlerinin Suriye'yi ele geçirmesi zor olmamıştır. 1832 Mayıs'ında Akkâ'nın düşmesinden sonra 1832 yazında tüm Suriye ele geçirilmiştir. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti İbrahim Paşa üzerine Hüseyin Paşa komutasında bir ordu gönderdi, ancak Belen'de yapılan savaşta Osmanlı ordusu yenildi (Armaoğlu, 1997, s.198). Bu zaferden sonra Mehmet Ali Paşa padişaha haber göndererek, Suriye'nin kendisine verilmesi karşılığında barış teklif ettiyse de bu teklifi reddedilmiştir. Osmanlı Devleti, İbrahim Paşa üzerine Reşit Mehmet Paşa komutasında yeni bir ordu gönderdi, ancak Konya'da yapılan bu muharebede Osmanlı kuvvetleri yine mağlup oldu. Bu başarılar üzerine Mehmet Ali Paşa'ya karşı koyacak bir Osmanlı kuvveti kalmadığı gibi, İstanbul yolu da açılmış bulunmaktaydı. İbrahim Paşa bu şartlar altında hiçbir direnişle karşılaşmadan Kütahya'ya kadar ilerledi. İstanbul'un

Mısır kuvvetleri tarafından ele geçirilme tutumu, Osmanlı Devleti'ne karşı 1829'da tespit ettiği bir politikanın sonucudur. Bu politikaya göre, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından ziyade onun zayıf bir durumda kalması Rusya'nın daha yararlıydı. Çünkü, Osmanlı Devleti'nin yıkılması durumunda Avrupa devletleri işe karışarak Rusya'nın emellerinin gerçekleşmesine engel olabilirlerdi. Rusya ise, zayıf Osmanlı Devleti'ni nüfuzu altına alarak menfaatlerini kolayca gerçekleştirebilirdi. Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin yıkılması halinde, boğazların herhangi bir devletin eline geçmemesi için her türlü tedbiri alması gerekmektedir. Mehmet Ali Paşa'nın İstanbul'a yerleşmesi durumunda zayıf Osmanlı Devleti'nin yerini genç ve güçlü bir devletin alması Rusya'nın işine gelmemektedir (Tuncer, 1996. s.88). Rusya Mısır Meselesi'nin daha fazla büyümemesi için ilk olarak, Mehmet Ali Paşa üzerinde baskı kurarak onu Osmanlı Devleti ile barışa zorlamak istedi. Mehmet Ali Paşa'nın Rusya'nın bu baskılarına aldırmaması üzerine Rusya, doğrudan doğruya Osmanlı Devleti'ne yardım etmeye karar vermiştir. Mehmet Ali Paşa'nın isyanı Avusturya'nın özellikle Metternich'in hiç hoşuna gitmemiştir. Avusturya, o sıralarda 1830 ihtilâlleri ile imparatorluğun içindeki çeşitli topluluklarının bir hareketinden çekinmekteydi. Avusturya'nın yaşamsal çıkarı, Osmanlı Devleti'nin ve Avrupa barışının korunmasına dayanmaktaydı (Tuncer, 1996. s.92). Metternich, Mehmet Ali Paşa'nın karşısında, Osmanlı Devleti'ni destekleyen bir politika izlemekteydi.

1.3. İsyan'ın Bölgeye Sonuçları:

İşgal boyunca Hristiyan halka karşı ılımlı ve cazip vaatlerle dolu bir politika izleyen Mehmet Ali Paşa ordusunu takviye etmek için Lübnan'ın Hristiyan Emiri Beşir Şihap'dan yardım istemiştir. Emir belli bir süre Osmanlı Devleti'ne sadık kalmışsa da, Mehmet Ali Paşa'nın gönderdiği tehdit yüklü mektuplar karşısında tavrını değiştirmek zorunda kalmıştır. Lübnanlı Dürziler ise, Osmanlı Devleti'ne sadık kalarak Mısır idaresine karşı gerilla savaşı başlatmışlardır (Tekindağ ve Gökbilgin, 1944, s.672).

İşgalin sürdüğü sekiz yıl boyunca iki toplumun farklı taraflarda yer alması, aralarında bir süredir devam eden anlaşmazlığı giderek derinleştirmiştir. Bu dönemde Emir Şihap, Lübnan'daki konumunu sağlamlaştırıp Mısırlılardan aldığı güçle Dürzîlere karşı amansız

hareketlere girişirken, Dürziler de şartların değişmesini beklemiştir (Ülman, 1963, s.245-246). Mısır idaresi takındığı farklı tavırla bir yandan Dürzî-Marunî düşmanlığını kökleştirirken diğer yandan da, tatbik ettiği dinler arasında eşitliğe dayalı liberal reformlarla Müslümanlara Hristiyanlar arasında husûmet tohumları atmıştır.

2. 1842-1845 OLAYLARI VE LÜBNAN İDARESİNDE

YAPILAN DÜZENLEMELER:

Lübnan'da Osmanlı hâkimiyeti yeniden tesis edildikten sonra, Dürzî ve Marunî toplumları arasındaki çatışmalar iyice su yüzüne çıkmıştır. Çatışmaya, işgal sonrası her iki toplumun Osmanlı idaresinden lehlerine bir takım beklentiler içine girmesi neden olmuştur. Çatışmaların sebebi sadece iki toplum arasındaki bu sürtüşme değildir. Ülkelerinin siyasetlerine dönük olarak bölgede faaliyette bulunan İngiliz ve Fransız Konsoloslarının, yerli halk arasındaki çatışmaları fırsat bilerek taraftarları olan grupları desteklemeleri olayların çıkmasında etkili olmuştur. İngiliz ve Fransız temsilcilerinin de gayretleri sonucu ilk çatışma meydana gelmiştir. 1841 Ekimi'nde Dayrulkamer'deki Hristiyanların Baaklin'de yaşayan Dürzî emirlerinden Ebu Naked ailesine ait araziye saldırmasıyla başlayan çatışma, köklü Dürzî ailelerinden Canbolatlar ile İmad ailelerinin Naked ailesine destek vermesiyle toplumların geneline sirayet ederek çığ gibi büyümüştür. Hadise üzerine harekete geçen Fransa, Rusya'nın da desteğini alarak sorunu milletlerarası zemine taşımıştır (Ülman, 1963, s. 254-255). Meselenin Girit ihtilaline benzer bir seyir takip etmesinden endişelenen Osmanlı Devleti, yapılan incelemeler sonucu olaylarda dirayetsizliği görülen Lübnan Emiri görevden alınmıştır. Mustafa Paşa'nın bölgede yürüttüğü soruşturma, olayların İngiliz ve Fransız memurlarının yerli halkı kışkırtmasıyla çıktığını gözler önüne sermiştir. Bunun üzerine, çareyi bölgedeki ecnebi memurların güdümüne girmeyecek bir şahsı atamakta gören Babîâli, yerli halktan olmamasını bu yüzden tercih ederek o yörede görev yapan piyade komutanlarından (Macarlı) Ömer Paşa'yı Emirliğe getirmiştir (Gökbilgin, 1946, s.650). İlk defa bölge dışından birinin Emirliğe tayini özellikle Fransa'nın başını çektiği bazı ülkeler tarafından tepkiyle karşılanmış ve Lübnan'ın imtiyazlı yapısına aykırı olduğu gerekçesiyle karara karşı çıkılarak Ömer Paşa'nın görevden alınması istenmiştir (Kaynar, 1985, s.431). Hâriciye Nâzırı ile sefirler arasında yapılan görüşme

sonunda Lübnan idaresinde yeni bir düzenlemeye gidilmiştir (6 Eylül 1842). Osmanlı Devleti toplantıdan hemen sonra, Macar Ömer Paşa'yı Emirlikten azlettiğini ve Emirlik idaresine son vererek *Kaymakamlık* adı verilen yeni bir sistem getirdiğini açıklamıştır.

2.1.Kaymakamlık Sistemi:

Tek merkezlilik yerine çift merkezli yönetim esasına dayanmaktadır. Buna göre, genelde kuzey Lübnan'da yaşayan Hristiyanlar için Marunî Kaymakamlığı, güneyde yaşayan Dürziler için de Dürzî Kaymakamlığı meydana getirilmiştir. Kaymakamlar Sayda Valisi tarafından yerli halktan seçilecek ve atanacaktır. Böylece tek merkezli Emirlik idaresi yerine iki merkezli bir tür federasyona geçilmiştir. Lübnan'daki kökleşmiş yapıyı değiştiren bu düzenleme, bölge üzerindeki dış dengeleri de önemli ölçüde sarsmıştır. O tarihe kadar Lübnan yönetiminde söz sahibi olamayan Dürziler ilk defa bu sistemle bir kaymakamlık hakkı kazanmışlar, buna karşılık şimdiye değin Lübnan geneline hükmeden Maruniler bu üstünlüğü yitirerek Dürzîlerle eşit duruma gelmişlerdir. Bölgedeki topluluklardan birinin lehindeki düzelmeye, kendisini himaye eden dış devletin bölgedeki nüfuzunun artması, bir kötüye gidiş de bu dış gücün nüfuzunun zedelenmesi olarak görülmektedir. Bu yüzden, bölge tekrar Osmanlı hakimiyetine geçtikten sonra başlayan Maruni hakimiyetinin kırılma süreci, bu son değişiklikle en büyük darbeyi yemiştir. Bu da Fransızları olumsuz yönde etkilemiştir. Fransızların endişesini artıran bir diğer faktör de Marunilerdeki bu gerilemeye karşılık İngilizlerin desteklemeye başladığı Dürzîlerin güç kazanmasıdır (Kaynar, 1985, s. 468). Kaymakamlık idaresindeki ilk düzenleme, *Nevâhi-i muhtelite* denilen Dürzîlerle Marunîlerin karışık halde yaşadığı yada Marunî bölgesinde kalan Dürzî köyleriyle Dürzî bölgesinde kalan Marunî kasabalarının bulunduğu yerleşim birimlerinde yapılmıştır. Bu tür yerlerde idarecinin hangi toplumdan çıkacağı sorun oluşturunca, *Vekillik* adı verilen Kaymakamlık düzeni haricinde yeni bir düzene geçilmiştir (Ülman, 1963, s. 260-261).

Kaymakamlık ve *Vekillik'ten* sonra yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Yabancı etkisine son verecek bir yöntem geliştirmeye gidilmiş ve Lübnan idaresini belli esaslara oturtan bir *Nizâmnâme* hazırlamıştır.

2.2. Lübnan Nizamnamesi:

Mahalli yöneticileri konsolosların etkisinden kurtarmak düşüncesiyle hazırlanan ve yöneticilerin konumunu yeniden düzenleyen Nizamnâme'ye göre, Lübnan'daki Kaymakamlıklar iki kaza olarak düşünülmüştür. Daha önce Sayda Valisine verilen kaymakamları tayin yetkisi, Emirlik sisteminde olduğu gibi yeniden merkeze alınmıştır. Merkezî otoriteyi güçlendirmek maksadıyla Kaymakamlar birer devlet memuru hüviyetine büründürülüp, azalara maaş bağlanmıştır. Din ve mezhep farkı gözetmeksizin bölge halkının eşit olarak mahalli yönetime katılması için, kaymakamlıklar dahilinde birer *Karma Meclis* oluşturulmuştur. Müslüman, Dürzî, Rum Katolik (Melkit), Rum Ortodokslardan ikişer, Mutevâfîlerden de bir temsilcinin bulunacağı bu meclislere, idarî, malî ve adlî işlere bakma görevi verilmiştir. Ayrıca azalardan birisinin *Kadı* diğerinin *Müsteşar* olarak görevlendirilmesi ön görülmüştür. Meclis vergi tanzimiyle de görevli kılınmıştır. 1850'de yeniden gözden geçirilen bu düzen, *Mutasarrıflık* idaresine geçildiği 1861 yılına kadar yürürlükte kalmıştır (Gökbilgin, 1946, s.679-681).

3. CEBEL-İ LÜBNAN OLAYLARI:

3.1. 1860 Dürzî-Marunî Çatışmasını Hazırlayan Şartlar:

3.1.1. Bölgedeki Yabancı Memurların Yarattığı Huzursuzluklar:

Lübnan'ı kendilerine nüfuz alanı seçen üç devlet, yerli ahaliden oluşturdukları taraftarlarını kullanarak piyonlar savaşını örgütlemişlerdir. Dış güçlerle çıkar ilişkisine giren Rum, Marunî ve Dürzî toplumları da, bu devletlerin bölgede nüfuz kurmalarına öncülük etmişlerdir. Hadiselerin özellikle son yirmi yılda yoğunlaşmasının temel nedeni, parçalanma dönemine giren Osmanlı Devleti'nin artık topraklarını koruyamaz hale gelmesidir. Bunun bir neticesi olarak ilk defa Fransa bölgeyi işgale girişmiş, Rusya ve daha sonra İngiltere bunu dengelemeye yönelmiştir. Bölge üzerindeki dış rekabet, bilhassa Mısır işgali sona erip bölge yeniden Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra kızışmaya başlamıştır. Bunun nedeni, o tarihe kadar Lübnan üzerinde Fransa söz sahibi iken, İngiltere'nin sahneye çıkması ve dengenin bu devlet lehine değişmeye başlamasıdır. Lübnan'da 1842 Kaymakamlık düzenine geçilmesi ve Marunîlerin Dürzîler karşısında güç kaybetmesi Dürzî-İngiliz yaklaşması da bu dönemde had

safhaya ulaştığından, Fransa Dürzîleri ve dolayısıyla İngilizleri ikinci plana itmek için bundan sonra sürekli, Emirlik idaresine dönülmesini ve emir olarak da Beşir Şihap'ın atanmasını başlıca hedefi haline getirmiştir. Bunun gerçekleşmesi, kaymakamlık rejiminin ve seçilen kaymakamların başarısızlığına bağlı olduğundan, Fransa bundan sonra, bölgede yaşanan en küçük huzursuzlukları büyütme ve bu huzursuzlukları körüklemeye çalışmıştır. Şayet bölgedeki çatışmalar milletlerarası zemine taşınırsa istenen çözümü Osmanlı Devleti'ne dayatmak daha kolay olacaktır. Buna karşılık İngiltere, Lübnan'daki statükonun devamı yönünde politika izleyerek, sorunlardan uzak ve huzurlu bir Lübnan'ı tercih etmiştir.

Konsoloslar ve diğer yabancı memurlar asli görevlerini bir kenara bırakıp olur olmaz şekilde mahalli işlere karışmayı alışkanlık hale getirmişlerdir. Yerli halkı yanlarına çekmek için hükümet ile halk arasındaki sorunlara halk lehine müdahale edilerek, mahalli yetkililer yıldırılmaya ve halka güven verilmeye çalışılmıştır. diplomatlar, son zamanlarda halkı yanlarına çekmek için *Mahmîlik* adı verilen bir yöntem geliştirmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başlamasına paralel olarak ortaya çıkan ve bir nevi çifte vatandaşlığa benzeyen bu usul şu şekilde işlemektedir. Yabancı bir ülkenin himayesine geçen bir Osmanlı vatandaşı *mahra* sıfatı almakta ve işi olduğunda o ülkenin konsolosunu aracı kılarak işini daha rahat gör-dürebilmektedir. Güçlerini kanıtlama arzusu taşıyan Konsoloslar da bunu fırsat bilip en küçük işlerde bile mahalli yetkililerin karşısına dikilmekte ve haksız yere müdahalelerde bulunmaktadırlar.

3.1.2. Toplumlararası Uyuşmazlıklar:

Lübnan'daki çatışmalar sadece Dürziler ve Marunîlerle sınırlı olmayıp diğer toplumlar arasında da yaşanmaktadır. 1854 yılında Marunî Kaymakamından rahatsız olan Ortodoks Rumlar durumlarını Bâb-ı Ali'ye bir arzuhal ile bildirmişlerdir. Zahle ve Amyonlu Rumlara göre, Kaymakam Ahmet kendilerine zulüm yapmakta ve bölgeyi iyi idare edememektedir. Çözüm olarak kaymakamın değiştirilmesini yada çoğunluğu oluşturdukları bu iki kasabada yöneticinin kendilerinden seçilmesini istemektedirler (Gökbilgin, 1946, s.686). İki Rum kasabasının kaymakamlıktan ayrılmasının mümkün olamayacağı kararına varılmıştır. Osmanlı Devletinin öneriye karşı çıkmasının nedeni, Rumlara ayrı bir müdürlük verildiği taktirde Lübnan'daki kaymakamlık sayısının üçe çıkacak olmasıdır. Böylelikle, İngiliz ve Fransızlardan sonra bir de Ruslar bölgede

nüfuzlarını genişletmiş olacaktır.

3.2. 1860 Dürzi-Maruni Çatışması ve Lübnan Olayları:

1860 olayları, bir yıl öncesinden başlayan küçük çaplı cinayetlerin birikimiyle oluşan bir patlamadır. İlk önce 14 Ağustos 1859'da Beyrut yakınlarındaki Beyt Mer'i köyünde Dürzîlerle Maruniler arasında küçük bir çatışma çıkmış, bunu meçhul cinayetler izlemiştir. Bilhassa karma köylerde meydana gelen bu cinayetler birikim meydana getirmiştir. Yine Cezzin'de çıkan daha büyük bir çatışma Sayda Valisinin gayretleri ve konsolosların girişimiyle büyümeden yatıştırılabilmektedir. Bu ilk kıvılcımlardan sonra ilk esaslı olay, Marunî din adamlarının tahrikiyle harekete geçen Yusuf Kerem ile Kesrevan'daki Marunîlerin şefi Tannus Şahin'in, sınırda yer alan Matn Mukataasım geçip Dürzî köylerine saldırmasıyla yaşanmıştır (Hitti, 1957,s.437). Daha sonra yine 500 kişilik silahlı bir Marunî topluluğunun Kant İlyas'a saldırması, Dürzîlerin de daha büyük bir karşı saldırıyla buna cevap vermesi olayları başlatan ilk gelişmeler olmuştur. Çatışmalar esnasında, başta Sayda Valisi olmak üzere Lübnan'ın emniyetinden sorumlu komutanların üzerlerine düşen görevi özveriyle yapmamaları, küçük bir gayretle bastırılabilir olayların çığ gibi büyümesine neden olmuştur. Mahalli yetkililerin, gözleri önünde cereyan eden bu ilk katliamlara seyirci kalmaları hadiseler için bir dönüm noktası oluşturmıştır. Dürziler, saldırıya ilk uğrayan taraf olmalarına rağmen kısa sürede toparlanarak karşı saldırıya geçmişlerdir. Askerlerden tepki gelmemesi destek şeklinde yorumlanmış ve bundan sonra Lübnan genelinde yaşayan tüm Hristiyanlara karşı amansız ve top yekun saldırıya geçilmiştir. Sadece Lübnan'daki değil Dürzî dağı olarak bilinen Havran'daki Dürziler de buna destek vermiştir. Ayn Measir'den Betrin'e kadar tüm Hristiyan köyleri bu saldırıdan nasibini almıştır. Cebel-i Lübnan'da Dürzî saldırılarından Sayda'ya kaçan Bekasin ve Cezzinli Hristiyan sığınmacıların Dürzilerce katledilmesi kavmî nitelikli Dürzî-Marunî savaşını Hristiyan-Müslüman çatışmasına dönüştürmüştür.

3.3 Avrupa'nın Bölgeye Müdahalesi:

Lübnan'daki çatışmalar çok geçmeden Avrupa'da yankılanmaya başlamıştır. Dürzî-Maruni çatışması eskiden beri süre geldiğinden ilk önceleri fazla tepki çekmemiştir. Ancak, Devlet ihmalden dolayı hadisenin genişleyerek çok can kaybına yol açması öfkeyi artırmıştır. Çatışmalarda mahalli yetkililerin ve askerlerin yeterince çaba sarf etmediği, zaman zaman Dürzîlere destek verdiği şeklinde konsoloslardan

gelen yazılar, ilk günlerde Dürzîlere olan tepkiyi zamanla Devlete çevirmiştir. İstanbul'daki elçiler konsolos raporlarından hareketle, memur ve askerlerin Hristiyanlar karşısında Dürzîleri desteklediğini öne sürerek Devleti sorumlu tutmaya başlamışlardır. Cebel'de başlayıp Şam sınırına dayanan çatışmalar, yakılıp yıkılacak yer kalmayınca kadar devam etmiştir. İstanbul'dan gelen talimat üzerine harekete geçen Sayda Valisi Hurşit Paşa, iyice güçten düşmelerinden de faydalanarak taraflar arasında barış imzalanmasını sağlayabilmiştir. İki kesime mensup Kaymakam, emir ve din adamlarından oluşan heyet, 1845 çatışmaları sonunda varılan anlaşmayı örnek alarak bir *Sened* üzerinde anlaşmaya varmıştır (Gökbilgin, 1946, s.690-691).

6 Temmuz'da imzalanan bu barış senedine göre, Lübnan'da Dayrulkamer dışında yaşanan tüm çatışmalara *olan oldu* denilecek ve ileride hadiseyle ilgili hiç bir hak talebinde bulunulmayacaktır. Anlaşma, Vali ve askeri yetkililerin gözetiminde uygulanacaktır. Suçlular için Devlet tarafından genel af ilan edilecektir. Savaşın galibi olarak masaya oturan Dürziler, bu avantajı iyi kullanıp tamamıyla lehlerine hükümler içeren bir anlaşmayı Marunîlere kabul ettirmişlerdir. Çünkü, hadiseler boyunca hristiyanları katleden yağma ve benzeri her türlü ağır suçu işleyen Dürziler, anlaşmaya koydurduktan *aff-ı umûmi* maddesiyle ceza görmekten kurtulacaklardır. Yaşananların olan oldu kabul edilmesi ve hadiselerle ilgili her hangi bir iddiada bulunulmaması maddesiyle de, ileride Devlet tarafından cezalandırılmalarının önünü tıkamışlardır. Üstelik bir de anlaşmaya, Sayda Valisi ve Askeri yetkililerin gözetiminde uygulanacağı maddesini koydurarak, Marunîlere zor anlarında imzalatırdıkları bu anlaşmanın ileride bozulmaması için Devlet kefaleti sağlamışlardır. Aleyhlerine hükümler içermesine rağmen Marunîlerin anlaşmayı kabul etmesinin sebebi ise, barıştan istifade ile toparlanıp yeniden Dürzîlere saldırarak intikam almayı planlamalarıdır.

Bu sırada katliamı yaşayan bazı Hristiyanların dehşet dolu sözler içeren yazılan Avrupa'ya ulaştığında infial uyandırmıştır. Bu yazılarda sadece Dürziler değil, onlara göz yumarak destek verdikleri için memur ve askerler de ağır şekilde suçlanmıştır. Bu da, Osmanlı Devleti aleyhine oluşan kamuoyu öfkesini daha da alevlendirmiştir. Beyrut sahiline gelen bir kaç parça Fransız ve İngiliz gemisi, hareketleriyle tansiyonun yeniden artırmasına neden olmuştur.

Fransız hükümeti uzun zamandır bölgeye müdahale için fırsat kolladığından,

son hadise üzerine ilk günden itibaren sistemli bir faaliyete girişmiştir. *Fransız Propaganda Cemiyetine* hazırlatılan ve bölgeden gelmiş gibi gösterilen hadiseleri anlatır trajik mektuplar, *Paris Matbuat Kalemi* tarafından basın kuruluşlarına dağıtılmıştır. Basının heyecan yaratan sahte haberleri halkı galeyana getirmeye yettiğinden, dinî ve millî heyecan artmış bölgeye müdahale için kamuoyu oluşturulmuştur. İngiltere'de müdahale yönlü sert tepkiler doğurmamıştır. Binlerce cinayetin Dürzîlerce işlenmiş olması iç ve dış kamuoyunda büyük yankı uyandırdığından, itidalli bir politika izlenmek zorunda kalınmıştır. Kamuoyu tepkisi nedeniyle ilk zamanlarda Dürzîleri suçlayıcı ifadeler kullanılırken, kısa sürede bunun Fransızlara yarayacağı görülünce sorumluluk mahalli memurlara yıkılmaya çalışılmıştır. Çok geçmeden bunun da müdahaleye kuvvet vereceği anlaşıncı bundan sonra ortam yumuşatılmaya ve kamuoyu tepkisi makul izahlarla hafifletilmeye çalışılmıştır. Palmerston hükümeti Fransa'ya hizmet edecek duygusal yaklaşımlardan kaçınırken, muhalefet partileri Dürzîlerle mahalli yetkilileri ve gerektiği şekilde tepki göstermediğini düşündükleri İngiliz hükümetini sert şekilde eleştirmiştir. Fransa, alınacak tedbirler konusunda diğer ülkelerden destek arayışına girerek ilk olarak, daha on yıl önce *Kutsal Yerler Sorunu* nedeniyle ayrı düştüğü Rusya'yla görüşmelere başlamıştır. Fransa'nın Rusya'yı arkasına alarak sorunu milletlerarası zemine taşımak istemesi İngiltere'yi endişelendirmiştir. Ancak, kamuoyu tepkisi karşısında bir şeyler yapılması zarureti teklifin tamamen reddedilmesini önlemiştir. Fransız talebini yumuşatmaya çalışan İngiltere, görüşmeler neticesinde, ilk etapta bölgedeki konsolosların emrine birer donanma göndermekle yetinilmesi konusunda Fransa'yı ikna etmiştir. Lübnan'a dönük bu müdahale hazırlıkları Paris Sefiri Ahmet Vefık Paşa tarafından Bâbîâliye bildirilerek, Avrupalıları tatmin edecek tedbirlerin alınması istenmiştir. Sefir'e göre, Lübnan meselesini büyütme amacında olan Fransızlar, bir vesileyle bölgeye asker sevk ederek o havalide bulunan Şeyh Abdülkadir'i emellerine alet etmeyi düşünmektedirler (Ülman, 1963, s.125)

Fransa, ortak bir müdahale için İngiltere'ye şu öneriyi getirmiştir Beş Avrupa ülkesi ile Osmanlı Devleti arasında yapılacak bir anlaşma ile bölgeye ortak bir *Avrupa Kuvveti* gönderilmelidir (Ülman, 1963, s.55). Batı kamuoyunun bir süredir beklentisi olan bu teklif İngiltere'yi şaşırtmamış, ancak daha önce saydığımız sebeplerden ötürü zor duruma düşürmüştür. Fransa'nın önceki müdahale girişimi İngiltere'nin ısrarıyla önlendiğinden, olayların genişleyip Şam'a sıçramasından bir ölçüde İngiltere

sorumluymuş gibi bir durum ortaya çıkmıştır. Bu da önceki kadar kararlı olunmasını önlemektedir. Şayet bu sefer de Osmanlı yönetimine güvenilerek müdahaleye karşı çıkılır ve Osmanlı kuvvetleri güvenliği sağlayamaz ise durum şimdikinden çok daha kötü gelişmelere yol açılacaktır. Aynı şekilde, Hristiyan dünyasının öfkesine rağmen buna karşı çıkılırsa, Fransa diğer devletleri kolayca arkasına alıp müdahaleyi tek başına gerçekleştirebilir ki, o taktirde insiyatif tamamıyla Fransa'ya kaptırılmış olur. Öte yandan, müdahale açıkça Fransa'nın işine yarayacağından buna da sıcak bakılamamaktadır. Bu ince hesaplar içersinde olayları değerlendiren İngiltere, sonunda istemeye istemeye de olsa 18 Temmuz'da Fransız önerisine olumlu cevap vermiştir. İki ülkenin müdahale konusunda fikir birliğine varmasının ardından konu Rusya'ya açılmıştır. Rusya öneriden ziyadesiyle memnun olmuştur. Bunun nedeni, ilkinde Fransa'nın bayrak açacağı müdahalenin ileride Rusya'ya örnek teşkil edecek olmasıdır. Müdahalenin bir sözleşme ile Bâbîâliye kabul ettirilmesi ise sonrakileri meşru kılacağından, Rusya için bulunmaz fırsattır. Bu yüzden Ruslar müdahaleyi Suriye ile sınırlamak değil Osmanlı İmparatorluğu'nun karışıklık çıkacak diğer bölgelerini de kapsayacak şekilde genişletmeyi önermiştir.

İki ülke temsilcileri müdahalenin ana hatlarını ve çerçevesini belirlemek üzere 18 Temmuz'da bir araya gelmiştir. Toplantı sonunda, Osmanlı Devletine önerilmek üzere dört maddelik bir plan hazırlanmıştır. Buna göre müdahale şu maddelerden oluşacaktır

1-Hadiselerle ilgili olarak bölgede araştırma yapmak ve 1845'te Lübnan'a getirilen idarî düzende yapılacak değişiklikleri belirlemek üzere, Osmanlı memurlarıyla birlikte bölgeye bir *Avrupa Komisyonu* gönderilmesi.

2- Bölgenin asayişinin sağlanmasına yardımcı olmak amacıyla bölgeye bir *Avrupa Kuvveti* gönderilmesi.

3- Avrupa Komisyonu ve Avrupa Askeri'nin bölgeye gönderilmesiyle ilgili Paris'te beş ülkenin elçilerinin imzalayacağı bir *Mukavelename* hazırlanması.

4- Bu amaçla Paris elçilerine telgrafla ruhsat verilmesi (Akar, 1996,s.49).

3.4. Avrupa'nın Müdahalesine Karşı Osmanlı'nın İzlediği Politika:

Teklif karşısında izlenecek politikayı tespit için Meclis-i Vükelâ 20 Temmuz 1860'da toplanarak, önerilen her maddeyi ayrı ayrı ele almıştır. Görüşülen ilk madde *Avrupa Komisyonu* olmuştur. 1845 hadiselerinden sonra Lübnan'a getirilen ve halen geçerli olan Lübnan düzeninin Avrupalılarla ortaklaşa kararlaştırıldığı göz önüne

alınarak, bu kez yapılacak yeni düzenlemede de aynı yola baş vurulmasında bir sakınca görülmemiştir. Bu konuda Meclisi endişelendiren tek husus, Komisyon'un amacını aşarak Lübnan dışındaki bölgelere de karışmasıdır. Görevinin kesin olarak belirtilmesi ve sadece Lübnan'la sınırlı tutulması halinde *Avrupa Komisyonu'na*. karşı çıkılmaması kararlaştırılmıştır. Bölgeye gönderilecek Avrupa Askeri konusunda ise, Avrupa Askeri gönderilmesinin acele verilmiş bir karar olacağına hükmedilmiştir. Mutaassıp Arabistan halkının Hristiyan askerlere karşı duyacağı güçlü tepkinin sonu nereye varacağı belli olmayan gelişmelere yol açabileceği de hesaplanarak, Avrupa Kuvveti'ne karşı çıkılmasının gereği üzerinde durulmuştur. Ancak Fuat Paşa'nın başarısız olması halinde hem iş işten geçmiş olacağı hem de Avrupa karşısında şimdikinden çok daha güç bir duruma düşüleceği göz önüne alınarak, kesin bir ret cevabı vermekten kaçınılmıştır. Konu uzun uzun müzakere edildikten sonra, hem öneriyi kesin reddetmeyecek hem de Avrupa Kuvveti'nin bölgeye gelmesini önleyecek şekilde şu çözüme ulaşılmıştır. Bölgedeki Osmanlı memurunun talebine binaen gönderilmek üzere Avrupa'da hazır bir kuvvet bulundurulması ve bu konuda ihtiyaten bir mukavelename imzalanması. Buna göre Avrupa'da hazır bekleyecek Kuvvet şu iki halin gerçekleşmesi durumunda bölgeye gidecektir

I- Fuat Paşa Lübnan'da kontrolü sağlayamaz ve dış yardım isterse.

II-Bölgeye vardığında da Osmanlı kuvvetlerine yardımcı olmak göreviyle.

Fransa'nın bu teklifi reddeceği ve Avrupa Kuvveti'nin gönderilmesinde ısrar edeceğine kesin gözle bakıldığından, ikinci olarak sunulmak üzere şu teklif hazırlanmıştır: Bölgede yapılacak harekâtı izlemek ve yürütülen çalışmaları görmek üzere Hâriciye Nâzırı'nın yanına Avrupalılar tarafından bir Askerî Komiser verilmesi (Akar, 1996, s.50).

Osmanlı Devleti'nin cevabı önce İngiliz ve Fransız elçilerine iletilmiştir. Onlardan gelen itirazlar sonucu bu kararlar yeniden gözden geçirilmiş, şartların tümü kabul edilmiş ve Paris yapılacak olan konferansa gidilmiştir.

3.5. Paris Mukavelesi (5 eylül 1860):

Beş ülkenin Paris elçilerinden oluşan müzâkere heyeti, Suriye'ye gönderilecek kuvvetin nitelik ve şartlarını belirlemek üzere 26 Temmuz'da Fransa Dışişleri Bakanı Thouvenell başkanlığında toplanmıştır.

Bölgeye on iki bin kişilik kara kuvveti gönderilmesi ve gönderilecek Kuvvetin Fransız askerlerinden oluşacağı kararlaştırıldı. Bölgede asayişin altı ayda sağlanabileceği düşünülerek Fransız kuvvetlerinin Lübnan ikameti bu süre ile sınırlandırılmıştır.

3.6. Fransız Askeri'nin Bölgeye Gelişi:

Mukavelenâme'nin resmî imzası beklenmeden 5 Ağustos tarihli karar mazbatasına istinaden *Avrupa Kuvveti* Tulon'dan yola çıkmıştır. İlk Fransız bölüğü Beyrut'a ulaşarak Fransız okuluna yerleşmiştir. Askeri müdahale gündeme geldiği andan itibaren Osmanlı Devletini en fazla endişelendiren husus, Hristiyan askerlerin oluşturduğu bir dış gücün bölgeye gelmesinin mutaassıp halk üzerinde yaratacağı tepki ve bunun yol açacağı sonuçlar olmuştur. Bölge halkına hitaben ilannâmeler yayınlanarak, Kırım savaşında müttefik olan bu kuvvetin yine bir yardım amacıyla bölgeye geldiği, bu yüzden kendilerine misafir muamelesi yapıp mümkün olan kolaylığın gösterilmesi istenmiştir. Olup bitenlere Devlet kontrolünde geliştiği izlenimi vermek için, yabancı kuvvetin Padişah'ın talebiyle bölgeye geleceği ve kesinlikle Osmanlı idarecilerinin izni doğrultusunda hareket edeceği açıklanmıştır. Alınan güçle tedbirler sayesinde umulanın aksine her hangi bir halk tepkisi vuku bulmadan Fransız Kuvveti bölgeye çıkmıştır. Tüm bu olanlar Osmanlı askerlerinin beceriksizliğinden kaynaklandığından, halkta Osmanlı askerine karşı tepki oluşmuştur. Fransız Kuvveti'nden en fazla etkilenenler, bu kuvvetin kendilerini cezalandırmak üzere bölgeye geldiğine inanan Dürziler olmuştur. Arkub bölgesinde toplanan Dürzi liderleri, olaylara kansan tüm Dürzîlerin iç kesimlere çekilmesini kararlaştırmışlardır (Ülman, 1963, s.76). Suçlu Dürzîlerin yakalanması için Lübnan'da gerçekleştirilecek harekâtın hazırlıklarına başlanmıştır. Lübnan'da icra edilecek harekât için üç hedef tespit edilmiştir.

1. Suçlu Dürzî liderlerinin emlaklarını ele geçirmek.
2. Hristiyan mültecileri güven içinde köylerine döndürmek.
3. Teslim olmayan Dürzî reisleri ile cinayet suçlularını yakalamak.

Harekâtı Fransız askerlerini karıştırmadan gerçekleştirmek en büyük gaye ise de, kısa süre içinde Fransızları harekâttan uzak tutmanın mümkün olamayacağı anlaşılmıştır. Fransızlara ikinci derecede ve sembolik bir görev verilerek sakıncalı

durumdan en az zararla kurtulmaya çalışılmıştır (Gökbilgin, 1946, s.694). Fransızları iç kesimlerdeki Dürzî bölgelerinden uzak tutmayı sağlayacak olan bu plana göre, Fransızlar Beyrut'tan Dayrulkamer'e giden yol üzerinde uygun bir yerde mevzilenecekler ve buradan Osmanlı kuvvetlerinin önünden kaçacak Dürzîleri ele geçireceklerdir. General Beaufort ile bu konuda anlaşmaya varılmıştır (20 Eylül 1860) (Ülman, 1963, s.76). Bu arada, olaylara karıştığı tespit edilen Dürzî ve Marunî reislerine birer davet mektubu gönderilmiştir. Burada reislere, beş gün içinde Beyrut'a gelip teslim olmaları, aksi taktirde suçlarını kabul etmiş sayılarak gıyaben yargılanacakları bildirilmiştir (Ülman, 1963, s.85). Askeri hazırlıklardan huzursuz olan Dürzî halk, top yekûn cezalandırılacaklarını sanarak göçe yönelmiştir. Dürzîlerin yurtlarını terketmesi Fransızların gizli planına hizmet edeceğinden bunu durdurmak için suçsuz Dürzîlerin can ve mal güvenliklerinin Devlet teminatında olduğu, hiç kimsenin endişeye kapılmaması ilannâmelerle halka duyurulmuştur. Harekâta bir kaç gün kala, on dört Dürzî Emir ve Şeyhi Beyrut'a gelerek hükümete teslim olmuştur.

Bölge kontrol altına alındıktan sonra suçlular etkisiz hale getirilmiş, güvenlik önemli ölçüde sağlanmış ve Lübnan dağları yeniden huzura kavuşturulmuştur. Asayişin gelmesiyle cesareti artan binlerce mülteci, hasar gören evleri Devlet desteğiyle yapıldığı için köylerine dönmeye başlamıştır.

3.7. Cebel-i Lübnan'a Mutasarrıflık Düzeni Getirilmesi:

Cebel-i Lübnan Nizâmnâmesi, Beyrut'ta Fuat Paşa ile Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanmış ve beş ülkenin İstanbul elçileri (Bulvver, Lawalcttc, Prokesh, Osten, Goltz, Labanoff) ile Sadrazam Ali Paşa tarafından son şekli verilerek, uluslararası bir sözleşme şeklinde 9 Haziran 1861'de imzalanmıştır. Uluslararası niteliğine rağmen Nizâmnâme, Hatt-ı Hümayun şeklinde ilan edilmiştir. Nizâmnâmeyle ilgili olarak daha sonra bir ek protokol imzalanmıştır (Danişmend, 1972, s.194-195).

Mutasarrıflık düzeninin ana çizgileri şöyle belirlenmiştir; Lübnan, Osmanlı Devleti'nin Hristiyan vatandaşlarından atayacağı bir Mutasarrıf tarafından idare edilecektir. Mutasarrıfın görev süresi geçici olup, yürütme kuvvetinin tüm yetki ve görevleri şahsında toplanmıştır. Kamu güvenliği ve düzeni, vergileri toplama, görevlileri atama, merkezi idare meclisini toplayıp ona başkanlık etme Mutasarrıfa

aittir. Bu görevlerini yaparken kendisine, toplumların temsilcilerinden oluşan on iki kişilik bir meclis yardımcı olacaktır. *İdare Meclîs-i Kebîri* adı verilen bu karma mecliste ikişer Marunî, Dürzî, Ortodoks Rum, Katolik Rum, Mütevâlî ve Müslüman üye bulunacaktır. Vergilerin dağıtımı, gelirlerin denetimi ve gerektiğinde mutasarrıfa danışmanlık bu meclis'in başlıca görevleri arasındadır. Lübnan idari bakımdan altı kazaya ayrılmıştır (Akarlı, 1981, s.194). Bu kazalar çoğunluğu oluşturan toplumların içlerinden seçeceği Müdürlerce yönetilecektir. Müdürlerin maiyetinde de ahali tarafından seçilmiş üçle altı arasında değişen üyelerden oluşan *Mahallî İdare Meclîsleri* bulunacaktır. Kazalar da kendi içlerinde nahiyelere ayrılmıştır. Hukuk önünde tüm imtiyazlar kaldırılmış ve herkes eşit hale getirilmiştir. Nahiyelerde her cemaat için ayrı bir sulh yargıcı, kazalarda üç ile altı üyeden kurulmuş karma bidayet mahkemeleri, Lübnan merkezinde de on iki üyeli bir karma yüksek yargı kurulu oluşturulması ön görülmüştür. Mahkemelerin çalışmaları kamuya açık olacaktır. Güvenlik ve düzen, yeni oluşturulacak karma bir polis gücü tarafından sağlanacaktır. Mutasarrıfın görev süresi üç yıl ile sınırlandırılmıştır. Görev süresinin dolmasından üç ay önce Bâbîâlî ile Avrupa devletlerinin İstanbul'daki elçileri bir araya gelip, atanacak yeni Mutasarrıfı tespit edeceklerdir.

V. BÖLÜM

I. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE LÜBNAN

1.SAVAŞIN ÇIKIŞI VE OSMANLI DEVLETİ'NİN

TUTUMU:

Dağılma süreci içerisinde ayakta kalmaya çalışan Osmanlı İmparatorluğu 1900'lü tarihlere ulaşıldığı vakit değişen dünya dengeleri ve bu dengeleri yeniden dizayn eden güç merkezlerinin kendisine yönelik iştahları, emelleri dolayısıyla sıkışıp kalmıştır (Öztuna, 1984, s. 559-566).

XX. asrın başlarına kadar, Osmanlı'nın paylaşımı ve toprak kayıplarında hep Rusya, İngiltere ve Fransa söz konusu olmuştu. Bunların yanında artık bundan böyle 1870'de milli birliğini tamamlayan Almanya Büyük devletler arasında girmiştir. Onun için, Osmanlı Devleti'nin bitişine son noktayı Almanya'dan kaynaklanan sömürgecilik ve yayılcılık emelleri koyacaktır (Kocabaş, 1999, s.273). Almanya gelişen sanayisi için ham madde kaynaklarına ve satış piyasaların büyük kısmı İngiltere , Fransa , Felemenk, Belçika gibi devletlerin sömürgeleri olmuştu. Osmanlı devleti ise ortaya çıkan bloklaşmada yalnız kalmamak için İngilizlere, Fransızlara ittifak teklifinde bulunmuştu. Müttefikleri Rusya Osmanlı devleti'nin parçalanmasını istediği ve Türkiye topraklarında emelleri bulunduğu için itilaf Devletleri Osmanlı Devletiyle ittifaka yanaşmadılar (Belen, 1983, s.3). Bu çabaların sonuçsuz kalması üzerine Osmanlı Devleti, Almanya'yla 2 Ağustos 1914 tarihinde ittifak yaparak savaşa katıldı.Türkiye'nin Almanya safında I.Dünya Harbine girmesini İngilizler kendilerine harp ilanı olarak görüyorlardı (Kocabaş, 1985, s.181). Sonuçta Birinci Dünya Savaşı Avusturya Veliahdının Saray Bosna'da öldürülmesi üzerine 28 Temmuz 1914'te başladı. Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın müttefiki olarak savaşa girmesi üzerine, özellikle Asya'daki topraklarının savaş sonrasında nasıl paylaşılacağı konusunda gizli gelişmeler başladı. Harbin başlarında ise Lübnan bağımsız bir mutasarrıflık gibi duruyordu.

2.FRANSA'NIN SAVAŞ ÖNCESİ LÜBNAN'DAKİ

FAALİYETLERİ:

Lübnan halkı Osmanlı yönetimine karşı bağlı olup, toplu bir isyan hareketinde hiçbir zaman bulunmamıştır. Ancak, zamanla Lübnan ve Osmanlı otoritesi arasındaki ilişkilerin bozulmasında vali tarafından ilave vergiler alınması halkın Osmanlı'ya bakışını değiştirmeye başlamıştır. Bilhassa kimlik kartlarının ortaya çıkması bir başka şikayet konusu oldu, birçok Lübnanlı Osmanlı vatandaşı olduklarını inkar etti. Diğerleri kimlik kartlarının askere alma vergi alma için kullanılacağından korktu. Onların ortaya çıkışı Osmanlı ordusuna hizmet edecek Müslüman olmayanlar için gerekli kanunla birlikte ortaya çıktı.

Onlar şimdiye kadar bedel ödemedi, askerlik muafiyet vergisinden muaf olmuşlardı. Cebel-i Lübnan'da oturan Lübnanlılar muaf olmaya devam etti. Fakat Osmanlı otoriteleri dağlık dışında oturan binlerce Lübnan'ın, ki onların birçoğu Beyrut'ta oturuyordu. Bütün diğer vatandaşlar gibi vergilerini tam ödemelerini ve orduya hizmet etmeleri konusunda ısrar etti. Yusuf Franco'nun Haziran 1912'de 5 yıllık görev süresinin dolmasından sonra, Lübnan idari değişim için isteklerini yaptırmak için fırsat yakaladı.

Cebel-i Lübnan'da reformlar için etraflı bir program teklif eden diğer yetkili güçlerin desteğiyle Fransa'dan destek buldular. Fransa reform programını uygulamadan yeni bir valinin atanmasını imzalamayı reddetti. Diğer taraftan Osmanlı hükümeti atamanın onaylandıktan sonra istenen reformları tartışmaya hazırlanabileceğini söyledi. Yılın sonuna kadar süren görüşmeler sırasında Cebel-i Lübnan, bir Osmanlı valisi olmaksızın kaldı. Bu zaman diliminde, valinin görevini Maruni patriğinin kardeşi İdari Konseyin başkanı Sa'adallah Huvayik tarafından görüldü ki, gerçekten tam özerklik istemeleri için halkı daha da cesaretlendirdi.

Fransa ve diğer yetkili güçlerin baskısı altında Osmanlı hükümeti, yeni bir valinin atamasını ve reformlar için bir programı içeren yeni bir protokolü 22 Aralık 1912'de onayladı. Bu protokol şunları sağladı (Talyni, 1990, s. 95).

- 1.İdari konseyin gücü artırıldı.
- 2.Seçim sistemi değiştirildi.
- 3.İlave Manini temsilcileri katıldı.
- 4.Bir ticari mahkeme Cebel-i Lübnan'da kuruldu.

İki Lübnan limanının açılması onaylandı. Bunu bir tanesi Junieh'te Maruniler için diğeri de Nabi-Yunis'te Dürziler için

f) Sınırların genişletilmesi isteği kabul edilmedi.

Lübnanlı Hristiyanların gözünde Fransa'nın prestiji daha da arttı. Reformların sağlanması için Fransa onların savunucusu ve koruyucusu olduğundan onlara bir delil olacaktı. Lübnanlılar artık idari düzenlemelerden memnundu. Şimdi onlar radikal politik ve toprak değişimi istiyorlardı. Osmanlı kuralı altında özerklik artık yeterli değildi. Onlar Fransa koruması altında geniş sınırlara sahip bir Hristiyan devleti istediler. Balkan Savaşlarında Osmanlı'nın yenilgi almasından sonra Lübnanlı Hristiyanların politik hırslarının artması Osmanlı'nın zayıflamasından kaynaklandı ve Osmanlı'nın oradaki varlığını tehlikeye düşürdü. Lübnanlılar artık amaçlarını gerçekleştirmek için zamanın geldiğini düşünüyorlardı. Fransa Temsilcileri halk arasında aktivitelerini yoğunlaştırdı. Fransa savaş gemileri Lübnan limanlarını daha sık ziyaret etti. Komutanları Maruni patriğini sık sık ziyaret etti. Fransa artık Suriye ve Lübnan'ın meseleleriyle yakından ilgileniyordu. Fransa politikacılarının demeçleri özellikle de Premier Poincare'in 21 Aralık 1912'deki senatodaki konuşması Fransa'nın Suriye ve Lübnan'ı işgali için zemin hazırlandığına Lübnanlı Müslümanlar ikna oldu. Lübnanlı Hristiyanlar özellikle de Maruniler bağımsızlığı uzak bir hedef değil de acil politik bir cümle olarak gördüler. Onlar Fransa korunması altında bir bağımsız Hristiyan devleti kurmak ve Lübnan'ı işgal etmek için gizli ve açık olarak Fransa'ya baş vurdular. Maruniler bütün Lübnanlı Hristiyanları özellikle de kararsız olan Yunan Ortodoks toplumunu böyle bir akımı desteklemesi için ikna etmeye çalıştılar. Arzularını dinsel bir dilden ziyade laik ve ulusal sözcüklerle ifade ettiler. Bir çok eğitilmiş Lübnanlı kendilerinin özerkliğini ve yabancı korumasını arayan küçük bir grubun üyeleri olarak değil de kendi bağımsız devletini isteyen bir ulusun parçası olarak görmeye başladılar.

Bağımsız daha büyük Lübnan kavramı batı fikir ve kültürü etkisinde kalan göçmenler arasında daha fazlaydı (El Yesuhi, 1986, s.48). Kıyı alanlardaki Müslümanlar arasında milliyetçi akım artmasıyla, Hristiyan Lübnanlılar da kendi devletlerini kurma istekleri milliyetçi bir karakter kazandı. Özellikle de Balkan Savaşından sonra bu isteklerini kamçulamaya artırdılar. Müslümanların tutumundaki değişim kıyı ve Bekaa Vadisi Hristiyanların daha da tehdit ediyordu. Onlar yeni Osmanlı kanunlarından, özellikle de Osmanlı Ordusuna Müslüman olmayanların mecburu askere alınması kanunundan kötü şekilde etkilendiler. Binlerce genç Hristiyan askere alınma korkusuyla özellikle Balkan

Savaşından sonra göç etmeye başladılar. Kıyıdaki Hristiyanlar milliyetçilik akımından yararlanmak için kıyıdaki Müslümanlara katılmaya hazırlandılar. Fakat onlar bu birleşmeye kısa süreli bir taktik olarak baktılar. Onların asıl amacı Fransa liderliğinde Cebel-i Lübnan'da bir Hristiyan devlet kurmaktır.

İttihat ve Terakki Yönetimi ve yeni vali baskı ve rüşvetlerle ayrılıkçı bu akımı zayıflatmaya başladı. Hükümet onların bazı isteklerini kabul etmeyi teklif etti. Özelliklerde Sünnilerden ayrı bir toplum olmayı kabul etti. Müslüman ve Hristiyanlar arasındaki işbirliği Haziran 1913'te Paris'te Arap kongresinde hazırlıkları sırasında devam etti. Beyrut reform derneğinden 3'ü Müslüman, 3 Hristiyan vilayeti temsil etmek için seçildiler. Müslüman ileri gelenlerinin sert tutumları Beyrut'taki o ve onun yandaşları reform akımının kıyının Fransız işgalinden ve Beyrut'un Cebel-i Lübnan'a katılmasına öncelikle engel olmuştur.

İttihat ve Terakki tarafından yapılan reformları ve Müslüman isteklerinin çoğunu Beyrut valisi kabul etti. Bu çabalar sonuç getirdi. 1912'nin sonundan beri gelişmeye başlayan Müslüman Hristiyan işbirliği zayıflamaya başladı. I. Dünya Savaşının çıkmasıyla olası Fransız işgalinden korkan bir çok Müslüman Beyrut, Şam'ın kıyıları ve iç bölgelerine kaçtılar. Hristiyanlar ise kendini kurtaracaklarını ümitli bir şekilde beklemeye devam ettiler. 4 Yıllık süren savaş Lübnan'a büyük acılar çekti. Sonunda Lübnan sadece Fransızlar tarafından değil de Filistin'den kuzey kesimlerine kadar ilerlemiş olan İngilizler tarafında işgal edildi (Zamir, 1985, s. 42).

3. SYKES-PICOT ANTLAŞMASI:

Sykes-Picot Antlaşması, Osmanlı ülkelerinin paylaşılmasına yönelik antlaşmaların en kapsamlısı ve en önemlisidir. Bu antlaşma, Londra Antlaşmasının tam bir yıl sonra imzalanmıştır (Turan, 1991, s.60).

Rusların Doğu Anadolu'yu işgal ile Musul ve Kerkük petrol bölgesine doğru hızla ilerlemeye başlamaları, İngiltere ve Fransa'yı korkutmuştu. İşte bunun sonucunda da, müttefikler gizli Sykes-Picot Antlaşmasını yapmışlardır. İngiltere ve Fransa'nın hâkimiyet ve nüfuz alanları dışında kalan alanlarda bir "Arap Devleti"nin kurulması kararı alınmıştı. Akka limanından itibaren Lübnan ve Suriye Fransa'ya veriliyordu. Fransa , Filistin üzerinde direnmesine rağmen, burasını almayı başaramamış, Filistin İngiltere'nin

himaye sinde "milletlerarası bir bölge" olarak kabul edilmişti. Bu statüde burada "Yahudi Devleti"nin kurulmasının şartları hazırlanacaktı. Anadolu'dan Mersin, Adana, Maraş, Antep, Urfa, Mardin, Malatya ve Sivas 'a kadar alan da Fransa'nın nüfuzuna ayrılmış, çekişmeli konu Musul da en sonunda Fransa'ya bırakılmıştı, İngiltere, Musul'u Fransa'ya vermekle, adı geçen devleti kendisi ile Rusya arasına tampon bir devlet olarak sokuyordu. İngiltere'ye ise, Filistin'in yanında, Güney Suriye, Aşağı Mezopotamya, Bağdat ve Basra bırakılmıştı (Kocabaş, 1999, s.316-317).

Sykes Picot anlaşması Lübnan'ın geleceğinde önemli bir etkiye sahipti.6 Sykes-Picot anlaşması Suriye'nin geri kalan kısmından Lübnan'ı ayırmak için gelecek Lübnan'ın devleti için potansiyel temel teşkil etti. Savaştan hemen sonra Lübnan ve kıyı alanı direkt Fransız kontrolü altına girerken, Suriye'nin geri kalan kısmı Şam'daki Faysal Arap idaresine girdi. Sykes, Suriye'deki Fransız emellerini iki ana gruba ayırdı. Koloni, ticari, finanssal yatırımlar ve orada dinsel, kültürel ve eğitimsel yatırımlar. Öncelikler arasında, bankacılar ve limanlar, demiryolu, ithalat ve ihracatı içine alan müteşebbisler tekstil ve ipek üretimi ilaveten sanayiciler finansçılar ve müteahhitler bulunmaktaydı. Onlar direk olarak baskıcı grup olarak faaliyet gösterdi. Fransa baskısını ve diğer organizasyonları destekleyerek ve finanse ederek dolaylı olarak faaliyet yaptılar.

4. FRANSA'NIN LÜBNAN'I İŞGALİ:

I.Dünya Savaşının çıkmasıyla olası Fransız işgalinden korkan birçok Müslüman Beyrut, Şam'ın kıyıları ve iç bölgelerine kaçtılar. Hristiyan Maruniler ise, Müslüman yönetimine girme korkusuyla bölgeyi terk ettiler. Fakat, 1916'da imzalanan Sykes-Picot Antlaşması sonucu milletler meclisi tarafından Fransa'ya Suriye'de manda hüküm sürme hakkı verilmişti. Bu mandacılık fikriyle birlikte, batıda güvenliğin sağlanması adına Maruni umutları garanti altına alınmıştı (Mackey, 1991, s. 106).

Fransa'nın Lübnan'a -öncelikle- Maruni arkadaşlarını korumak için geldiğini halka ilan etti. Sonuç olarak, Fransa temsilcileri Lübnan'da nereye ziyarete gitseler büyük bir Maruni kalabalığı tarafından alkışlar içerisinde karşılanıyorlardı. Çok açtı ki Fransız ve Marunilerin çıkarları çakışıyordu. Fransa, Suriye politikasını sürdürebilmek için Hristiyan çoğunluğa sahip barış yanlısı bir Lübnan'a ihtiyaç duymaktaydı.

Maruniler bu sebeplerle Fransızların müttefiki olarak çok işe yarayacaklardı. 1919'da,

Amerika ve İngiltere temsilcileri Arap Krallığı isteğini desteklerken Maruni delegeleri ise Fransız korumasında, ayrı bir Lübnan fikrini desteklemek amacıyla hareket etti. Dışarıdaki diğer Lübnanlı komiteler ve Lübnan Yönetim Kurulu tarafından gönderilen topluluk da, Lübnan'ın ayrılmasına dair fikirlerin destekçisi oldu. Bu son topluluk üç Hristiyan üyeden oluşmaktaydı. 1 Dürzi, 1 Maruni üye ve Emile Eddé'de, bu üç üyeden hariç topluluğun lideri konumunda bulunmaktaydı. 1919 Paris Barış Konferansı'ndaki üst kurul, daha önce Türk ve Alman denetiminde olan istila altındaki toprakların manda altına alınmasına karar verdi. Bu topraklar, bağımsızlık fikrine hazır bulunmamaktaydı. Benzerleri olan Afrika ve Uzakdoğu'daki Alman kolonileri gibi kendi ilişkilerini sürdürmeye hazır olana kadar mandacı kuvvetlerin himayesi altında bulunmaları gerekmekteydi. Bu yüzden bu ülkelerde başlatılacak olan Fransız ve İngiliz himayesi onları tam bir bağımsızlığa hazır kılacaktı. Maruniler ve Yunan Katolikler bu fikri mantıklı buldu ve kısa bir süreliğine kurulacak olan Fransız himayesinin belki de, bağımsız Lübnan fikri için en muhtemel yol olduğuna dikkat çekti (Zamir, 1985, s.65).

General Henri Gouraud ise 21 Kasım 1919'da Beyrut'a vardı ve koyu bir Katolik olan general'in varlığı Hristiyanları rahatlatı. 1920 yazında ise Gouraud Suriye'de mandayı etkili kılmak için bir takım önlemler aldı.³¹ Ağustos 1920'da ise Yüksek Komiser "Büyük Lübnan"ı kurma adına bir genelge ilan etti. Bu genelge daha önceki Lübnan'ın topraklarıyla Biga, Trablusşam, Sidon ve Tire bölgelerini kapsamaktaydı. Diğer gün ise "Büyük Lübnan Devleti" resmen ilan edilerek hükümet kurma çalışmaları başladı.

4.1 San Remo Konferansı'nda Lübnan'ın Durumu

İngiltere ve Fransa, Arap topraklarında manda rejiminin kurulmasına karar verdikten sonra 1920 Nisan'ında toplanan San Remo Konferansında İngiltere ve Fransa, Amerika'nın bu konferansa katılmasından da yararlanarak, Ortadoğu'daki manda rejimlerini aralarında paylaştılar. Suriye ve Lübnan Fransız, Irak, Ürdün ve Filistin de İngiliz mandalarına verildi. Arap halkları için bağımsızlık şimdi aşılması gereken çok uzun bir yol olmuştu (Armaoğlu, 1997, s.204).

4.2. İşgal Döneminde Lübnan'da İç Gelişmelerde Etkin Olan

Cemiyetler:

Lübnan'da oluşturulan cemiyetlerin en aktiflerinden biri Fransa'nın Doğu'daki Emellerini Koruma Cemiyeti (Comite'de Defense des Interests Franceis en Orient) olup, Fransa'nın siyasi ve ekonomik varlığını Orta Doğu'da sürdürmek amacıyla Kasım 1911'de kuruldu. Cemiyet bir çok tanınan politikacı tarafından desteklenmiştir. Ortadoğu'daki ekonomik yatırımlara sahip olan çeşitli banka ve ticari girişimcilerden para aldılar.

Fransa'nın üstünlüğünü korumak için 1912'de kurulan Doğu Cemiyeti idi. Lübnanlı ve Suriyeli göçmenler Fransa Suriye'sinin geleceğine doğru daha liberal davranışı benimseyen bu grupta önemli bir rol oynadı.

1901'de kurulmuş olan l'Asie Francaise'dir. Onun amacı Fransa'da Asya'nın geleceğini bildirmek ve Asya'da Fransa'nın yatırımlarını büyütme idi. Bununla beraber, savaş sırasında Ortadoğu'da Fransa'nın pozisyonu ilerletmek için çabalarını artan bir şekilde sarf etmiştir.

Savaşın çıkmasıyla ve özellikle Çanakkale Boğazı Savaşının başlamasıyla, bu gruplar propagandalarını ve lobi çalışmalarını yoğunlaştırdı. Bu baskıcı grupların aktiviteleri, Fransa halkı, hükümeti ve Milli Meclis arasında Lübnan meselesine bir sempati ve destek atmosferi oluşturdu. Bu, bağımsız ve Büyük Lübnan Devleti'nin oluşması için 1920 yazında karar için zemin çalışmasına vesile oldu. Bu duygular, Maruniler ve onların patriği Huvayik tarafından desteklendi. Suriye Partisinin Suriye ve Lübnan'da Fransa'nın direkt kontrolü politikası, Lübnanlı Hristiyanların kendi arzularıyla tamamen örtüşüyordu. Paris'teki Lübnan Cemiyeti, savaş öncesinden itibaren Fransa'nın Lübnan'a müdahalesini sağlayacak alt yapıyı oluşturdular. Onun üyeleri çalışmalarını Suriye ve Lübnan'ın zenginliği, halkının Fransa'ya Bağımlılığı ve İngiltere ve Almanya'nın artan aktivitelerinin Fransa'yı tehdit'i üzerine yoğunlaştılar. Akdeniz'de Fransız işgalini arzulayan Fransa cemiyetleriyle birlikte çalıştılar. Haziran 1917'de, bu göçmenler Suriye ve Lübnan'da Fransa mandasını isteyen ve diğer ülkelerde Lübnan ve Suriyeli göçmen grupların desteğini kazanmaya çalışan Suriye Merkez Komitesini kurdular. Lübnan'ın yerel özerkliği kullanabileceği Fransa mandası altında bir Suriye federasyonunu savunan resmi program Suriye Merkez Komitesi tarafından benimsenen durumdu (Lağa, 1991, s.217).

Büyük Lübnan'ın Suriye federasyonuna katılması konusunda anlaşılan Lübnanlı

Hristiyanlar vardı. Fakat onlar Faysal Krallığının hakim olacağı Fransa mandası fikrine karşı çıktılar. Onlar, Lübnan'ın Arap milliyetçiliği akımı ve Müslümanlarla işbirliği içinde olunmasını savundular. Yabancı korumasına güvenmediler. Bu durum, Katolik olmayan Hristiyanlar özellikle de Yunan Ortodoks toplumu tarafından desteklendi. Fransa Suriye'nin tümünde kendi etkisini ve yatırımlarını korumak için Lübnan Hristiyanlarına ihtiyaç duyarken, Maruniler, birleşik Suriye'de Arap karşıtı ve Müslümanlara karşı Fransa korumasına ihtiyaç duydular. Onlar kendilerini desteklemeleri için Fransa hükümeti ve halkını etkilediler. 1918 ve 1920 arasında Kilise ve İdari Konsey bu amacı elde etmeye çalıştı. Bu amaçla Paris'e üç delege gönderdiler ve onların faaliyetleri kendi devletlerini koruma yönünde olmuştur (Zamir, 1985, s.40-44).

4.3. Paris Barış Konferansında Lübnan'ın Durumu:

Paris Barış Konferansı, 18 Ocak 1919'da toplandı. Birinci Dünya Savaşı sonrası barış antlaşmalarını hazırlamak amacıyla toplanan bu konferansta İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Japonya ve İtalya'nın büyük bir siyasi ağırlığı vardı. Bu devletlerin temsilcilerinden oluşan kurul, kararların alınmasında belirleyici bir rol oynadı. Bu kurul içerisinde özellikle İngiltere ve Fransa, en etkili iki devlet konumundaydı.

Fransa ve İngiltere Suriye ve diğer bölge topraklarında nüfuz kurma mücadelesi içerisine girdiler. Bunun üzerine Amerikan Başkanı Wilson devreye girerek, sömürgecilığe karşı olduğunu bildirdi. Wilson hükümetinin zoraki hiçbir mandacılığı kabul etmeyeceğini ve sömürgecilikten kurtarılması gereken bölgelere heyetler gönderileceğini, bu heyetler o halkın görüşlerine başvurarak, hangi ülkeyi manda olarak kabul edeceklerini halkın görüşleriyle belirleyeceklerdi. Çünkü eğer mandater devlet olarak halk bir ülkeyi kabul etmezse bu yeni bir savaşa yol açabilirdi. Wilson, İngiltere ve Fransa'ya halkın isteklerini belirlemek için Ortadoğuya bir komisyon gönderilmesi gerektiğini açıklamıştır. Bunun üzerine Amerika iki kişiyi bu işle görevlendirdi. Bunlardan biri Dr. Henry C.King, diğeri Başkan Wilson'un 1917'deki Rusya misyonundan bir diplomat olan Charles R. Crane'di. Böylece bu temsilcilerin isimlerine izafeten bu komisyona King-Crane komisyonu adı verilmiştir (Fromkin, 1993, s.395-396).

4.4 King Crane Kongresi:

Gönderilen bu komisyonun görevleri; bölgenin gelecekteki yönetimi ile ilgili toplumsal, ekonomik ve ırk sorunları hakkında bilgi toplamaktı. Bu bilgilerde konferansın düşünme, sınır çizme ve mandateri saptamasında yol gösterici olacaktı. Komisyon,

Şam'daki din adamlarıyla görüşti. Bunların bir kısmı İngiliz bir kısmı da Fransız mandasını istiyorlardı. Suriye Konferansı ise, Amerika yoksa İngiliz mandasını istediler. Fransa'yı kesinlikle istemiyorlardı. Komisyon, 7 Temmuz 1919 yılında da Beyrut'a geldi. Beyrut'un kadısı, müftüsü ve Salam ile Beyhum'un da aralarında olduğu 8 Müslüman liderden oluşan bir heyet komisyonla görüşti. Oluşturulan bu heyet kesinlikle bağımsızlık istemiştir. Komisyon Lübnan'a geldiğinde Maruni, Dürzi, Grek Katolik ve Grek Ortodoks birer üyeden oluşan bir delegasyon kuruldu. Delegasyon Lübnan nüfusunun % 90'ı adına bir dilekçe verdi. Fransa'nın yardımı ile doğal sınırları içerisinde Büyük Lübnan'ın kurulmasını istiyordu.

Maruni Patriği Komisyondan Lübnan'ın bağımsızlığını yoksa, Fransız mandasını istediklerini bildirdi. Komisyon, ilk raporu 10 Temmuz 1919'da Wilson'a ve aynı gün benzeri bir raporu Paris'teki Amerika barış delegelerine gönderdi. İki raporun özeti şuydu. Faysal, Suriye Kongresi ve Suriye halkı da Fransız mandasını istemiyordu. Komisyon raporuna göre Fransa'yı sadece azınlıklar istemekteydi. Oluşturulan Komisyonun hazırladığı raporun resmi bir fonksiyonu bulunmadığı gibi, dikkate de alınmadı (Umar, 1999. s. 304-306).

5. BÜYÜK LÜBNAN DEVLETİNİN KURULUŞU

Avrupa devletlerinin, bölge işlerine karışmasıyla bölge uluslararası bir durum içerisine girdi. Devletin sınırlarının belirlenmesinde iç dinamiklerden ziyade dış etkenler etkili oldu. Fransız İngiliz çekişmesi ve 1918 yılına kadar siyonist hareketin emelleri arasındaki güney sınır meselesi İngiliz ve Fransızların tabii Suriye üzerindeki hükümlanlığı hakkındaki çekişme bu bölgedeki uluslararası siyasetin açıklık belirtilerindendi. Bu çekişme bazen stratejik, coğrafi kazanıma dayanırdı. Bazen tabii servetlere bazen de dini yönden Kudüs ve Şam'ın ehemmiyetine bağlıydı. XIX. Asrın ikinci yarısından beri Fransa bu bölgede bilhassa Cebel-i Lübnan'da ekonomik bazı menfaatler ağı kurmak istedi. Örneğin bankalar, demiryolları, limanlar, elektrik, su ve gaz gibi. Kültürel ve sağlık yönünden de okullar, üniversiteler ve hastaneler açmak istedi. Siyasi yönden Fransa'nın buraya girişini güçlendiren husus dini azınlıklar sorununa el atması, onları himaye edip müdahale etmesi idi.

İngiltere ise, daima Suriye'ye girmek için çalışmıştır ki Malta ve Cebeli Tarık'ta sahip olduğu konuma benzer bir durumu Ortadoğu'da da elde etsin. Buna ilaveten

Musul'daki petrolle de ilgileniyor. Akdeniz'den Irak'a, İran'a ve hatta Hindistan'a kadar uzanan bir demiryolu açma çabası içindeydi. Osmanlı devletinin Almanya'nın yanında savaşa girmesinden sonra kolonici ve ekonomik güçler planlarını uygulamak için bölgeye hücum ettiler (Kurban, 1981, s.58).

1919'un ilk yıllarında Beyrut'taki Fransa temsilcileri Lübnanlı Hristiyanlara karşı olan politikalarını gözden geçirmenin gerekli olduğunu gördüler. Faysal'ın Lübnan'ı Suriye'ye katabileceğini ve Fransa'nın kıyadaki menfaatlerine zarar verebilecebileceği fikri üzerine Picot uygulanabilecek üç şart ileri sürdü. Bunlar:

- 1.Lübnan'ı Suriye'ye katmak,
- 2.Tüm bölgede Fransa mandasını sağlamak,
- 3.Büyük Lübnan'da Faysalın Fransa mandasını tanımamasını sağlamak veya Suriye'de onun krallığını Fransa'nın tanınması, Faysalın otoritesini zayıflatmak için Suriye'de Faysal'a karşı olanları kışkırtmak.

Picot'un ilk amacı, hem Hristiyanlar hem de Müslümanlar arasında Suriye ve Lübnan'da Fransa'nın pozisyon ve prestijini güçlendirmektir. Fransa temsilcileri yerel halkın desteğini sağlamak ve Faysal için yoğun kampanyalar başlattı. Ayrıca Dürzi, Mütevalliler ve Aleviler gibi küçük grupların desteğini almak için özel çabalar sarf edildi. Müslüman güvenini kazanma gereği politikası Müslümanlar tarafından olumlu karşılanırken Lübnanlı Hristiyanlar tarafından protestolara neden oldu. Ayrıca Fransa, Anti Fransız faktörlere karşı sert tedbirler aldı. Beyrut'un hemen işgalinden sonra Fransa'ya karşı yoğun kampanyalar başlamıştı. Sünni Lübnanlılar hala tedirginlik içindeydi. Sünni ve Heterodoks Müslümanların çoğu yıllarca dinsel, kültürel ve dilini Fransa'nın tehdit edeceği propagandalarına maruz kalmıştı. Onların liderleri ve ileri gelenleri Türkler altında sahip oldukları etkili pozisyonlarını kaybetmekten korkuyorlardı. Bunların çoğu sonradan kovuldu veya yeni idare tarafından otoriteleri kısımlandı. Onların birçoğu Anti Fransız tutum izlediğinden, Fransa onlara güvenemiyordu ve otoriteler Hristiyanlarla işbirliği yapılmasının daha uygun olduğunu gördüler. Savaş sırasında Mısır'da olan Lübnanlı Hristiyanlar Lübnan'a geri döndüler ve yeni idarede önemli pozisyonlar aldılar.

Savaşın sona ermesiyle ortaya çıkan Faysal ve Arap milliyetçilik akımı Suriye ve Lübnanlı Müslümanlar arasında güçlü bir kuvvete sahipti. Ayrıca Büyük Lübnan'ın oluşumunda önemli bir faktördü. Fransa memurları 1919'un baharında, Faysal'la anlaşmanın önemini görmeye başladılar. İngiltere'ye rağmen Suriye'de Fransa mandasını kabul ettirecek tek

lider Faysal'dı. 13 Nisan'da yapılan bir toplantıda, Faysal'la bir uzlaşmaya varıldı. Suriye'de Faysal'ın Fransa mandasını uygulanması konusunda anlaşıldı. Faysal ile yapılan bu anlaşma Maruniler arasında endişeye neden oldu. Fransız, Batı bölgesinde Arap ulusal aktivitesine olan kısıtlamaları gevşetmeye başlamıştı. Fransız memurlar, Fransa'nın Müslümanların desteğini kazanmak için Lübnan'da Hristiyanları kurban etmeye hazır olduğunu söylediler. 10 Mayıs'ta Picot Fransa'nın tüm Suriye'de hakimiyeti sağlayacağını ve Lübnan'ın Suriye'nin geri kalanından ayrılmasına gerek olmadığını söyledi. Maruniler yeni Fransa politikasına büyük tepki gösterdi. Mayıs ve Haziranda Cebeli Lübnan, karşıt gösterilerin ve protestoların bir merkezi oldu. Bunların arkasında başkanlığını Habib al'Saad'ın yaptığı İdari Konsey ve Patrik Huvayik altındaki Maruni kilisesi vardı. 23 Mayıs da Konsey, Lübnan'ın coğrafik ve tarihsel sınırlarıyla tam politik ve idari bağımsızlığını istedi. Fransa mandasından bahsedilmedi. Faysal'a karşı yeni Fransa politikası birçok Katolik olmayan Hristiyan ve Heterodoks Müslümanların tutumlarını gözden geçirmelerine neden oldu. Yeni Fransa pozisyonundan memnun olan Beyrut'taki Sünni ileri gelenleri Faysal'a bağlılıklarını sağlamak için diğer toplulukları ikna etmeye çalıştı. Hristiyan desteğini sağlamak için onlar genişletilmiş sınırlar içinde bir özerk Lübnan'ı teklif ettiler.

Fransa'nın yeni politikası herhangi yararlı bir sonuç üretmediği gibi sadık destekçileri Marunileri de karşılarına almalarına neden olmuştu. Ancak, Picot Faysal'la uzlaşma isteğindeydi. Maruni isteğinin Fransa'nın çıkarlarıyla örtüşmediğini söylüyordu (Lağa, 1991, s.220). Bu dönemde Picot, Lübnan'ın Suriye'ye katılmasına karşı Maruni tepkilerinin bir avantaj olduğunu gördü. Fransa Lübnan'ı kullanarak bölgede pozisyonlarını güçlendirebilecekti. Lübnanlı ileri gelenler, onun doğal ve tarihsel sınırları içinde bir Lübnan devleti için bir gizli program hazırladılar. Bu devlet, geniş politik idari, kanunsal ve yargı haklarına sahip olacaktı. Ancak, Lübnanlı Hristiyanlar arasında onun valisini atayacak güce sahip olacak, Fransa'yla yakın işbirliği yapmak zorunda olacaktı. Lübnan, Suriye Konfederasyonuna temsilciler gönderecekti. Bununla beraber, Suriye Konfederasyonu Fransa'yla işbirliğini durdurursa, Lübnan'ın bağları bozulacak ve Fransa koruması altında bağımsız bir devlet olacaktı. Picot, böyle bir çözümü Lübnanlı Hristiyanların çoğunun destekleyeceğinden emindi. O, uygun zamanda bu teklifin kullanılmasını sır olarak tutmasını önerdi. Picot'un planı işlemedi. Çünkü Faysal'ın böyle bir anlaşmaya veya Fransa mandasını Suriye'de tanımaya niyeti yoktu. Faysal, Suriye bağımsızlığını garanti eden Uluslararası Soruşturma Komisyonuna güvenmeye

karar verdi. Faysal, Lübnan'da kontrolü sağlamak için Fransa mandasını artık gerekli görmüyordu. Çünkü kıyı alanın yerleşimcilerinin çoğunluğunun onun krallığı altında birliği destekleyeceğine ikna edildi.Şam'da, Suriye Kongresi için Haziran'da yapılan seçim hazırlıkları Faysal'ın destekçilerine Lübnan ve Suriye arasında yakın bağlar kurmak ve kıyı alanının Suriye'nin önemli bir parçası olduğunu gösterme fırsatı verdi. Her ne kadar Fransa otoriteleri batı bölgesinde seçimleri yasaklasalar da, yerel ileri gelenler ve liderler Kongre'ye kendi delegelerini tayin etti. Müslümanlar eşit sayıda üyelik teklif ederek, Beyrutlu Hristiyanları kazanmaya çalıştılar. Fakat onların çoğunluğu azaldı ve Beyrut sonunda 9 Sünni, 2 Maruni tarafından temsil edildi (Mackey, 1991 .s. 104).

Bu komisyon ziyareti Fransa'nın Lübnanlı Hristiyanlara tutumunu değiştirdi. Lübnanlı Hristiyanlar Fransa mandası için yerel destek olarak önemliydi. Bölgede Fransa'nın gelecek pozisyonunu sağlamak için Lübnan'da gerçek kontrolü sağlamlaştırmak için önemliydi. Marunilerin bağımsız Büyük Lübnan isteği artık Fransa politikası için bir engel teşkil etmiyordu. Hatta Fransa bunu destekleyebilirdi.Fransızmemurlar Batı bölgesinde Faysalın destekçilerinin faaliyetlerini zayıflattı. Aynı zamanda Fransa mandası altında bağımsız Büyük Lübnan için destek sağlamak için çeşitli toplulukları ikna etmek için yoğun çalışmalar başlattı. Fransa artık Marunilerle birlikte anılmak istemiyordu. Müslümanlar ve Hristiyanlara eşit mesafede olmayı tercih ediyordu. Fakat Müslümanların Fransa mandasını istememesi, Fransa'nın Hristiyanlara özellikle Marunilere karşı güvenmelerinden başka seçenek bırakmıyordu. Maruniler için isteklerinin Fransa istekleriyle birlikte tanınması büyük bir avantajdı.Maruniler kendi geleceklerini Amerikan Soruşturma Komisyonunu bırakmayı pek düşünmüyorlardı. Onlar coğrafyanın geleceğinin tespitinde tüm halkın oy kullanmasını istediler. Ancak Faysal'ın kıyıdaki yoğun propagandalarından sonra, onlar soruşturmanın sonucundan çekiniyorlardı. Bölgedeki nüfusun çoğunluğunun özellikle Müslümanların istenmedik tepki göstermesinden korkuyorlardı. Komisyon, bağımsız Lübnan için, Lübnan'daki 6 temel toplumun aldığı tutumu tespit etmek için tek fırsattı. Arap Hükümeti, Fransa ve İngiltere kendi bölgelerinin halkını etkilemek için yoğun propagandalar başlattı. Komisyona sundukları dilekçeler güvenilir olmayan bilgilerdi. Temsilciler Heyeti ünlü ileri gelenler ve dinsel liderlerden ibaretti. Suriye ve Lübnan halkının çoğunluğuyla birlikte, bu temsilciler Soruşturma sonucunun tüm bölgenin geleceğini tespit edeceğine ikna edildi.

Komisyonu gönderilen belgelere göre; Maruniler ve Yunan Katoliklerin Suriye'den

ayrı ve Fransa mandası altında bağımsız Büyük Lübnan'ı istedikleri anlaşılıyordu. Sünnilerin ezici çoğunluğu da Şam programıyla birlikte Amerikan ve İngiltere mandası altında Faysal krallığı altında bileşik bir Suriye'yi istiyorlardı. Bu iki zıt durum arasında diğer üç kesimin farklı pozisyonları vardı. Yunan Ortodoks, Dürzi ve Mutevali Yunan Ortodokslar eski bir ikilemle karşı karşıyaydılar. Onlar bir taraftan Müslüman kurallarından diğer taraftan Maruni Katolik üstünlüğünden korkuyorlardı. Arap Hükümetinin kurulmasından itibaren Faysal'la yakından işbirliği içinde olanlar Suriye'yi destekliyorlardı. Diğerleri Fransa mandası altında bağımsız Lübnan'ı destekliyordu. Dürziler de Maruni üstünlüğünden korkuyor ve Fransa mandasından Yunan Ortodokslara göre daha hoşnutsuzlardı. Onların çoğu Amerika mandasından ziyade İngiltere mandası altında Faysal hükümetini destekledi. Lübnan'da Fransa mandasının garanti edilmesi halinde böyle bir devletin dışında kalmayı tercih edeceklerdi.

Hem Fransa hem Faysal Hükümeti Mutavalilerin desteğinin büyük öneminde hem fikirdi. Her iki taraftan propaganda ve korkutmalar, bu toplumun çoğunun yaşadığı Bekaa ve Tire-Cebel-i Amel bölgelerini özellikle açtı. Heterodox Müslümanlar ve Mutevaliler, Sünni çoğunluğundan endişeli olduklarından onlar, ayrı bağımsız bir topluluk olarak resmi bir devleti arzuladılar. Müslüman kesimin üyeleri olanlar Fransa ve Hristiyan krallığı fikrine karşıydılar. Onlar Cebel-i Amel'de benimsedikleri özerk Fransa ve İngiltere mandası altında haklarının kısıtlanacağından endişeliydiler. Onlar Arap hükümeti altında bunun korunacağına inandılar. Mutevallilerin çoğunluğu Fransa mandası altında bir Hristiyan Lübnan'a karşı olup, Faysal'ı desteklediler. Fransa birçok resmi memurunu kovarak, anti-Fransız tavırları önledi. Ekim ayı sonunda, Clemanceau Hükümeti Lübnan'da politikasını sağlamlaştırmaya başladı. Lübnan'daki Maruni Katoliklerin Fransa'ya olan bağlılıkları ve Fransa'nın da kendi taraftar gruplarını destekleyerek bölgede bir üs edinme amacı Büyük Lübnan Devletinin kurulmasını sağlamıştır.

Fransız Yüksek Komiseri General Gouraud, 1 Eylül 1924'te Büyük Lübnan Devletinin kurulduğunu ilan etti. Bu kararlar Marunilerin istekleri yerine getirilmiş olunuyordu. Suriye'den dört bölgenin Lübnan'a ilhakı ile Lübnan'ın zirai zenginliği arttırılmış oluyordu. Ancak Suriye'ye bağlı Baalbek, Bekaa, Raşeya ve Hasbeya kazalarının Lübnan'a katılması Fransız yetkililerle Suriye Hükümeti arasında sorun olmuştur. Bu dört kazadan başka Büyük Lübnan Devleti; Cebel-i Lübnan'ı, üç kazasıyla Beyrut şehri (Sur, Sayda, Merciyun) ve Trablusşam'ın alevi halkın çoğunlukta olduğu kuzey kısmı hariç diğer kesimlerini kapsamaktaydı (Fromkin,

1993,s.437).

Lübnan'da Maruni Katolikler ve diğer Hristiyan grupların birçoğunun Fransız taraftarı olması, Fransa'nın Lübnan'ı genişleterek gelecekte bölgede kendilerinin bir üssü haline getirmek için bu kararı çıkardılar. Suriye'deki Arap milliyetçileri ile ancak böyle bir üs kurarak mücadele edilebileceğini düşünmekteydiler. Bu karara Suriyeli Arap milliyetçileri şiddetle karşı çıktılar. Lübnan sınırlarını ve diğer batı bölgelerini geçip, askeri karakollara saldırmaya başladılar. Bu gergin ortamda Suriye konferansı toplandı. Suriye topraklarının ilhakı ile genişletilen Büyük Lübnan ilanını protesto ettiklerini ilan ettiler. Şam'da Suriye konferansı kararını desteklemek amacıyla Nadiye'l-Arabi cemiyeti de gösterilerde bulundu. Bu gösteriler yoluyla yabancı konsoloslara Büyük Lübnan'ın ilanını protesto ettiklerini onlara gösterdiler. Büyük Lübnan'ın kurulması Dürzilerin de tepkilerine neden oldu. Çünkü Büyük Lübnan'a katılan kesimde Dürziler Lübnan'da politik statülerinde azınlık durumuna düştüler. Çünkü Fransızlar 1845 ve 1860 olayları ile daha sonraki olaylarda Marunileri destekliyorlardı (Alamuddin, 1993, s.135).

Manda döneminde Büyük Lübnan'daki problemler daha çok sınırların genişletilmesinden dolayı çıkmaklaydı. Nüfus açısından Hristiyanlar halkın % 50'sini oluştururken, Maruniler nüfusun % 30'unu oluşturuyorlardı. Bölgenin kuzeyinde Maruniler, güneyinde Dürziler, Tripoli ve Sayda gibi kasabalarda Sünniler, Bekaa'da da şiiler bulunuyordu. Fransa kozmopolit bir yapı oluşturarak, bu grupların Suriye'nin birliği ve bağımsızlığı için çalışmalarını önledi. Böylece bu gruplar Fransızlar yerine birbirleriyle eşitlik veya üstünlük kurma mücadelesine giriştiler. Maruni patriğinin ülkenin politik hayatı üzerinde büyük etkisi vardı. Lübnan'ın bu farklı dini durumu Fransızlarca tanındı ve tüm halka eşit davranılması kabul edildi. 1926 anayasasında da din ve vicdan özgürlüğü ile eşitlik garanti edildi. Ancak Fransızlar yine de Marunileri tuttular.

Bu sırada Lübnan'ın alması gereken idari şekil hususunda değişik görüşler mevcuttu. Lübnan'ı dini azınlık için bir sığınak olarak görenlerle Lübnanlıları ayrı bir halk olarak görenler toplum yapısındaki farklılığı önemsemeyerek özel bir Lübnanlı milliyetçi ruhu oluşturmaya çalıştılar. Fransızların ve Hristiyanların amaçları da zaten buradaki halka bir Lübnanlılık şuuru vermektir. Bu görüşte olanlar Lübnanlılık bilincinin Arap ve Suriye milliyetçiliğine muhalif olmayıp tamamlayıcısı olduğunu dile getirmelerine rağmen yine de Lübnan'ın oluşmasından yanaydılar. Lübnan'ın kıyı

kesimindeki Sünni Müslümanlar ise Lübnan'ı bir Arap eyaleti olarak değerlendirip, halk arasında Arap milliyetçi duygularını canlandırıp, bir Suriye veya Arap devletinde tam birleşmeyi savunmaktaydılar. Bunların görüşü Lübnan'ın Suriye ile birleştirilmesi veya sınırlarının 1914 öncesi olduğu gibi daraltılması idi. Suriye devletindeki Arap milliyetçileri de bu son görüş taraflısıydılar. Fransızlar Lübnan'da uyguladıkları idari politikalarla daha sonra kurulacak bugünkü Lübnan devletini oluşturmuşlardır.

Lübnan'da uygulamaya konan 23 Mayıs 1926 anayasası ile de parlamento ve hükümet kabinesindeki sandalyeler dini inanç gruplarının temsilci sayılarına göre oluşturuldu. Anayasaya göre Cumhurbaşkanı Maruni Katolik, Başbakan ise Sünni Müslüman olması gerekiyordu (Özselçuk, 1982, s.28).

Dini grupların nüfusuna göre yapılan bu düzenlemeler de Lübnan'a huzur getirmemiş olup, dini gruplar arasındaki mücadeleler sürüp gitmiştir.

SONUÇ:

Ortadoğu'da meydana gelen olayların ve ortaya çıkan sorunların temelinde yatan başlıca neden emperyalizmdir. Emperyalizmin ortaya çıkmasında Sanayi İnkılâbı'nın büyük rolü olmuştur. Avrupalı devletler, Sanayi İnkılâbı'yla birlikte hem daha fazla hem de daha ucuz hammadde elde etmek ve ürettikleri malları satabilecekleri pazarlar bulmak için, dünyanın geri kalmış bölgelerini ele geçirmeye başlamışlardır.

Osmanlı İmparatorluğunun 18. ve 19. yüzyıllarda zayıflamaya başlamasıyla diğer Avrupa devletleri, Osmanlı idaresindeki diğer topraklar yanında Lübnan ile de ilgilenmeye başlamışlardır.

Avrupa'nın Ortadoğu'yla olan ilgisi XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren artmaya başlamıştır. Napolyon'un 1798 Mısır Seferi ise, Avrupa'nın Ortadoğu üzerindeki sömürgecilik fikrinin gelişmesinde büyük etkiler yapmıştır. Bu tarihten sonra ve XIX. yüzyıl boyunca, Avrupalı büyük devletler Ortadoğu'yu sömürgeleri altına almak için yoğun faaliyetlerde bulunmuşlardır. Özellikle bölgenin çok önemli bir stratejik konumda yer alması ve zengin yeraltı kaynaklarına sahip olması buradaki mücadeleyi şiddetlendirmiştir. Avrupalı büyük devletler, Ortadoğu'yu kendi egemenlikleri altına almak amacıyla çeşitli yollara başvurmuşlardır. Misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuşlar, burada yaşayan azınlıkları himayeleri altına alarak onları kendi menfaatlerine uygun olarak kullanmışlar, Osmanlı Devleti'nden ayrıcalıklar elde ederek bölgenin işlerine karışmışlardır. Avrupa'nın bütün bu müdahaleleri sonucu, XIX. yüzyıl boyunca Ortadoğu'da karışıklıklar ve huzursuzluklar hiç eksik olmamıştır.

19. yüzyıldan itibaren dış müdahalelere açık kalan Lübnan, iç yapısındaki nazik dengeler de kırıldıkınca çeşitli ve birbirinden farklı bunalım ve çatışmaların içerisine girmiştir. İç yapısının müdahalelere uygun olması neticesinde bu coğrafyada gözü olan Fransa'nın bu yumuşak noktalara yaptığı temaslar neticesi ile I. Dünya Savaşı sonunda bölgeyi kendi manda rejimi altına almasına neden olmuş ve bölgede çeşitli değişikliklere yol açarak günümüze kadar sürececek olan sorunların başlamasına neden olmuştur.

KAYNAKLAR

- 1-AKDAĞ Mustafa, 1971, **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara
- 2-AKARLI Engin Deniz, 1989, **The Long Peace (Ottoman Lebanon 1861-1920)**, London
- 3-_____, 1981, **Cebel-i Lübnan'da Mutasarrıflık Düzeni 1861-1915** Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- 4-ANDERSON Benedict , 1995, **Hayali Cemaatler. Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, Metis Yayınları, İstanbul
- 5-AHMAD Feroz , 1986, **İttihat ve Terakki 1908-1914**, Kaynak Yayınları, İstanbul
- 6- ARMAOĞLU Fahir, 1997, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
- 7-ALAMUDDIN Necib, 1993, **Turmoil The Druzes Lebanon and The Arab Israeli Conflict**, London,
- 8-Büyük Kültür Ansiklopedisi, 1984, C.5, Başkent Yayınevi, Ankara
- 9-BERKES Niyazi, 1973, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Bilgi Yayınevi, İstanbul
- 10-_____, 1970, **100 Soruda Türkiye İktisadi Tarihi**, C.2, Gerçek Yayınevi, İstanbul
- 11-BAYKAL Bekir Sıtkı, 1959, **Makamât-ı Mübâreke Meselesi ve Babıâli**, Belleten, Ankara
- 12-BOZKURT Gülnihal, 1989, **Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayr-i Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara,
- 13-BELEN Fahri, 1983, **Türk Kurtuluş Savaşı Askeri, Siyasi ve Sosyal Yönleriyle**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara
- 14-CEM İsmail, 1988, **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, Can Yayınları, İstanbul
- 15-CILACI Osman, 2005, **Hristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik**, 6. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara,
- 16-CHRISTOPHER John B., 1966, **Lebanon; Yesterday and Today**, New York

- 17-DÂNİŞMEND İsmail Hami, 1972, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C:IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul
- 18-DOĞAN Mehmet, 2001, **Büyük Türkçe Sözlük**, Gerçek Hayat Yay., İstanbul
- 19-Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, 1989 , **C.II**, Çağ Yayınları,İstanbul
- 20-DURSUN Davud, 1992, **Lübnan**, Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, C.6, İstanbul
- 21-Dünya Tarihi Atlası, 1980, Karacan Yayınları, İstanbul
- 22-EYICIL Ahmet, 1990, **Siyasi Tarih**, Gün Yayıncılık, Ankara
- 23-FAROQHI Suraiya, 1987, **Agriculture And Rural Life in The Ottoman Empire**, New Perspectives On Turkey, Tarih Vakfı Yurt Yayınlar, İstanbul
- 24-FİĞLALİ Ethem Rifat,1991, **Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri**, Birleşik Yayıncılık, Ankara
- 25-FROMKIN David, 1993, **Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922**, Epsilon Yay. İstanbul,
- 26-GÜÇLÜAY Sezgin,2004, **Dürzilik; Birinci Ortadoğu Semineri,(29-3 Mayıs2003)**, Bildiriler, Elazığ
- 27-GÜNDÜZ Şinasi, 2002, **Hıristiyan Misyonerler, Yöntemleri ve Türkiye'ye Yönelik Faaliyetleri**, Kaknüs Yayıncılık, İstanbul
- 28-GÖKBİLGİN N. Tayyib, 1946, **1840'tan 1861'c Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler**,Belleten Türk Tarih Yayınları,Ankara
- 29-HITTI Philip K., 1957, **Lebanon in History**, Newyork
- 30-HALIDI Mustafa, Ferruh Phil Ömer, 1968, **İslam Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm**, Kalem Yay., İstanbul
- 31-HOBSBAWM Eric, 1995, **1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik, Program, Mit, Gerçekler**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- 32-HOURANI Albert , 1984, **Arabic Thought in the Liberal Age (1798-1939)**, Cambridge University Press, Cambridge
- 33-HARARI Maurice , 1962, **Government and the Politics of the Middle East**, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs
- 34-İNALCIK Halil, 1967, **Adaletnameler** , Belgeler,Eren Yayıncılık, Ankara
- 35-_____, 1980, **Military And Fiscal Transformation in The Ottoman Empire**,Archivum Ottomanicum, Leuven

- 36-INGRAM Edward, 1993, Eastern Questions in the Nineteenth Century: Collected Essays, Volume Two, by Allan Cunningham London**
- 37-KARAL Enver Ziya, 1961, Osmanlı Tarihi, C.V, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara**
- 38-KARAASLAN Tufan, 1988, Ortadoğunun Coğrafyası, Atlas Kitapevi, Konya**
- 39KARATEPEŞükrü, 2002TanzimatReformlarıveÇelişkileri, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yay., Ankara**
- 40-KAYALI Hasan, 1998 , Jön Türkler ve Araplar. Osmanlı İmparatorluğu'nda Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul**
- 41- KAYNAR Reşat, 1985, Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat, Türk Tarih Kurumu Ankara**
- 42-KILIÇ Orhan, 1999, XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması, C,6, Osmanlı Araştırmaları, Ankara**
- 43-KOCABAŞ Süleyman, 1999, Tarihte ve Günümüzde Türkiye 'yi Parçalama ve Paylaşma Planları, Vatan Yayınları, İstanbul**
- 44-KODAMAN Bayram, 1983, Şark Meselesi Işığında II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası, Orkun Yayınevi, İstanbul**
- 45-_____, 1991, Abdulhamit Devri Eğitim Sistemi, Orkun Yayınevi, Ankara,**
- 46-KOCABAŞOĞLU Uygur, 2000, Anadolu'daki Amerika (Kendi Belgeleriyle 19.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğundaki Amerikan Misyoner Okulları, 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara**
- 47- KOCABAŞ Süleyman, 1999, Tarihte ve Günümüzde Türkiye 'yi Parçalama ve Paylaşma Planları, Vatan Yayınları, İstanbul**
- 48-KUNT Metin, 1995, Siyasal Tarih , Türkiye Tarihi 3, Cem Yayınları, İstanbul**
- 49-KURBAN Muhlim, 1981, Lübnan'ın Yeni Siyasi Tarihi, Beyrut**
- 50-KÜÇÜK Abdurrahman, 2005, Misyonerlik Nedir? Misyonerlik ile Tebliğ Arasındaki Fark, Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yay., Ankara**
- 51-KÜRKÇÜOĞLU Ömer, 1982, Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi, 1908-1918, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay. Ankara**

- 52-LAĞA Muhammed Ali, 1991, **Et Temayülat es-Siyasiyyeti Lübnan**, Beyrut
- 53-LEWIS Bernard, 1984, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
- 54-_____, 1979, **The Arabs in History**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul
- 55-_____, 1953, **The Impact Of The French Revolution On Turkey**, Journal Of World History, Paris
- 56-MANSFIELD Peter, 1975, **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**, Sander Yayınları, İstanbul
- 57-_____, 1993, **A History of the Middle East**, Penguin, London
- 58-MCNEIL H. William, 1985, **Dünya Tarihi**, Kaynak Yayınları, İstanbul
- 59-Meydan Larousse, 1987, **C.3**, Meydan Yayınevi, İstanbul
- 60-MUTLU Şamil, 2005, **Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları**, Gökkuşbu Yay., İstanbul,
- 61-ÖCHSENWALD William, 2000, **Modern Ortadoğu'da İslâm ve Osmanlı Mirası, İmparatorluk Mirası. Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası**, İletişim Yayınları, İstanbul
- 62-ORTAYLI İlber, 1980, **19.Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerine Bazı Notlar**, Osmanlı Araştırmaları Dergisi, S.IV, İstanbul
- 63-ÖZKAYA Yücel, 1994, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık**, Türk Tarih Kurumu, Ankara
- 64-ÖZSELÇUK Nusret, 1982, **Lübnan Olaylarının Temelindeki Gerçekler**, Stratejik Etütler Bülteni, S. 80, Ankara
- 65-ÖZTUNA Yılmaz, 1989, **Devletler ve Hanedanlar (1074-1990)**, c.2, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara
- 66-PALMER Alan, 1995, **Osmanlı İmparatorluğu -Son Üç Yüzyıl Bir Çöküşü Yeni Tarihi**, Gençlik Yayınları, İstanbul
- 67-PAMUK Şevket, 1988, **100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, Gerçek Yayınevi, İstanbul
- 68-ROAF Michael, 1994, **Mezopotamya ve Eski Yakındoğu**, İletişim yay. İstanbul
- 69-SAID Edward, 1993, **Culture and Imperialism**, York University, Toronto
- 70-SANDER Oral, 1989, **Siyasî Tarih**, İmge Kitabevi, Ankara
- 71-SERTOĞLU Mithat, 1986, **Osmanlı Tarih Lugatı**, Enderun Kitabevi İstanbul
- 72-SIRMA S. , 1984, **İngiliz Misyonerleri**, Beyan Yayınları, İstanbul

- 73-SOBOUL** Albert, 1989, **Fransız Devrimi'nin Kısa Tarihi**, İnterYayınları,İstanbul,
- 74-STANFORD** Shaw,1982, **Osmanlı İmparatorluğu Ve Modern Türkiye**, E Yayınları, İstanbul
- 75-TABAKOĞLU** Ahmet, 1995, **Osmanlı iktisat Sistemi** , Osmanlı Ansiklopedisi, Ağaç Yayıncılık, İstanbul
- 76-TAŞPINAR** İsmail,1999, **Maruniler**, İslam Ansiklopedisi ,Cilt 28, s.71, İstanbul
- 77-TALYNI** Ahmet, 1990, **Lübnan'da Yönetim Krizi**, Beyrut
- 78-TEKİNDAG** Şehabeddin, 1946, **Lübnan**, İslam Ansiklopedisi,C.7, s. 102-103, İstanbul
- 79-TEKİNDAG** Şahabettin-GÖKBILGIN Tayyip, 1944, **Dürziler**, İslam Ansiklopedisi,C.3, İstanbul
- 80-TOPRAK** Zafer, 1995, **İktisat Tarihi**, Türkiye Tarihi,C.3, Cem Yayınları, İstanbul
- 81-TOZLU** Necmettin, 1991, **Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar**, Akçağ Yay., Ankara
- 82-TUNCER** Hüner,1996, **Metternich'in Osmanlı Politikası (1815-1848)**, Ümit Yayıncılık,Ankara
- 83-TURAN** Şerafettin,1991, **Türk Devrim Tarihi**, C.1, Bilgi Yayınevi, Ankara
- 84-TÜRKÖZÜ** Kemal,1985, Emperyalizmin Etkileri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yyainları, Ankara
- 85-UÇAROL** Rıfat,1995, **Siyasî Tarih (1789-1994)**, Filiz Kitabevi, İstanbul
- 86-UMAR** Ömer Osman , 1999, **Osmanlı Yönetiminde ve Fransız Mandası Döneminde Suriye'de Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1938)** , Fırat Üniversitesi, Elazığ
- 87-ÜLMAN** Haluk, 1963, **1840-1845 arasında Suriye ve Lübnan'ın Durumu ve Milletlerarası Politika**, Siyasal Bilgiler Dergisi, C.18., Ankara
- 88-VEINSTEIN** Gilles, 1998, **Çiftlik Tartışması Üzerine , Osmanlı Toprak Mülkiyet Ve Ticari Tarım**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul
- 89-YÜCEL** Yaşar, 1988, **Kitab-ı Müstetab, Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar**, Türk Tarih Kurumu, Ankara

90-_____, 1987, **XVI.-XVII. Yüzyıl Edebi Metinlerinde Rastlanan Osmanlı Devlet Yapısı Ve Toplum Düzenine Ait Bazı Görüş Ve Bilgiler**, Belleten, Ankara

91-YÜCEL Yaşar- SEVİM Ali , 1992, **Türkiye Tarihi**, C.4, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara

92-ZAMİR Meir, 1985, **The Formation of Modern Lebanon**, New York

93-ZEİNE N., 1989, **Arap Milliyetçiliği**, , Hikmet Yayınları, İstanbul

94-ZÜRCHER J. E., 1993, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul

95-WHEATCROFT Andrew, 1996, **Osmanlılar**,Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul

ÖZGEÇMİŞ

1976 'da yılında Gebze'de doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini burada tamamladıktan sonra 1998 tarihinde Kırıkkale Üniversitesi İ.İ.B.F. Uluslararası İlişkiler Bölümünde lisans eğitimine başladı, 2002 yılında mezun bu bölümden mezun oldu. 2004 yılında Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Milli Güvenlik Stratejileri yüksek lisans programına girdi.

